



Stijepo Stjepović
POLIPTIH O CIDU

Elektronska knjižna zbirka



79

Stijepo Stjepović

POLIPTIH O CIDU

Lektura *Željka Matijević*

Oblikovanje i prelom *Lucijan Bratuš*

Recenzenti

Nenad Ivić

Andrea Zlatar Vioić

Izdajatelj



Za izdajatelja *Tadej Rifel*

2. prošireno izdanje
Ljubljana, 2025

Elektronsko izdanje e-79
Elektronski vir (epub, pdf)

Način dostupa (url):
<http://www.kud-logos.si/e-knjige/>

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID 232846595
ISBN 978-961-7155-44-0 (PDF)
ISBN 978-961-7155-45-7 (ePUB)

Stijepo Stjepović

POLIPTIH O CIDU

Ljubljana
2025

Sadržaj

5	Predgovor
7	Molitva i odnos prema bližnjima u uvodnom dijelu <i>Pjesme o Cidu</i>
29	Ulomak <i>Pjesme o Cidu</i> : Cidov izgon, rastanak s obitelji, okupljanje družine i polazak
71	Ratnik
91	Hodočasnik
100	Podanik
105	Otac
109	Kodifikacija vrline
119	Je li moguće uspoređivati <i>Pjesmu o Cidu</i> sa Smrću <i>Smail-age Čengića</i> ?
126	Bibliografija

Predgovor

Ova je knjiga zbirka od sedam tekstova objavljenih od 2019. do 2025. godine. Teme koje ih povezuju su srednjovjekovna španjolska književnost, točnije njezina ratnička epika u obliku veličanstvene *Pjesme o Cidu*, a zatim i odnos religije i književnosti koja se očituje u nedovoljno istraženoj ulozi Biblije, ali i kršćanske filozofije, u kreiranju epskih likova. Uvodno poglavlje pod naslovom *Molitva i odnos prema bližnjima u uvodnom dijelu Pjesme o Cidu* objavljeno je kao članak u časopisu *Obnovljeni život* 80 (2). Zatim, poput ulomka iz svojevrsne hrestomatije, slijedi dio prvog pjevanja *Pjesme o Cidu* u dvojezičnom izdanju Matice hrvatske koji omogućuje bolje razumijevanje prethodnog članka kao i eseja koji će zatim uslijediti. Ovih 505 stihova prikazuju Cida u svoj njegovoj višeslojnosti, otkrivajući ga kao hrabrog ratnika, odanog prijatelja, vjernog podanika, voljenog muža i brižnog oca. Zatim slijede eseji *Ratnik*, *Hodočasnik*, *Podanik*, *Otac* i *Kodifikacija vrline* koji dublje analiziraju različite vidove Cidove osobnosti, iz prvog izdanja *Poliptiha o Cidu* čiji je izdavač bio Monogram iz Zagreba. Završno poglavlje, objavljeno u *Vijencu* 798 Matice hrvatske, promišlja o mogućnosti uspoređivanja ratničkih epova iz različitog prostora i vremena.

Prvotni *Poliptih o Cidu* bio je zamišljen kao dovršena cjelina, ali budući da se tijekom sljedećih godina ovaj skup tema pokazao iznimno zanimljivim i

rezultirao revizijom prvog izdanja i nastankom dodatnog članka, pojavila se zamisao da se objavi prošireno izdanje u kojem će se svi ovi tekstovi naći objedinjeni uz ulomak izvornog književnog teksta koji prati članak i eseje. Na tome srdačno zahvaljujem kolegama iz izdavačke kuće KUD Logos u Ljubljani, a posebno predsjedniku društva Tadeju Riflu i glavnom uredniku Alenu Širci.

Nadam se da će ova knjiga, unatoč svom eklektičnom i mozaičnom karakteru, doprinijeti boljem upoznavanju Cida, srednjovjekovnog junaka koji može puno poručiti postmodernom čovjeku.

Stijepo Stjepović

Zadar/Ljubljana, 2025.

Molitva i odnos prema bližnjima
u uvodnom dijelu
*Pjesme o Cidu*¹

Uvod

Pjesma o Cidu, čiji najstariji sačuvani rukopis datira iz 13. stoljeća, osim što je jedan od najznačajnijih spomenika španjolske srednjovjekovne književnosti, ali i europske epike uopće, zapravo je i u književnost pretočen nauk o kršćanskoj molitvi i životu. Za razliku od drugih srednjovjekovnih epskih djela, bilo da je riječ o starofrancuskim, staronjemačkim ili nordijskim epskim djelima koja obiluju nadnaravnim i fantastičnim događajima, a glavni junak nema jasno izražene granice moralnog ponašanja, Rodrigo Díaz de Vivar, poznatiji pod nazivom Cid, oličenje je potpuno kristijanizirane kulture europskog juga (Zaderenko, 1998, 73). U *Pjesmi o Cidu*, za razliku od njoj možda i najbližeg starofrancuskog karolinškog i arturijanskog epskog ciklusa, glavni je junak obiteljski čovjek koji izražava svoju ljubav, vjernost i privrženost ženi Ximeni i kćerima Elviri i Sol, a one mu uzvraćaju jednakim poštovanjem i ljubavlju. Vrlo je omiljen među običnim pukom zbog svoje skromnosti i jednostavnosti. U svojim bojnim pothvatima pokazuje hrabrost, ali je istodobno pravedan pa i milosrdan zbog čega zaslužuje i poštovanje svojih protivnika muslimana od kojih mu neki postaju i saveznici. Vjeran je podanik kralju Alfonsu VI., premda trpi velikaške klevete i kraljevu nepravednu kaznu, ne odustaje od vazalne prisege poslušnosti,

1 Objavljeno u časopisu *Obnovljeni život* 80 (2).

ali se bori za pravdu koju na koncu i ostvaruje. U odlukama je razborit, ali i pragmatičan, birajući manje zlo u životnim situacijama koje ga sustignu. Na koncu, nepokolebljivo se pouzda u Boga, ne odustaje ne gubi vjeru ni u najtežim trenucima.

Stoga se može reći da Cidov lik s jedne strane utjelovljuje teološke kreposti vjere, nade i ljubavi, a s druge strane stožerne kreposti razboritosti, pravednosti, jakosti i umjerenosti. Može se primijetiti da s istodobnim rastom i izgradnjom srednjovjekovne kršćanske filozofske i teološke misli sve do njezine kulminacije u skolastici 13. stoljeća s Tomom Akvinskim, tijekom više od jednog stoljeća, usmenim putem raste i razvija se veliki ep o Cidu, ugrađujući malo- pomalo sve one bitne elemente doktrine i morala, molitve, vrline, ali i praktičnih životnih odluka u književni tekst (Goldberg, 1983, 28). *Pjesma o Cidu* je stoga, osim što je vrhunsko književno djelo, također i priručnik kršćanskog života koji prikazuje osobu od krvi i mesa, pojedinca koji nastoji živjeti i preživjeti, ostati moralno ispravan u svim okolnostima koje su često daleko od idealnih. Takva temeljita usporedba *Pjesme o Cidu* sa skolastičkim sustavom kreposti, odnosno vrlina, zahtijevala bi vrlo opsežnu studiju. Ovaj će se rad usredotočiti na jedan fragment složene osobnosti glavnog junaka, točnije na njegov odnos prema Bogu i bližnjima, ponajprije članovima najuže obitelji, u iznimno teškom, kriznom trenutku Cidova izгона iz Kastilje, kao i na reakciju njegove obitelji, prvenstveno junakove žene Ximene, u vjerskom i moralnom pogledu.

Početna mikrotrilogija

Premda je sam početak spjeva izgubljen, a onda ga je u 19. stoljeću pokušao rekonstruirati Menéndez Pelayo, kao što je to u slučaju Gundulićeva *Osmana* poduzeo Ivan Mažuranić, Montaner (2011, 463) drži da se zbog gubitka prve stranice rukopisa nije moglo izgubiti više od pedesetak stihova. Iz proznih verzija saznajemo da izgubljeni stihovi sadrže Cidov oproštaj od stanovnika njegova sela Vivara te izjavu Álvara Fáñeza, njegovog najodanijeg pomoćnika i najbližeg rođaka koji mu stavlja na raspolaganje sebe i družinu koja će ga pratiti. Cid je primio kraljevu obavijest da mora napustiti Kastilju u roku od devet dana. Riječ je o kazni zbog lažne optužbe da je sebi prisvojio danak koji su kastiljskom kralju plaćali muslimanski vladari. Klevetnici iz redova visokog plemstva, na čelu s Garcíjom Ordoñezom, ne mogu Cidu oprostiti ugled zbog njegovih podviga kao ni utjecaj koji uživa među pukom zahvaljujući prvenstveno svojim osobnim zaslugama, a ne naslijeđenim pravima i povlasticama (Hook, 1979, 495). Stoga možemo pretpostaviti da prvi stihovi zaista imaju značaj početka *in medias res*. Upravo prvi stih izražava svu ljudskost i ranjivost glavnog junaka koji bez ikakve zadržke lije suze promatrajući svoju uništenu i opustošenu kuću. Kontrast je iznimno snažan; Cid ostaje bez svega materijalnoga, ali zauzvrat ima beskrajno odane prijatelje koji ga ne napuštaju u tom presudnom trenutku, već mu izražavaju punu potporu. Cjelokupna situacija kao da ukazuje na evanđeosku poruku upućenu onima koji su voljni ostaviti sve zbog Krista uz obećanje čak i ovozemaljske afektivne i materijalne kompenzacije.

Nakon promatranja pustoši koju iza sebe ostavljaju kraljeve čete, a tekst naglašava upravo gubitak sigurnosti, spominjući zasune i klinove koji više ne čuvaju razjapljena vrata, kao i gubitak najvažnije velikaške razbibrige, ali i statusnog simbola – lova, izražen nestankom jastrebova i sokolova, Cid ne reagira srdito, ne uzrujava se, već pokazuje potpunu smirenost. Izmučen brigama, uzdiše, a zatim progovara »dobro i vrlo odmjerenost« zahvaljujući svom »Ocu na visini« jer su mu »ovako vratili njegovi zli neprijatelji« (Montaner, 2011, 6). Dakle, prve riječi koje tekst stavlja u usta glavnom junaku i to upravo u trenutku njegove najveće duševne potresenosti su molitva, odnosno zahvala Bogu. Dok konstatira da su mu neprijatelji *ovako vratili* prešućuje svoja dobra djela učinjena prema njima, izbjegavajući tako sebi pripisivati bilo kakve zasluge. Ipak, lako je primijetiti poveznicu sa psalamskim tekstom u kojem se progonjeni pravednik na sličan način žali da mu na njegova dobročinstva uzvraćaju zlom, ali i da su njegovi protivnici brojni i moćni, da ga mrze nepravedno te da mu se protive što traži dobro (Ps 38, 20-21).² Stoga se može zaključiti da je u tim prvim Cidovim riječima spjeva zapravo prikriveno protkana najvažnija biblijska odnosno evanđeoska zapovijed, ona o ljubavi prema Bogu i bližnjemu, pa čak i prema neprijatelju. Premda Cid svoju ljubav prema Bogu kao i opraštanje neprijateljima ne izražava izričito, iz njegove ražalošćenosti koja ne rezultira srdžbom, već molitvom upućenom

2 Za sve biblijske navode koristi se internetsko izdanje Kršćanske sadašnjosti (27.10.2024), a za sve navode *Pjesme o Cidu* koristi se izdanje Montaner i Rico (2011) u prijevodu, odnosno parafrazi autora rada.

Bogu uz spominjanje neprijatelja, ali bez izražavanja mržnje prema njima ili želje za osvetom, jasno je da se u pozadini nalazi novozavjetni nauk izražen u Kristovom *Govoru na gori* kao i u njegovu odgovoru na pismoznanačev upit o najvažnijoj zapovijedi u Zakonu. Takvo se tumačenje može dodatno potkrijepiti drugom Cidovom izjavom u tekstu.

Naime, nakon početnog obraćanja Bogu, Cid izlazi iz Vivara i ulazi u Burgos pri čemu se obraća Álaru Fáñezu, tješeći ga i potičući ga na nadu (Deyermund, 1973, 63). Premda sliježe ramenima i navodi da su »izbačeni iz zemlje«, to čini uz usklik ohrabrenja, stoga i ne iznenađuje da neke paralelne prozne kronike dodaju i stih sa Cidovim predviđanjem da će se »s velikim počastima vratiti u Kastilju« (Montaner, 2011, 6). Najveći proučavatelj epa, Menéndez Pidal, podržavao je dodavanje toga stiha smatrajući onaj prethodni nedovršenim. Upravo takav Cidov stav, pun nepokolebljive vjere i ustrajne nade, osvaja srca njegovih sljedbenika koji ga prate u progonstvo riskirajući sve. Takva razina nade neodoljivo podsjeća na nadu protiv svake nade koju Pavao pripisuje Abrahamu (Rim 4,18) i to u kontekstu njegove vjere u Božja obećanja, a konkretnije u to da će dobiti potomstvo u svojoj dubokoj starosti i sa svojom jednako tako ostarjelom ženom. Dodatna sličnost između Cida i Abrahama leži u činjenici da je Cid čvrsto vjerovao u svoj povratak u Kastilju upravo u tom početnom, najgorem mogućem trenutku svojega izgnanstva, kada je sve izgledalo izgubljeno i poticalo ga na potpuno obeshrabrenje i očaj, dok je promatrao svoju napuštenu i opustošenu kuću i vrane koje stoje pokraj puta kao simboli nesreće, jednako kao što je

Abraham povjerovao u Božje obećanje: »Nepokolebljivom vjerom promotri on tijelo svoje već obamrlo – bilo mu je blizu sto godina – i obamrlost krila Sarina« (Rim 4, 19). Kao što je Abraham promotrio vlastitu objektivnu stvarnost kao i situaciju svoje neposredne okoline i protivno svim tim objektivnim okolnostima povjerovao u Božje obećanje, jednako tako i Cid sve dobro motri i vidi. Upravo ta dva glagola nalaze se u drugom i trećem stihu spjeva, odmah nakon prvog stiha koji spominje Cidov plač, a junak progovara tek u sedmom stihu, nakon što je dobro promotrio stvarnost oko sebe (Powell, 1983, 43).

Iz svega navedenog vidljivo je da Cidov stav podsjeća na svetopisamske pravednike koji prihvaćaju životne nepravde i nedaće kao neizostavne kušnje kojima se ne treba opirati uz prosvjede, prigovaranje i srdžbu, već ih valja promatrati kao sredstvo osobnog pročišćenja. Kao što svaki kršćanin koji vjerom prihvaća nepravednu patnju zapravo svjedoči Krista, u svim starozavjetnim pravednicima prikriven je upravo on kako je to u drugom stoljeću sintetizirao Meliton iz Sarda u svojoj pashalnoj homiliji navodeći: »Stoga, ako želiš vidjeti otajstvo Gospodnje, pogledaj Abela koji je također ubijen, Izaka koji je također vezan, Josipa koji je također prodan, Mojsija koji je također izložen, Davida koji je također progonjen, proroke koji isto tako trpe za Krista« (Melito, 2001, 56). Od svih navedenih starozavjetnih arhetipova Cid je zasigurno najbližnji progonjenom Davidu, dok je kralj Alfons IV. koji ga progoni zapravo preuzeo ulogu nepravednog kralja Šaula. Kao što je Šaula zloduh poticao na mržnju i nasilje prema Davidu, u Cidovu slučaju taj nečasni posao

obavlja García Ordóñez. Ako se gleda na osobu, u oba slučaja je riječ o pojedincima koji po slabostima svog karaktera, povodljivosti za lošim savjetima i naglosti ne bi trebali vršiti odgovornu dužnost na kojoj se nalaze (Montaner, 2007, 97). Ipak, Cid po uzoru na pravednog Davida koji tijekom čitavog razdoblja Šaulova progona poštuje njegov autoritet, ne želi dići ruku na Gospodnjeg pomazanika čak i kad mu se za to pruža lijepa prigoda (1 Sam 26, 9-11) i ostavlja Bogu da izvrši svoju pravdu koja će se na kraju ostvariti rukama Filistejaca. Cid, iako ga je kralj prognao iz Kastilje, zaplijenio mu imovinu i zaprijetio svim svojim podanicima istim i gorim kaznama, poštuje kralja, priznaje njegovu vlast i to ne samo na riječima, već mu šalje i propisani dio ratnog plijena kao da je još uvijek u njegovoj službi.

Kao dokaz ispravnosti Cidova postupanja pojavljuje se *vox populi* uplašениh stanovnika Burgosa koji se dok Cid ulazi u grad skrivaju iza prozora i plačući izjavljuju: »O Bože, kako dobar vazal, kad bi barem imao dobrog gospodara!« (Montaner, 2011, 7). Tom izjavom zajednički glas naroda jednodušno ispovijeda istinu o Cidu kao najboljem mogućem uzoru vjernog i odanog služenja gospodaru, od kojeg zauzvrat ne prima pravednu nagradu, već nezasluženu kaznu. Može se reći da tom trećom rečenicom u spjevu izrečenom u upravnom govoru završava ono što bismo mogli nazvati početnom mikrotrilogijom spjeva. Dakle, u prvoj se izjavi, svojevrsnoj invokaciji, Cid obraća Bogu izražavajući svoj sinovski odnos prema njemu kao i žalost i bol koju proživljava u trenutnim životnim okolnostima. U drugoj se izjavi Cid obraća najbližem pomoćniku, Álvaru Fáñezu, potičući ga na nadu, a u trećoj narod preuzima

ulogu kolektivnog glasa koji izriče istinu. Time uvodna trilogija završava, a anonimna kolektivna izjava na neki način predstavlja i pokušaj svakog pojedinog građana i građanke Burgosa da operu ruke zbog nepomaganja Cidu.

Odnos prema bližnjima u nepovoljnim uvjetima

Otvoreno poduprijeti Cida i dati mu utočište znači ostatu, modernim rječnikom rečeno, bez građanskih prava, a u slučaju srednjovjekovne Kastilje i bez većih vrijednosti od imovine, očiju, vlastitih života pa do vječnog spasenja. Moć kraljeva pisma koje je »uz veliki oprez, pod okriljem noći i čvrsto zapečaćeno« stiglo u Burgos tolika je da se kršćanski puk ne usuđuje otvoriti vrata (Montaner, 2011, 7). Eufemistični prikaz takvog stava burgoskog stanovništva pojačava se sintagmom o velikom dvoboju koji su proživljavali, dakle, o svojevrsnoj unutarnjoj duhovnoj borbi koja ih je razdirala. Ako bi se i uzelo da su građani Burgosa kukavice jer se ne usuđuju pomoći Cidu zbog straha od gubitka svih materijalnih dobara, moralo bi se imati razumijevanja za njihov strah od kazne osljepljivanja i smrtne kazne. Čak i kad bi se ispred njih postavio takav moralni standard da budu spremni izgubiti zbog Cida ne samo imovinu već i tjelesni integritet, kao protuargument tu je kazna za one najsavjesnije, a to je ekskomunikacija, odnosno kako to tekst navodi, gubitak duše (Montaner, 2011, 8). Takvom lukavom strategijom kralj, a zapravo najvjerojatnije Cidovi neprijatelji koji manipuliraju kraljem nedovoljno jakog karaktera za odupiranje velikaškim utjecajima i pritiscima, namjeravaju postići, a

u tome i uspijevaju, da građani Burgosa donesu takvu odluku. Za one koji ne pokleknju pred materijalnim i fizičkim kaznama tu je duhovna kazna koju monarh sebi prisvaja posredno, putem sebi odane crkvene hijerarhije koja će postupiti po njegovoj želji (Zaderenko, 2007, 239). U takvoj situaciji potrebna je velika duhovna snaga u već spomenutom unutarnjem duševnom dvoboju u kojem bi pojedinac prepoznao da treba slijediti glas vlastite savjesti, a ne pokvarenih autoriteta koji su izgubili moralnu jasnoću, kako bi mogao ispravno razlučiti i donijeti valjanu odluku, bez obzira na sve posljedice, a pogotovo bez obzira na sve prijetnje kojima je cilj zamućivanje ispravnog odlučivanja.

Kao što tekst prepoznaje Cida, kao pripadnika nižeg plemstva koji je bliže običnom puku jer s njim dijeleli dobar dio životnog iskustva i svakodnevice, dajući mu moralnu prednost u odnosu na korumpirano i spletkarsko visoko plemstvo koje živi od naslijeđenih povlastica, jednako tako je vidljiva razlika između seoskog i gradskog stanovništva (Cacho, 1987, 37). Cido-vi suseljani iz Vivara bespogovorno se i prostodušno svrstavaju uz junaka progovarajući kroz usta Álvara Fáñeza u paralelnom uvodnom proznom tekstu iz kronike, stavljajući mu sve na raspolaganje i obećavajući da će s njim ići svi, po pustarama i po naseljima, da ga nikada neće ostaviti dokle god budu živi i zdravi, da će na njega potrošiti sve što imaju, doslovno nabrajajući mazge i konje, imovinu i odjeću te da će mu uvijek služiti kao odani prijatelji i vazali (Montaner, 2011, 8). Građani Burgosa, premda anonimnim kolektivnim glasom izriču ispravan moralni sud, ne uspijevaju učiniti i ispravan korak u praksi, odnosno opredijeliti

se i na djelu za Cida. Takvim stavom, premda to tekst izričito ne navodi, neimenovani muškarci i žene, građani i građanke Burgosa, zapravo osuđuju sami sebe, a može se primijetiti i određena sličnost s evanđeoskim odlomkom koji donosi Kristov govor u presudnom trenutku njegova poslanja, neposredno prije posljednje večere (usp. Iv 12,47-48), u kojem sama prethodno izrečena riječ ima moć osude. Spjev ipak nastoji osloboditi krivice stanovnike Burgosa i za tu svrhu nudi rješenje *deus ex machina*. Naime, odjednom se pred Cidom i njegovom družinom pojavljuje djevojčica od devet godina objašnjavajući Cidu zašto mu građani ne mogu pomoći, nabrajajući kazne kojima je kralj zaprijetio neposlušnima u pismu koje je stiglo prošle noći te konačno zaključujući da Cid njihovom propašću ne bi ništa dobio i prizivajući zauzvrat na njega Božji blagoslov (Montaner, 2011, 8-9). Kako je već poznato, *Pjesma o Cidu* je iznimno objektivna i realistična. Izbjegava bilo kakve fantastične prizore, ne samo poganskog podrijetla, kao što je to bio slučaj u antičkim ili srednjovjekovnim germanskim odnosno nordijskim epovima, ne koristi se ni nadnaravnim pojavama koje pripadaju kršćanskome području, nastojeći nogama čvrsto stajati na zemlji, gotovo bi se moglo reći ne uzimajući Božje ime uzalud. Stoga će takve intervencije u tekstu biti iznimno rijetke i ograničene na one presudne trenutke u kojima se to zaista smatralo prijeko potrebnim (Baños 1994, 209). Izbjegavanje takvog postupanje nije samo kvantitativne, već i kvalitativne naravi, odnosno osim što su nadnaravne intervencije vrlo rijetke, one su također i poprilično diskretne, odnosno nalaze se na razini mogućega.

Tajanstvena nepoznata djevojčica koja se pojavljuje pred Cidom i razgovara s njim nije ukazanje nadnaravnog bića, ali ipak odudara od uobičajenog predstavnika grada na kojeg bi Cid mogao naići tijekom svog prolaska. U ozračju općeg nespokoja koji vlada Burgosom, mimo svih stanovnika Burgosa koji su se od straha zaključali i jedva vire na prozorima, Cid na ulici ne susreće odraslog muškarca, nekog od istaknutijih građana i to s pratnjom, već nailazi na potpuni antipod, djevojčicu od devet godina koja u tako opasnim okolnostima sigurno ne bi smjela biti potpuno sama (Deyermund, 1987, 102). Tekst ne daje nikakve podatke o njoj, o njezinoj obiteljskoj pripadnosti, već donosi samo njezinu dob kako bi naglasio nevinost i krhkost toga bića koja na sebe preuzima teret isprike za one, u uobičajenim okolnostima puno odvažnije i znamenitije stanovnike grada. U tom pogledu pojava te djevojčice podsjeća na neke od tajanstvenih biblijskih likova, poput Melkisedeka: »on, bez oca, bez majke, bez rodoslovlja; on, kojemu dani nemaju početka ni život kraja« (Heb 7,3). Jednako tako i djevojčica s ulice Burgosa, koja se na prvi pogled nalazi unutar okvira stvarnosti, kao da na određeni način stvara dojam da ne pripada uobičajenom poretku.

Uloga Bogorodičina kulta u tekstu

Nakon tog razgovora koji potpuno razotkriva stvarno stanje, ali i na tajanstven način označava određeno značenje, Cid se uputio izravno prema katedrali svete Marije, pred kojom je sjahao s konja, kleknuo i »pomolio se iz srca« (Montaner, 2011,9). Ta vrlo kratka crtica ima iznimno simboličko značenje jer je Bogorodičin

kult u Španjolskoj tijekom čitavog srednjovjekovlja, koje se zapravo gotovo potpuno preklapa s procesom rekonkviste, vrlo snažan. Jedan od najvećih proplamsaja Bogorodičina kulta u španjolskoj književnosti događa se upravo u 13. stoljeću kada Gonzalo de Berceo, prvi poznati pjesnik koji piše na španjolskom jeziku nazivajući sebe *Djevičinim trubadurom*, sastavlja pjesničku zbirku *Milagros de Nuestra Señora* dok gotovo istodobno, s književnoga i kulturnog motrišta, iznimno značajan kastiljski kralj Alfons X. Mudri sastavlja *Cantigas de Santa María*, zbirku pisanu na galješkom jeziku koji je tada na Pirinejskom poluotoku uživao prestiž najvažnijeg pjesničkog jezika. Katedrala u Valenciji, gradu koji se nalazi na kraju Cidova puta i čije osvajanje i prelazak u kršćanske ruke predstavlja vrhunac Cidovih podviga, također je posvećena Bogorodici. Jednako tako Bogorodici je posvećena katedrala u Leónu, sjedištu istoimene Kraljevine León, čije je ujedinjenje s Kraljevinom Kastiljom s ranosrednjovjekovnim središtem u Burgosu označilo prekretnicu u konsolidaciji kršćanske premoći na Poluotoku (West-Burdette, 1987, 61). Iz tog slijeda jasno je vidljivo da se praksa posvećivanja najvažnijih katedrala na kršćanskom sjeveru dosljedno primjenjuje tijekom rekonkviste u jednako značajnim gradovima na putu prema jugu pri čemu zasigurno presudnu ulogu imaju Toledo i Sevilla. Nakon što je Martín Antolínez pripomogao Cidu opskrblivši ga *kruhom i vinom* te riješio zajmom pitanje financiranja njegova putovanja, Cid rasprema svoj šator i kreće na put, ali ne zaboravlja se još jednom obratiti molitvom Bogorodici. Nakon što je uzjahao okružen svojom družinom, okreće se u smjeru

katedrale, »podiže desnicu i radi znak križa na licu« te zatim upućuje kratku zahvalu Bogu «koji upravlja nebom i zemljom nakon čega tekst navodi Cidovu molitvu Bogorodici. Dva puta priziva u pomoć njezine kreposti nazivajući ju Slavnom, a između tih dvaju gotovo identičnih zaziva žali joj se zbog svoga izгона iz Kastilje svjestan da postoji mogućnost da se više ne vrati. Spominje njezinu »pomoć i posredništvo noću i danju«, sintagmu koja će se pola stoljeća kasnije pojaviti kao naslov 57. kantige u zbirci Alfonsa X. Mudrog, a na kraju joj se obećava odužiti »dobrim i bogatim darovima koje će poslati na njezin oltar kao i tisuću pjevanih misa« (Montaner, 2011, 19).

Bračna ljubav po novozavjetnom modelu

Sljedeća epizoda u spjevu, vjerojatno najdirljivija, posvećena je Cidovu susretu i oproštaju od obitelji, odnosno žene Ximene i kćeri Elvire i Sol. Taj se događaj također odvija u sakralnom ambijentu samostana svetog Petra u Cardeñi. Taj samostan koji će poslužiti kao utočište i sklonište Cidovoj progonjenoj obitelji koja će ondje morati čekati junakov neizvjesni povratak, opisuje se u tekstu kao svojevrsnu oazu vjere i spokoja nasuprot zavisti, borbi i nasilju koji vlada izvan njegovih zidina. Zanimljivo je da »pijetli u žurbi pjevaju i žele probiti praskozorje kad stiže u Svetoga Petra« (Montaner, 2011, 20), naime takvo izravno povezivanje ranojutarnjeg pijetlova glasanja i Petrova imena prilično snažno aludira na čin izdaje odnosno zatajenja, a to je upravo ono što je Cid doživio bilo od svojih izravnih neprijatelja, pripadnika visokog plemstva, bilo od svojih dojučerašnjih prijatelja, stanovnika Burgosa, koji

mu zatvaraju svoja vrata u trenutku kada treba njihovu potporu (Ferro, 1999, 97). Opat samostana, don Sancho, čije je ime zapravo nastalo jezičnim povijesnim razvojem iz pridjeva *sanctus*, dodatno je imenovan sintagmom Stvoriteljev kršćanin, a u trenutku Cidova dolaska, moli jutarnju dok zora sviće (Montaner, 2011, 20). Prizor upotpunjuje prisutnost gospođe Ximene s pet dama u njezinoj pratnji, što je jasan pokazatelj da će Cidovoj obitelji u samostanu biti zaštićen ne samo tjelesni, već i duhovni integritet, pri čemu Ximena upućuje kratku molitvu Bogu koji sve vodi da ojača Cida. Njezina je strelovita molitva odmah uslišana jer već u idućem trenutku Cid s družinom kuca na samostanska vrata, a opat Sancho ih, za razliku od strašljivih stanovnika Burgosa, prima s oduševljenjem. Cidov ulazak u samostan poprima pseudoliturgijski karakter koji podsjeća na svojevrsnu procesiju. Najprije sam tekstopisac ne sustežući se kliče: »Bože, kako radostan bijaše opat don Sancho!« da bi zatim u samostansko dvorište, djelomično još uvijek mračno jer je dan tek na pomolu, svi »s lučima i svijećama pohitali da s tako velikim užitkom prime onoga koji se u dobar čas rodi« (Montaner, 2011, 21). Opat odmah zahvaljuje Bogu što vidi Cida u svom samostanu i poziva ga da primi njegovo gostoprimstvo.

Cid uzvraća zahvalu opatu, svjestan je opasnosti ili u najmanju ruku neugodnosti kojima se izlaže zbog pružanja utočišta njegovoj obitelji i obećava mu uzvratiti za sve njegove troškove (Deyermond, 1979, 371). Glavni je junak vrlo širokogrudan prilikom darivanja samostana, a obećava opatu nadoknaditi i dodatne troškove koji bi se mogli pojaviti, pri čemu podsjeća

na razgovor milosrdnog Samaritanca s gostioničarom dok povjerava njegovoj brizi ranjenog putnika kojeg je spasio od razbojnika. Cid izjavljuje da će uzvratiti dvostruko, odnosno četverostruko, što donekle podsjeća i na raskajanog carinika Zakeja.

U tom trenutku Cidu stiže njegova žena Ximena s kćerima i damama u pratnji, a njihov susret oči u oči poprima ritualni karakter. Ximena se pred Cidom »spušta na koljena, plače iz očiju i želi mu poljubiti ruke jer je zbog zlih spletkara izgnan iz zemlje«, spajajući na taj način izraze vazalne vjernosti i predanosti gospodaru s iskrenom ljubavlju bračne družice koja suosjeća s mužem zbog trpljenja i nepravdi koje proživljava (Montaner, 2011, 22). Ne jadikuje niti zapomaže premda se nalazi u vrlo opasnoj situaciji, nego odvažno izjavljuje da će ostati sama s malenim kćerima i da se s njim više za života neće vidjeti, a zatim ga uz usklik zaklinje da joj u ime Bogorodičine ljubavi pruži savjet. Takvim postupcima nasljeđuje cijeli niz starozavjetnih žena; dovoljno je sjetiti se Debore, Judite ili Estere, koje predstavljaju svojevrsnu sintezu nježnosti i suosjećanja s jedne strane te nepokolebljivoga i borbenoga stava s druge strane. Stoga se ne može isključiti ni mogućnost da je žena glavnog junaka najvažnijeg španjolskog epa mogla biti jedna od inspiracija za nastanak najvažnijeg djela starije španjolske književnosti posvećenog ženskoj publici, a riječ je o knjizi *Savršena žena* fra Luisa de Leóna koji polazeći od starozavjetne *Pjesme o vr-snoj ženi* (Izr 31,10-31) pruža cijeli niz savjeta temeljeći svako poglavlje na jednom retku starozavjetne pjesme. Cid u tom trenutku potpuno razotkriva svoju ljudskost i osjećajnost pa »pruža ruke prema svojim kćerima,

uzima ih u naručje, privija ih k srcu jer ih jako voli« te se obraća svojoj ženi gotovo grcajući u suzama: »O gos-
po Ximena, moja tako savršena ženo, kao svoju dušu
toliko vas volim!« (Montaner, 2011, 22). Taj je trenutak
vrhunac izraza njihove bračne ljubavi u ovom spjevu,
potpuno utemeljen na kršćanskoj bračnoj doktrini i
moglo bi se bez oklijevanja reći da je riječ o preobrazbi
doktrine u poeziju (Webber, 1995, 638).

U novozavjetnom odlomku (Ef 5, 21-33) Pavao daje
kratke, ali prilično jasne naputke o ispravnom funkcio-
niranju braka koji se temelje na poštovanju žene prema
mužu i ljubavi muža prema ženi. Premda oboje duguju
jedno drugom i ljubav i poštovanje, kao što se to uosta-
lom iskazuje i prilikom davanja bračnih zavjeta, ipak je
međusobna komplementarnost muško-ženskih odnosa
takva da, ovisno o spolu, naglašava jače jednu vrlinu u
odnosu na drugu. Ximena i Cid to potpuno ostvaruju,
ona mu izražava potpuno poštovanje i podložnost do
te mjere da kleči pred njim poput vazala pred svojim
seniorom ljubeći mu ruke dok on izražava svoju ljubav
ispunjavajući najvažniju evanđeosku zapovijed jer ju
ljubi kao svoju dušu, odnosno kao samoga sebe (Lk
10, 25). Taj trenutak označava kulminaciju primjene
zapovijedi ljubavi u praksi: prema neprijateljima koji
mu uzvraćaju zlo za dobro – praštanje koje se očituje u
izostanku srdžbe i mržnje, prema prijateljima – među-
sobna pomoć i potpora te konačno prema svojoj ženi s
kojom je jedno tijelo (Mt 19,6) koja mu je prema tome
najbliži mogući bližnji. Na Ximenino traženje savjeta
Cid odgovara molitvom Bogu i svetoj Mariji da doživi
vjenčanje svojih kćeri, izražavajući tako čvrstu nadu
koja gotovo graniči s proročanstvom budući da će

upravo nevolje povezane sa sklapanjem braka njegovih kćeri biti tema drugog dijela spjeva, a završava izražavajući svojoj ženi poštovanje koje razbija uobičajene moderne stereotipe o srednjovjekovlju: »da ću imati sreće i još koji dan života i da ću vam služiti, poštovana ženo« (Montaner, 2011, 23).

Upliv liturgijske i redovničke simbolike

Samostan svetoga Petra pretvara se u sljedećoj sceni u Cidov ratni stožer, samostanska zvona neprekidno i glasno zvone, a Kastiljom se od usta do usta širi glas o Cidovu izgonu. Ključnu ulogu u okupljanju družine, kao i u nedavnom rješavanju financijskih pitanja, ima Martín Antolínez koji na mostu preko rijeke Arlanzón okuplja čak stotinu i pedeset konjanika, a zatim ih dovodi Cidu. Nakon što su mu pristupili i iskazali vazalnu poslušnost ljubljenjem ruke Cid im se obraća i na već uobičajen način najprije priziva Boga i moli ga da ovima koji su za njega ostavili kuće i baštinu prije nego umre mogne dvostruko uzvratiti za ono što izgube. U toj je sceni lako primijetiti paralelizam s dvama događajima iz evanđelja koji ovdje kao da su se stopili u jedan i projicirali u tekst spjeva. Prvi je događaj okupljanje i pristupanje apostola Isusu pri čemu Antolínez ima ulogu posrednika blisku Ivanu Krstitelju ili apostolu Andriji, a drugi je Kristovo obećanje da će, onima koji ostave sve i koji ga budu slijedili, dati nagradu koja će daleko nadmašiti ono što su ostavili (Gimeno 1957, 119). Tekst sinoptičkih evanđelja donekle se razlikuje, a svako od njih naglašava pojedini aspekt onoga što Cid upravo u tom trenutku proživljava u odnosima sa svojom obitelji s kojom se rastaje, odnosno s družinom

koju okuplja, kako bi krenuo na neizvjesno putovanje. Tako Kristovo obećanje u Matejevu evanđelju (Mt 19, 28-30) započinje naglašavanjem njegova povratka, odnosno drugog dolaska, a nakon kratkog spominjanja materijalnih dobara odnosno kuća, detaljno nabroja i članove obitelji koje Kristovi sljedbenici ostavljaju ne izostavljajući ni bračne, odnosno roditeljske odnose, što se može usporediti sa situacijom u kojoj se nalazi Cid koji obećava nagradu prigodom svojega povratka u Kastilju, ali jednako tako i intenzivno trpi zbog napuštanja obitelji. Markovo evanđelje (Mk 10, 29-31) naglašava i imanentni karakter nagrade koju Kristovi sljedbenici mogu očekivati jer će ju primiti sada, u ovom vremenu, ali s progonstvima na sličan način kao što i Cidovi sljedbenici trpe progonstvo zbog odanosti svom gospodaru. U oba evanđelja Krist svoj govor završava poznatom izjavom da će mnogi prvi biti posljednji i posljednji prvi, a takav se zaokret može primijetiti i u spjevu koji, slično kao i novozavjetni tekstovi, ne napada društveno-političke strukture želeći ih rušiti u njihovu totalitetu, ali na individualnoj razini itekako ističe pojavu pri kojoj pojedinci ili skupine koje su niže pozicionirane na društvenoj ljestvici moralno, a poslije i materijalno, nadvladavaju moralno kompromitirane pripadnike visokog plemstva kao što seljaci iz Cidova Vivara hrabrošću i sebedarjem nadmašuju građane Burgosa.

Sama scena Cidova odlaska iz samostana, nakon nekoliko dana okupljanja i okrepe koji protječu u sjeni kraljeva ultimatumima kojim prijeti junaku da se iza zadanog roka više neće moći spasiti ni srebrom ni zlatom, ponovno je detaljno razrađena u liturgijskom

pogledu (Montaner, 2011, 24). Cid obavještava da će krenuti u zoru, nakon jutarnje i mise posvećene Svetom Trojstvu koju će im izreći opat. Time njihov odlazak, koji se s motrišta kralja i njegova dvora promatra kao odmetnički i nezakonski, poprima značajke sakraliziranog pohoda, gotovo bi se moglo reći križarskog rata ili hodočašća (González, 2007, 112). Na taj se način liturgijski zaokružuje Cidov ulazak i izlazak iz samostana koji je u oba slučaja popraćen jutarnjom, misom i svojevrsnom ratničkom procesijom, a njegova se družina oblikuje u neformalni viteški red. Idućeg jutra Cid i Ximena zajedno ulaze u crkvu, a ona se baca na koljena na stepenicama pred oltarom i započinje svoju razmjerno dugačku molitvu (Montaner, 2011, 25-26) u kojoj povezuje elemente molitve Očenaša i Vjerovanja koje vrlo šaroliko isprepliće sa starozavjetnim pravednicima Jonom, Danijelom i Suzanom, trojicom kraljeva koji se dolaze pokloniti Isusu, uskrslim Lazarom, apokrifnim Longinom, ali i prvokršćanskim mučenikom Sebastijanom (Redfield, 1986, 85). Molitva završava činom predanja Božjoj volji i nadom u njihov ponovni susret u ovozemaljskom životu (Russell, 1978, 127).

Sam događaj rastanka odvija se pred crkvom nakon mise i to ponavljanjem uzorka ljubavi i poštovanja koji su već primijenili prigodom prvog susreta u samostanu. Dakle, Cid izražava Ximeni ljubav zagrljajem, a Ximena Cidu izražava poštovanjem ljubljenjem ruke, uz obostran gorak plač *kakav je još neviđen*, a razina boli je najveća moguća, naime *dijele se jedno od drugoga kao nokat od mesa* (Montaner, 2011, 27). Glavni je junak u tom trenutku u stanju duševnog rastrojstva pa ga njegov najbliži pomoćnik Álvar Fáñez mora odvratiti

od malodušja i potaknuti da krenu. Ipak, konačno ohrabrenje Cid će doživjeti nakon nekoliko dana, upravo one noći uoči izlaska iz Kastilje kada će mu se u snu ukazati anđeo Gabrijel, ohrabriti ga da krene i obećati mu dobar ishod (Montaner, 2011, 28). Ta se epizoda može smatrati najvećim uplivom nadnaravnoga u spjevu i takvo je ukazanje rezervirano isključivo za takav presudan, granični trenutak. Bogorodičin kult dobiva na ovaj način svoju završnu potvrdu jer upravo onaj anđeo koji se u biblijskom tekstu ponajviše vezuje uz nju ohrabruje Cida. Čini to na isti način na koji je ohrabrio i njezina zaručnika Josipa u času njegove kušnje, ali također i u trenucima polaska na putovanje, bilo da je riječ o odlasku iz Judeje kako bi se izbjegao gnjev tiranina Heroda, kralja koji nepravedno progoni novorođenog Spasitelja kao što i Alfons progoni Cida, bilo da se radi o ukazanju u snu s ciljem povratka Svete Obitelji iz Egipta. San koji glavni junak sniva na granici ima određene sličnosti i s Jakovljevim snom iz knjige Postanka koji se također odvija na granici, dok Jakov bježi od progona pred bratom Ezavom, a u snu se pojavljuje prizor s anđelima koji se penju i spuštaju s neba. Važno je naglasiti da je čak i u tom presudnom trenutku Cidova putovanja, takva nadnaravna intervencija još uvijek u granicama mogućega i ne odvija se na javi već u snu. Junak se budi okrijepljen, križa se i preporučuje Bogu čime se zatvara uvodni dio epa.

Zaključak

Na temelju analize uvodnog dijela *Pjesme o Cidu*, koji opisuje izgon glavnog junaka od napuštanja njegova sela do prelaska granice, mogu se uočiti određeni uzorci u odnosu prema sferi onostranosti kao i u međuljudskim odnosima. Ponajprije, odnos svih likova prema Bogu je ujednačen i konstantan. Boga se prvenstveno promatra kroz njegovu očinsku figuru i na taj način mu se obraćaju Cid, Ximena, ali i ostali likovi koji su im bliski. Njegova se pomoć zaziva često i gotovo nema nekog susreta ili novog događaja u kojima se ne priziva Božje ime bilo da je riječ o prošnji, zahvali ili prizivanju blagoslova. Idući po važnosti je Bogorodičin kult koji zauzima iznimno važno mjesto u molitvi glavnog junaka koja se odvija pred katedralom koja figurira kao središnja simbolična točka u urbanom prostoru Burgosa, a okončava se diskretnim ukazanjem anđela Gabrijela na samom kraju uvodnog dijela. Komunikacija s onostranošću visoko je ritualna tako da se u određenim događajima mogu uočiti jasni znakovi liturgijske simbolike (Gerli, 1980, 447). Međuljudski odnosi isprepliću se na dvjema razinama, s jedne je strane Cidov odnos prema ratničkoj družini koja nastaje, a s druge junakov odnos prema obitelji od koje se oprašta. Moguće je uočiti sve osjećajniju interakciju između Cida i Ximene koje se odvija u nekoliko faza dok se paralelno pojačavaju pripreme za Cidovo napuštanje Kastilje. Time se osobnost glavnog junaka iskazuje u temeljnoj dvojakosti vrlo emotivne obiteljske figure i iznimno sposobne i omiljene ratničke ličnosti. Ideal braka iskazuje se gotovo otvorenim pozivanjem na evanđeoski nauk o ljubavi prema bližnjemu i Pavlov nauk o

obiteljskim odnosima. S druge strane, odnos prema članovima družine pun je uzajamnog poštovanja, a vazalna poslušnost pojavljuje se kao pozitivna vrijednost kojoj se dobrovoljno stremi, a ne kao sredstvo prisile. Stoga se može zaključiti da se spjev značajno temelji na biblijskoj podlozi koja se na nekim mjestima jasno otkriva, dok je ponegdje prikrivena i nešto teže dokučiva odnosno otvorena interpretativnoj kreativnosti.

Ulomak *Pjesme o Cidu*:
Cidov izgon, rastanak s obitelji,
okupljanje družine i polazak³

3 *Pjesma o Cidu*, dvojezično izdanje, preveo i priredio Mate Maras, Zagreb, Matica hrvatska 2018.

Cantar de mio Cid

Cantar primero

[Cuenta la estoria que enbió el Cid por todos sus amigos e sus parientes e sus vasallos, e mostróles en cómo le mandava el rey salir de la tierra fasta nueve días. E díxoles:

–Amigos, quiero saber de vós cuáles queredes ir comigo. E los que comigo fuerdes, de Dios ayades buen grado, e los que acá fincáredes, quiero me ir vuestro pagado.– Estonce fabló don Álvar Fáñez, su primo cormano: –Conbusco iremos todos, Cid, por yermos e por poblados, e nunca vos falleceremos en cuanto seamos bivos e sanos; conbusco desponderemos las mulas e los cavallos, e los averes e los paños; siempre vos serviremos como leales amigos e vassallos.– Estonce otorgaron todos lo que dixo Álvar Fáñez e mucho les agradesció mio Cid quanto alli fue razónado. E desde el Cid tomó el aver, movió con sus amigos de Bivar e mandó que se fuesen camino de Burgos. E quando el Cid vio los sus palascios deseredados e sin gente, e las perchas sin açores e los portales sin estrado...]

1

De los sos ojos tan fuertemiente llorando,
tornava la cabeça e estávalos catando.
Vio puertas abiertas e uços sin cañados,
alcándaras vazías,

Pjesma o Cidu

Prvo pjevanje

[Povjesnica pripovijeda kako Cid poruči svima svojim prijateljima i rođacima i vazalima te im obznani da mu je kralj naredio izaći iz njegove zemlje u roku od devet dana. I reče im: „Prijatelji, želim od vas znati koji žele poći sa mnom. I koji sa mnom budete, neka vas Bog nagradi; a koji ovdje ostanete, želim otići zadovoljan s time.“ Tada progovori don Alvar Fanez, prvi njegov rođak: „Svi ćemo s vama poći, Cide, kroz pustoši i naselja, i nikada vas ne ćemo iznevjeriti dok budemo živi i zdravi; s vama ćemo umarati mazge i konje, u dobru i u zlu; vazda ćemo vas služiti kao vjerni prijatelji i vazali.“ Tada svi potvrdiše što je rekao Alvar Fanez i silno im zahvali moj Cid za sve što se ondje besjedilo. I pošto Cid uze svoja dobra, krenu s prijateljima iz Vivara i zapovjedi da se upute prema Burgosu. I kada vidje Cid svoje dvore, poharane i bez čeljadi, i lijegala bez jastrebova i trijemove bez ije-dne klupe...]

1

Iz očiju tako gorke lijuć suze,
okretaše glavu, gledati ih uze.
Vidje otvorena bez zasuna vrata,
i klinove prazne,

sin pielles e sin mantos
e sin falcones e sin adtores mudados. 5
Sospiró mio Cid, ca mucho avié grandes cuidados;
fabló mio Cid bien e tan mesurado:
–Grado a ti, Señor Padre que estás en alto,
¡Esto me an buelto mios enemigos malos!–

2
Alli piensan de aguijar, alli sueltan las riendas: 10
a la exida de Bivar ovieron la corneja diestra
e entrando a Burgos ovieronla siniestra.
Mecio mio Cid los ombros
e engrameo la tiesta:
–!Albricia, Albar Fanez, ca echados somos de tierra!–

3
Mio Cid Ruy Diaz por Burgos entro, 15
en su conpañía sessaenta pendones.
Exienlo ver mugieres e varones, 16b
burgeses e burgesas por las finiestras son,
plorando de los ojos, tanto avien el dolor,
de las sus bocas todos dizian una razon:
–!Dios, que buen vassallo,
si oviesse buen señor!– 20

4
Conbidar le ien de grado, mas ninguno non osava:
el rey don Alfonso tanto avie la grand sana.
Antes de la noche en Burgos d'el entro su carta,
con grand recabdo e fuertemiente sellada:
que a mio Cid Ruy Diaz
que nadi n-ol' diessen posada, 25

bez krzna i plašta,
i lijegala bez sokola, bez jastreba mitarena. 5
Uzdahnu moj Cide, jer ga more jadi pusti,
prozbori moj Cide, dobro i s mjerom on zausti:
„Hvala tebi koji jesi na visini, Gospodine!
Oče višnji, ovo meni zli dušmani moji čine!“

2
Već podbosti razmišljaju, već opuštat uzde stanu: 10
na izlasku iz Vivara imali su zdesna vranu,
u Burgosu na ulasku imali je s lijevu stranu.
A moj Cid potrese glavom,
ramenima slegne:
„Dobar znak, Alvare Fanezu, jer smo prognani iz zemlje!“

3
Moj Cid Ruy Diaz u Burgos uđe zatim, 15
šezdeset je plamenaca u njegovoj pratnji.
Žene i muškarci da ga vide izlazili, 16b
varošani i varošanke na prozore dohodili;
od tolike boli suze iz očiju otočili,
a iz usta svi su redom iste riječi govorili:
„Bože, dobra li vazala,
da je dobra gospodara!“ 20

4
Pozvali bi njega rado, al' se nitko ne usudi
jerbo kralj Alfonso bješe u tolikoj silnoj srdžbi.
U Burgos je prošle noći stigla zapovijed od njega,
uz opreznost preveliku i tvrdo zapečaćena:
da mom Cidu Ruyu Diazu
nitko konaka ne dade, 25

e aquel que ge la diesse sopiesse vera palabra,
 que perderie los averes
 e mas los ojos de la cara,
 e aun demas los cuerpos e las almas.
 Grande duelo avien las yentes cristianas,
 ascondense de mio Cid,
 ca no l' osan dezir nada. 30
 El Campeador adelino a su posada,
 assi commo llego a la puerta, fallola bien cerrada,
 por miedo del rey Alfonso, que assi lo avien parada,
 que si non la quebrantas por fuerca
 que non ge la abriese nadi.
 Los de mio Cid a altas voces llaman, 35
 los de dentro non les querien tornar palabra.
 Aguijo mio Cid, a la puerta se llegava,
 saco el pie del estribera, una feridal' dava;
 non se abre la puerta, ca bien era cerrada.
 Una nina de nuef anos a ojo se parava: 40
 –!Ya Campeador, en buen ora cinxiestes espada!
 El rey lo ha vedado, anoch d'el entro su carta,
 con grant recabdo e fuertemiente sellada.
 Non vos osariemos abrir nin coger por nada,
 si non, perderiemos los averes e las casas, 45
 e demas los ojos de las caras.
 Cid, en el nuestro mal vos non ganades nada,
 mas el Criador vos vala con todas sus vertudes Santas.–
 Esto la nina dixo e tornos' pora su casa.
 Ya lo vee el Cid que del rey non avie gracia; 50
 partios' de la puerta, por Burgos aguijava,
 llego a Santa Maria, luego descavalga,
 finco los inojos, de coracon rogava.
 La oracion fecha, luego cavalgava,

a onaj tko mu ga poda istinitu riječ nek znade —
 izgubit će sva imanja
 i oči iz glave,
 i ostati k tomu bez duše i tijela.
 Vela bješe tuga kršćanskoga puka,
 kriju se od moga Cida,
 ni pisnut se ne usude. 30
 Moj se Campeador uputi do svoga sijela,
 kad na vrata stiže, ona dobro zapriječena,
 zbog straha od kralja Alfonsa koji ovako zapovijeda:
 da ih nitko ne otvori,
 ako silom ne provali.
 Oni oko moga Cida iza glasa zvali, 35
 oni im iznutra odgovora nisu dali.
 Podbode moj Cide, do vrata dopada,
 iz stremena nogu diže, udarac im zada,
 ne otvaraju se vrata, jer su dobro zapriječena.
 Pojavi se pred očima curica od devet ljeta: 40
 „Campeadore, u čas dobar mač ste pripasali!
 Zabranio kralj, jer sinoć stigla zapovijed od njega,
 uz opreznost preveliku i tvrdo zapečaćena.
 Ne sm'jemo vam otvoriti ni primit vas na noćište,
 jer inače izgubismo sav imetak i kućište, 45
 i još k tomu oči iz glave.
 Od nesreće naše, Cide, koristi vam ne imade;
 sa svim svetim krjepostima nek vam Stvoritelj valjade.“
 To curica reče i kući se vraća.
 Već Cid vidi da milošću kralj mu ne uzvraća; 50
 otiđe od vrata, po Burgosu mamuzao,
 do Marije Svete stiže, i smjesta je tu sjahao,
 na prignutim koljenima, od srca se molit stao.
 Kad molitvu svrši, smjesta se na konja vinu,

salio por la puerta e Arlancon passava, 55
cabo essa villa en la glera posava,
fincava la tienda e luego descavalgava.
Mio Cid Ruy Diaz, el que en buen ora cinxo espada,
poso en la glera cuando no-l' coge nadi en casa,
derredor d'el una buena conpañā; 60
assi poso mio Cid commo si fuesse en montaña.
Vedada l'an compra dentro en Burgos la casa
de toda cosas cuantas son de vianda;
non le osarien vender al menos dinarada.

5
Martin Antolinez, el burgales conplido, 65
a mio Cid e a los suyos abastales de pan e de vino;
non lo compra, ca el se lo avie consigo,
de todo conducho bien los ovo bastidos.
Pagos' mio Cid e todos los otros
que van a so cervicio.
Fablo Martin Antolinez, odredes lo que ha dicho: 70
-!Ya Campeador, en buen ora fuestes nacido!
Esta noch yagamos e vaimosnos al matino,
ca acusado sere de lo que vos he servido,
en ira del rey Alfonso yo sere metido.
Si convusco escapo sano o bivo, 75
aun cerca o tarde el rey quererm' ha por amigo;
si non, quanto dexo no lo precio un figo. -

6
Fablo mio Cid, el que en buen ora cinxo espada:
-!Martin Antolinez, sodes ardida lanca,
si yo bivo, doblarvos he la soldada! 80
Espeso he el oro e toda la plata,

izađe kroz vrata, i Arlanzon minu; 55
zastade na žalu u blizini grada,
da podigne šator smjesta ondje sjaha.
Cid Ruy Diaz, koji mač u dobar čas pripasa,
ostade na žalu, kad mu nitko konaka ne pruža,
oko njega dobra družba; 60
tako moj se Cid odmori kanda je u gori.
U Burgosu gradu kupiti mu brane
ijednoga kusa svekoliike hrane;
prodali mu ne bi ni prebite pare.

5
Martin Antolinez, Burgošanin vrijedan, 65
moga Cida i njegove kruhom opskrbi i vinom,
ne kupuje ništa jer imaše svega,
nadari ih dobro svakom poputbinom.
Raduje se Cid i drugi
dojedan što služi njega.
Reče Martin Antolinez, počujte što zbori: 70
„Oj Campeadore, što u sretan čas se rodi!
Nočas ćemo počinuti, a ujutro odlazimo,
jer će mene optužiti zbog toga što vas počastih,
i srdžba Alfonsa kralja na mene će pasti.
Ako s vama živ i zdrav se spasih, 75
kralj će me za prijatelja prije ili poslije htjeti;
ako ne će, što ostavljam suhe smokve mi ne vrijedi.“

6
Reče moj Cid, onaj koji mač u dobar čas pripasa:
„Martine Antolinezu, što se hrabro koplja laća,
ostanem li na životu dvostruka vam slijedi plaća! 80
Sve sam zlato i sve srebro potrošio,

bien lo vedes que yo non trayo nada,
e huebos me serie pora toda mi compana.
Ferlo he amidos, de grado non avrie nada:
con vuestro consejo bastir quiero dos arcas, 85
inchamoslas d'arena, ca bien seran pesadas,
cubiertas de guadalmeci e bien enclaveadas,

7
los guadamecis vermejor e los clavos bien dorados.
Por Rachel e Vidas vayadesme privado:
quando en Burgos me vedaron compra
e el rey me ha airado, 90
non puedo traer el aver, ca mucho es pesado;
enpenargelo he por lo que fuere guisado,
de noche lo lieven que non lo vean cristianos.
Vealo el Criador con todos los sos santos,
yo mas non puedo e amidos lo fago.— 95

8
Martin Antolinez non lo detardava,
por Rachel e Vidas apriessa demandava.
Passo por Burgos, al castiello entrava,
por Rachel e Vidas apriessa demandava.

9
Rachel e Vidas en uno estavan amos, 100
en cuenta de sus averes,
de los que avien ganados.
Llego Martin Antolinez a guisa de menbrado:
—.O sodes, Rachel e Vidas, los mios amigos caros?
En poridad fablar querria con amos.—
Non lo detardan, todos tres se apartaron. 105

dobro vidite da ništa nisam donosio,
od goleme mi je nužde porad cijele moje družbe.
Ništa ne bih rado ali sila mi je:
da se, uz vaš savjet, prave škrinje dvije, 85
i da budu teške, pijeskom napunjene,
dobro začavlane, šarnom kožom pokrivenene.“

7
Šarna koža i skrletna, čavli dobro pozlaćeni.
„Do Rahela i Vidas kriomice pođite mi:
u Burgosu kupovat mi brane,
kralj se srdi na me, 90
svoje blago nositi ne mogu, preteško je za me;
morat ću ga založiti, kako bude razborito.
Neka ga odnesu noću da ne vidi kršten nitko;
neka Stvoritelj ga vidi sa svecima svojim svjema,
to nerado činim al' mi druge nema.“ 95

8
Martin Antolinez ne časi ni časa,
raspita se žurno za Rahela i Vidasu;
po Burgosu zađe, do kaštela hita,
za Rahela i Vidasu žurno se raspita.

9
A Rahel i Vidas zajedno su stali, 100
zarađen imetak
skupa prebrajali.
Stiže Martin Antolinez pa im mudro veli:
„Gdje ste, Rahele i Vidasu, dragi prijatelji?
S obojicom u tajnosti govoriti želim.“
Nisu časili ni časa, sva tri se u stranu djeli. 105

–Rachel e Vidas, amos me dat las manos,
 que non me descubrades a moros nin a cristianos,
 por siempre vos fare ricos
 que non seades menguados.
 El Campeador por las parias fue entrado,
 grandes averes priso e mucho sobejanos; 110
 retovo d'ellos cuanto que fue algo,
 por en vino a aquesto por que fue acusado.
 Tiene dos arcas llenas de oro esmerado,
 ya lo vedes, que el rey le ha airado;
 dexado ha heredades e casas e palacios; 115
 aquellas non las puede levar, si non, serie ventado;
 el Campeador dexarlas ha en vuestra mano,
 e prestalde de aver lo que sea guisado.
 Prended las arcas e metedlas en vuestro salvo,
 con grand jura meted y las fes amos 120
 que non las catedes en todo aqueste ano.–
 Rachel e Vidas seyense consejando:
 –Nos huebos avemos en todo de ganar algo;
 bien lo sabemos, que el gano algo
 cuando a tierra de moros entro,
 que grant aver ha sacado. 125
 Non duerme sin sospecha qui aver trae monedado.
 Estas arcas prendamoslas amos,
 en logar las metamos que non sea ventado.
 Mas dezidnos del Cid, .de que sera pagado,
 o que ganancia nos dara por todo aqueste año?– 130
 Respuso Martin Antolinez a guisa de menbrado:
 –Mio Cid querra lo que sea aguisado,
 pedirvos ha poco por dexar so aver en salvo;
 acogensele omnes de todas partes menguados,
 ha menester seiscientos marcos.– 135

„Rahele i ti Vidasu, podajte mi ruke oba,
 Mauru ni kršćaninu da ne ćete mene odat;
 zavijek ćete bit bogati,
 nigda sirotovat.
 Campeador u ophodnji, danak utjeruje,
 mnogo blaga sakupio i od viška mu je; 110
 zadrža za sebe sve što vrijedno bješe,
 stoga protiv njega optužbu podniješe.
 Ima dvije škrinje pune suha zlata.
 Već vidite kako kralja srdžba hvata;
 baštinu je ostavio, palače i kuće, 115
 a ne može škrinje nosit, da ga ne nanjuše.
 Nakani ih Campeador predati u vaše ruke,
 vi mu blaga uzajmite koliko je razborito.
 Preuzmite škrinje, sklonite ih gdje je skrito;
 obojica pod prisegom zadajte mi vjeru 120
 da ih ne ćete otvarat za godinu cijelu.“
 Pošto su se svjetovali, Rahel će i Vidas njemu:
 „Mi moramo nešto dobiti u svemu;
 u maursku zemlju ušav, znamo dobro,
 on je nekakav dobitak
 s pustim blagom pobro. 1 25
 Ne spava bez crva sumnje tko je blago zgomilao.
 Ove škrinje nas dva uzimamo,
 gdje ih ne će nanjušiti, sklanjamo ih tamo.
 Ali recite o Cidu: koliko će zaiskati,
 ili koju će nam dobit za godinu dana dati?“ 130
 Vrnu Martin Antolinez, pa im mudro veli:
 „Koliko je razborito moj Cid od vas želi,
 pitat će vas malo da blago pohrani;
 utječu se njemu ljudi sa svih strana ubogari,
 šest stotina maraka mu treba od nevolje.“ 135

Dixo Rachel e Vidas: –Dargelos hemos de grado.–
 –Ya vedes que entra la noch, el Cid es presurado,
 huebos avemos que nos dedes los marcos.–
 Dixo Rachel e Vidas: –Non se faze assi el mercado,
 sinon primero prendiendo e despues dando.– 140
 Dixo Martin Antolinez: –Yo d'esso me pago.
 Amos tred al Campeador contado,
 e nos vos ayudaremos, que assi es aguisado,
 por aduzir las arcas e meterlas en vuestro salvo,
 que non lo sepan moros nin cristianos.– 145
 Dixo Rachel e Vidas: –Nos d'esto nos pagamos;
 las arcas aduchas, prendet seyescientos marcos.–
 Martin Antolinez cavalgo privado
 con Rachel e Vidas de voluntad e de grado.
 Non viene a la puent, ca por el agua ha passado, 150
 que ge lo non ventassen de Burgos omne nado.
 Afevoslos a la tienda del Campeador contado,
 assi commo entraron, al Cid besaronle las manos.
 Sonrisos' mio Cid, estavalos fablando:
 –!Ya don Rachel e Vidas, avedesme olbidado! 155
 Ya me exco de tierra ca del rey so airado;
 a lo que·m' semeja, de lo mio avredes algo,
 mientra que vivades non seredes menguados.–
 Don Rachel e Vidas a mio Cid besaronle las manos.
 Martin Antolinez el pleito ha parado 160
 que sobre aquellas arcas
 darle ien seiscientos marcos,
 e bien ge las guardarien fasta cabo del ano,
 ca assi·l' dieran la fe e ge lo avien jurado,
 que si antes las catassen,
 que fuessen perjurados,
 non les diesse mio Cid de la ganancia un dinero malo.

Reče Rahel a i Vidas: „Dat ćemo mu drage volje.“
 „Vidite, već noć se hvata, a nužda je, znajte,
 jer Cidu se jako žuri, marke nama dajte.“
 Reče Rahel a i Vidas: „Pogodba to nije,
 već se poslije daje, a uzimlje prije.“ 140
 Reče Martin Antolinez: „Ja pristajem na to.
 K proslavljenom Campeadoru obojica pohitajte,
 vama ćemo mi pomoći, jer je tako razborito,
 da te škrinje prenesete i sklonite gdje je skrito,
 da Mauri ni kršćani ne doznaju za to.“ 145
 Reče Rahel a i Vidas: „Pristajemo na to;
 kada škrinje stignu, šeststo maraka uzimajte.“
 Martin Antolinez s Vidasom je i Rahelom
 kriomice odjahao, drage volje i veselo.
 Ne prelazi preko mosta, već je gazio po vodi, 150
 da ga nitko ne otkrije u Burgosu tko se rodi.
 Proslavljenog Campeadora, gle, k šatoru pristupiše,
 istog časa kad su ušli, Cidu ruke poljubiše.
 Nasmiješi se moj Cid njima, i ovako zborit krene:
 „Don Rahele i Vidasu, ah, zaboraviste mene! 155
 Evo odlazim iz zemlje, kralj me progna u ljutini;
 vi ćete od moga dobit, kako mi se čini,
 nema više oskudice dok budete živi!“
 Don Rahel i Vidas Cidu ruke poljubili.
 Oni i Martin Antolinez pogodbu imadu: 160
 da maraka šest stotina
 za te škrinje dadu,
 i dobro ih pričuvalu do kraja godine;
 zadali su njemu vjeru, prisegli pred njime,
 krivokletnici će biti
 ako otvore ih prije,
 od mog Cida ne dobiše ni prebite pare pride. 165

Dixo Martin Antolinez: –Carguen las arcas privado:
levaldas, Rachel e Vidas, ponedlas en vuestro salvo;
yo ire convusco, que adugamos los marcos,
ca a mover ha mio Cid ante que cante el gallo.–
Al cargar de las arcas veriedes gozo tanto, 170
non las podien poner en somo
maguer eran esforcados,
gradanse Rachel e Vidas con averes monedados,
ca mientra que visquiesen refechos eran amos.
Rachel a mio Cid ba·l' besar la mano:

10

–!Ya Campeador, en buen ora cinxiestes espada! 175
De Castiella vos ides pora las yentes estranas,
assi es vuestra ventura, grandes son vuestras ganancias;
una piel vermeja, morisca e ondrada,
Cid, beso vuestra mano en don que la yo aya.–
–Plazme, –dixo el Cid–, –d'aqui sea mandada, 180
si vos la aduxier d'alla, si non, contalda sobre las arcas.–
[Raquel e Vidas las arcas levavan,
con ellos Martin Antolinez por Burgos entrava.
Con todo recabdo llegan a la posada.]
En medio del palacio tendieron un almocalla,
sobr'ella una savana de rancal e muy blanca.
A tod el primer golpe echaron trezientos marcos de plata,
notolos don Martino, sin peso los tomava; 185
los otros trezientos en oro ge los pagavan.
Cinco escuderos tiene don Martino,
a todos los cargava;
quando esto ovo fecho, odredes lo que fablava:
–Ya don Rachel e Vidas,
en vuestras manos son las arcas;
yo que esto vos gane bien merecia calcas.– 190

Reče Martin Antolinez: „Naprtite škrinje hitno,
 nosite ih, Rahele i Vidasu, sklonite ih gdje je skrito;
 ja ću s vama poći i marke uzeti,
 moj Cid mora prije krenut nego zapjevaju pijetli.“
 Da vidite tog veselja kad su škrinje tovarili — 170
 podignut ih ne mogoše
 premda su se potrudili.
 Raduju se Rahel i Vidas rad imetka unovčena,
 jerbo sve dok budu živi bit će oba opskrbljena.
 Rahel ide mojem Cidu ruku ljubiti sada:

10
 „Oj Campeadore, koji mač u dobar čas pripasa! 175
 Iz Kastilje odlazite među ljude iz tuđine,
 velika je vaša dobit, takve ste sudbine:
 pa maursko jedno krzno, skrletno, na cijeni,
 Cide, ruku vama ljubim, na dar dajte meni.“
 „Neka bude“, reče Cid, „odsad ga imajte; 180
 ako vam ga ne donesem, sa škrinjama računajte.“
 [Rahel i Vidas odnesoše škrinje, 181b
 Martin Antolinez s njima u Burgos uniđe; 181c
 s velikim oprezom u kuću prispjeli.] 181d
 Rasprostriješe oni sag, nasred dvorane ga djeli,
 preko njega lanena se plahta bijeli.
 Istresu u prvi mah trista maraka od srebra,
 ne važe ih don Martin, pogledom ih prebra; 185
 preostale tri stotine još u zlatu prima;
 pet momaka Martin ima,
 sve predaje njima.
 Kad to svrši, počujte što reče:
 „Don Rahele i Vidasu,
 svaki škrinju steče,
 što vam zaradu priskrbih, ja zaslužih bječve.“ 190

11

Entre Rachel e Vidas aparte ixieron amos:
–Demosle buen don, ca el nos lo ha buscado.
Martin Antolinez, un burgales contado,
vos lo merecedes, darvos queremos buen dado,
de que fagades calcas e rica piel e buen manto: 195
damosvos en don a vos treinta marcos.
Merecernoslos hedes, ca esto es aguisado;
atorgarnos hedes esto que avemos parado.–
Gradeciolo don Martino e recibio los marcos,
grado exir de la posada e espidios' de amos. 200
Exido es de Burgos e Arlancon ha passado,
vino pora la tienda del que en buen ora nasco.
Recibiolo el Cid abiertos amos los bracos:
–!Venides, Martin Antolinez,
el mio fiel vassallo!
Aun vea el dia que de mi ayades algo!– 205
–Vengo, Campeador, con todo buen recabdo;
vos seiscientos e yo treinta he ganados.
Mandad coger la tienda e vayamos privado:
en San Pero de Cardena y nos cante el gallo;
veremos vuestra mugier menbrada fijadalgo. 210
Mesuraremos la posada e quitaremos el reinado;
mucho es huebos ca cerca viene el plazo.–

12

Estas palabras dichas, la tienda es cogida,
Mio Cid e sus conpañas cavalgan tan aina;
la cara del cavallo torno a Santa Maria, 215
alco su mano diestra, la cara se santigua:
A ti lo gradesco, Dios, que cielo e tierra guias;
valanme tus virtudes, gloriosa Santa Maria!

Rahel se i Vidas skupa u stranu odmaknu:
 „Dajmo njemu dobar dar, jer nam to namaknu. —
 Don Martine Antolinezu, od Burgosa plemeniti,
 želimo vas dobrim darom po zasluži nadariti,
 da se bječve i skupo krzno i ogrtač dobar plati. 195
 Trideset vam maraka na dar ćemo dati,
 to je posve razborito, vi ćete ih zaslužiti;
 kako smo se nagodili, jamac ćete nama biti.“
 Zahvaljuje don Martin i marke uzima,
 iz kuće im hoće poći, oprašta se s njima. 200
 Izašavši iz Burgosa, preko Arlanzona hodi,
 i pod šator onom dođe što u sretan čas se rodi.
 Dočekuje Cid s objema rukama ga raširenim:
 „Dolazite, don Martine,
 moj vazale vjerni?
 Kad ću vidjet dana da vas darima obaspem!“ 205
 „Dolazim, Campeadore, oprezno nadasve;
 vi dobiste šest stotina, a trideset meni teče.
 Dajte da se šator svi je, i krenimo preče,
 u Cardeni, u Svetom Petru, da nam pijevac kukuriječe;
 vidjet ćemo vašu ženu, vlastelinku vrijednu; 210
 s mjerom ćemo boraviti, iz kraljevstva krenut;
 golema je nužda, brzo rok istječe.“

Na te riječi izrečene šator mu raspreme,
 moj Cid žurno sa družinom pojaše da krene;
 put Marije Svete glavu konja svog okreće, 215
 desnu ruku digne, križa znak na čelo meće:
 „Zahvalan sam tebi, Bože, što zemljom i nebom ravnaš;
 valjala mi tvoja krjepost, Sveta Marijo preslavna!

D'aquí quito Castiella, pues que el rey he en ira,
non se si entrare y mas en todos los mios dias, 220
!Vuestra virtud me vala, Gloriosa, en mi exida,
e me ayude e me acorra de noch e de dia!
Si vos assi lo fizieeredes e la ventura me fuere conplida,
mando al vuestro altar buenas donas e ricas;
esto he yo en debdo: que faga y cantar mill missas. 225

13
Spidios' el caboso de cuer e de veluntad.
Sueltan las riendas e piensan de aguijar.
Dixo Martin Antolinez: el burgales natural:
– Vere a la mugier a todo mio solaz;
castigarlos he commo abran a far.
Si el rey me lo quisiere tomar, a mi non m'incal. 230
Antes sere convusco que el sol quiera rayar.–
Tornavas' Martin Antolinez a Burgos
e Mio Cid a aguijar
pora San Pero de Cardena
cuanto pudo, a espolear. 233

14
Apriessa cantan los gallos e quieren quebrar albores
quando llego a San Pero el buen Campeador
con estos cavalleros que-l' sirven a so sabor.
El abbat don Sancho, cristiano del Criador,
rezava los matines abuelta de los albores;
y estava dona Ximena con cinco duenas de pro,
rogando a San Pero e al Criador: 240
–!Tu, que a todos guias val a mio Cid el Campeador!–

Sada napuštam Kastilju, kralj se na me ljuti,
ne znam hoću li se više za života povrnuti. 220
Valjala mi tvoja krjepost, o Preslavna, u prognanstvu,
pomogla mi i pritekla po noći i danu!
Ako tako učinite, i sreća me sklona prati,
na vaš oltar ja ću dare bogate i dobre slati;
tisuću pjevanih misa, to sam dužan platit.“ 225

13

Od srca i drage volje junak se oprosti.
Opuštaju uzde i spravni podbosti.
Reče Martin Antolinez, Burgošanin rodom:
„Idem vidjet ženu, mirno i spokojno, 228b
da im dadem savjet što da sami čine.
Ako kralj me htjedne plijenit, mene to ne brine. 230
Bit ću s vama prije nego sunce sine.“
U Burgos se Martin Antolinez vraća,
a Cidu je podbost sila:
put Cardene, k Svetom Petru,
on mamuza iz petnih žila. 233

14

Već su pijetli zapjevali, praskozorje sve je bliže, 235
kada dobri Campeador do Svetoga Petra stiže, 236
s vitezima svojim kojima je služiti želja. 234
A opat don Sancho, kršćanin u Stvoritelja, 237
jutrenju je govorio u svanuće dana;
tu je bila dona Jimena, s pet čestitih dama,
moleći se Svetom Petru, zazva Stvoritelja ime: 240
„Pomozi mi Cidu Campeadoru, ti što ravnaš svime.“

Llamavan a la puerta, y sopieron el mandado.

!Dios que alegre fue el abbat don Sancho!

Con lunbres e con candelas al corral dieron salto,
con tan grant gozo reciben al que en buen ora nasco.

–Gradescolo a Dios, mio Cid,

–dixo el abbat don Sancho–,

pues que aqui vos veo, prendet de mi ospedado.–

Dixo el Cid: –Gracias, don abbat, e so vuestro pagado,
yo adobare conducho pora mi e pora mis vassallos;
mas, porque me vo de tierra, devos cincuaenta marcos.

Si yo algun dia visquier, servos han doblados,
non quiero fazer en el monesterio un dinero de dano.
Evades aqui, pora dona Ximena dovos ciento marcos;
a ella e a sus fiernas e a sus duenas sirvadeslas est ano.

Dues fijas dexo ninas e prendetlas en los bracos;
aquellas vos acomiendo a vos, abbat don Sancho,
d'ellas e de mi mugier fagades todo recabdo.

Si essa despena vos falleciere o vos menguare algo,
bien las abastad, yo assi vos lo mando;

por un marco que despendades,

al monesterio dare yo cuatro.–

260

Otorgado ge lo avie el abbat de grado.

Afevos dona Ximena con sus fijas do va llegando,
senas duenas las traen e aduzenlas adelant.

Ant'el Campeador dona Ximena

finco los inojos amos,

llorava de los ojos, quisol' besar las manos:

265

–!Merced, Campeador, en ora buena fuestes nado!

Por malos mestureros de tierra sodes echado.

Povikaše ispred vrata; tu doznaše što se zbilo.
 Bože, opatu don Sanchu koliko je drago bilo!
 Sa svijecama i lučima u dvorište s ostalima hodi;
 s velikim veseljem prime onog što u sretan čas se rodi.
 I don Sancho opat reče:
 „Zahvaljujem Bogu, Cide;
 prihvatite gostoprimstvo, kad vas ovdje vidjeh.“
 Reče Cid: „Don Sancho, hvala, dužan vama bit ću;
 za se i vazale svoje poputbinu pripravit ću,
 al' vam maraka pedeset dajem, jer iz zemlje krećem.
 Ako koji dan poživim, bit će vam udvostručene;
 ne želim ni jednu paru samostanu nanijet štete.
 Evo dajem sto maraka na račun dona Jimene:
 da zbrinete za godinu dana nju i kćeri i gospođe njene.
 Dvije kćeri djevojčice ostavljam vam pod zaštitom;
 vama, opate don Sancho, preporučujem ih pritom,
 o njima i mojoj ženi skrbite u svemu.
 Ako polog ponestane, il' uzmanjkate u čemu,
 ovime vam naređujem da ih dobro providite;
 samostanu dat ću četiri
 za marku što potrošite.“ 260
 To je opat drage volje potvrdio njemu.
 Gle, dona Jimena s dvije kćeri stiže,
 gospođe ih nose i dovode bliže.
 Ispred Cida dona Jimena
 obadva koljena svije,
 htjede mu poljubiti ruke, iz očiju suze lije: 265
 „Smilujte se, Campeadore, rođeni u sretan čas!
 Opaki su klevetnici prognali iz zemlje vas.

16

!Merced, ya Cid, barba tan conplida!
Fem' ante vos, yo e vuestras fijas,
ifantes son e de dias chicas,
con aquestas mis duenas de quien so yo servida. 270
Yo lo veo que estades vos en ida,
e nos de vos partirnos hemos en vida:
!dadnos consejo, por amor de Santa Maria!-
Enclino las manos la barba vellida,
a las sus fijas en bracos las prendia, 275
llegolas al coracon, ca mucho las queria;
llora de los ojos, tan fuertementre sospira:
-!Ya dona Ximena la mi mugier tan conplida,
comme a la mi alma yo tanto vos queria!
Ya lo vedes que partirnos emos en vida, 280
yo ire e vos fincaredes remanida.
!Plega a Dios e a Santa Maria
que aun con mis manos case estas mis fijas,
o que de ventura e algunos dias vida,
e vos, mugier ondrada, de mi seades servida!-

17

Grand yantar le fazen al buen Campeador. 285
Tanen las campanas en San Pero a clamor.
Por Castiella oyendo van los pregones
comme se va de tierra mio Cid el Campeador;
unos dexan casas e otros onores.
En aques dia a la puent de Arlancon, 290
ciento quinze cavalleros todos juntados son.
todos demandan por mio Cid el Campeador.
Martin Antolinez con ellos' cojo,
vanse pora San Pero do esta el que en buen punto nacio.

16

Smilujte se, Cide, brado njegovana!
Ja i vaše kćeri stojimo pred vama,
nedorasle su po dobi i nejake one, 269b
s ovim gospođama koje mene dvore. 270
A već vidim da uskoro putujete,
da se od nas za života rastajete.
Svjetujte nas, rad Marije Svete!“
Lijepa brada spusti ruke,
uže kćeri u naručje, 275
na srce ih privi, jer ih silno voli;
uzdahnu duboko, gorke suze proli:
„Ah, dona Jimena, ljube moja savršena,
kano moja duša meni omiljena!
Već vidite, mi se rastajemo za života, 280
ja ću poći, a vi ćete zatvorene ostat.
Dao Bog i Sveta Marija još meni,
da rukama svojim udomim te kćeri, 282b
i da sreća doda mom životu dana,
da vam sluga budem, ljube poštovana!“

17

Velika se gozba čini za dobroga Campeadora, 285
u Svetome Petru glasno zvone zvona.
Puče glas i svud se čuje diljem čitave Kastilje,
kako moj Cid Campeador iz svog zavičaja ide.
Jedni kuće ostavljaju, drugi sva imanja svoja;
u taj dan kraj mosta preko Arlanzona 290
sastalo se skupa sto pedeset vitezova,
svi pitaju redom za mog Cida Campeadora.
Martin Antolinez stiže da ih k Svetom Petru vodi,
gdje se onaj nalazio što u sretan čas se rodi.

Cuando lo sopo mio Cid el de Bivar, 295
 que-l' crece conpañã por que mas valdra,
 apriessa cavalga, recebirlos sale;
 dont los ovo a tojo tornos a sonrisar.
 Lleganle todos, la mano-l' ban besar.
 Fablo mio Cid de toda voluntad:
 –Yo ruego a Dios e al Padre spiritual, 300
 vos que por mi dexades casas e heredades,
 enantes que yo muera algun bien vos pueda far,
 lo que perdedes doblado vos lo cobrar.–
 Plogo a mio Cid porque crecio en la yantar,
 plogo a los otros omnes, todos cuantos con el estan.
 Los seis dias de plazo passados los an,
 tres an por trocir, sepades que non mas.
 Mando el rey a mio Cid a aguardar,
 que si despues del plazo en su tierra-l' pudies tomar,
 por oro nin por plata non podrie escapar. 310
 El dia es exido, la noch querie entrar.
 a sos cavalleros mandolos todos juntar:
 –Oid varones, non vos caya en pesar,
 poco aver trayo, darvos quiero vuestra part.
 Sed menbrados commo lo deveades far: 315
 a la manana cuando los gallos cantaran,
 non vos tardedes, mandedes ensellar;
 en San Pero a matines tandra el buen abbat,
 la missa nos dira, esta sera de Santa Trinidad.
 La missa dicha, pensemos de cavalgar, 320
 ca el plazo viene acerca, mucho avemos de andar.–
 Cuemo lo mando mio Cid, assi lo an todos a far.
 Passando va la noch, viniendo la man;
 a los mediados gallos, piessan de ensellar.

Kada doznade moj Cide, onaj iz Vivara, 295
 da družina raste, i s njom veća snaga,
 žurno pojaha, u susret njima krenu;
 čim ih okom spazi, smjesta se osmjehnu;
 svi mu prilaze da ruku ljubnu njemu. 298b
 Prozbiori moj Cide iz dubine srca:
 „Od Boga ja molim, od duhovnog Oca, 300
 vi što s mene ostaviste baštinu i kuće,
 da vam mognem bit na dobro, prije nego umrem,
 da ono što izgubite dvostruko vam vrnem.“
 Raduje se Campeador, sve je više gozbenika,
 raduju se drugi ljudi, družina mu svakolika. 305
 Šest dana od roka tu proboraviše;
 tri imaju jošte proći, znajte da ih nema više.
 Kralj poruči mojem Cidu neka dobro bdije:
 ulove li ga u zemlji da se poslije roka krije,
 ni za zlato ni za srebro spasa njemu nije. 310
 Dan je istekao, noćca hoće pasti;
 on naredi ljudstvu da se skupa sjati:
 „Čujte, vitezovi, teško vam ne bilo,
 malo novca nosim, dat ću vam vaš dio.
 Što je vama činit, dobro znajte: 315
 sutra ujutro će pijevci zapjevati,
 ne kasnite, konje osedlajte;
 zvona Svetog Petra k jutrenjoj će zvati,
 o Presvetom Trojstvu misu će nam opat reći;
 kad se svrši misa, mislimo jahati, 320
 jer se bliži rok, a mnogo nam je teći.“
 Kako Cid naredi, tako čine redom.
 Noć prolazeć minu, zora stiže gredom;
 o pijevcima drugim sedlaju već oni.

Tanen a matines a una priessa tan grand, 235
 mio Cid e su mugier a la elesia van.
 Echos' dona Ximena en los grados delant'el altar,
 rogando al Criador, cuanto ella mejor sabe,
 que a mio Cid el Campeador que Dios le curias de mal:
 –!Ya Señor glorioso, Padre que en cielo estas! 330
 Fezist cielo e tierra, el tercero el mar;
 fezist estrellas e luna, e el sol pora escalentar;
 prisist encarnacion en Santa Maria madre;
 en Belem aparecist, commo fue tu voluntad,
 pastores te glorificaron, ovieronte a laudare, 335
 tres reyes de Arabia te vinieron adorar,
 Melchor e Gaspar e Baltasar
 oro e tus e mirra te ofrecieron,
 commo fue tu voluntad;
 salveste a Jonas cuando cayo en la mar,
 salvest a Daniel con los leones en la mala carcel, 340
 salvest dentro en Roma al señor San Sabastian,
 salvest a Santa Susana del falso criminal;
 por tierra andidiste treinta e dos anos,
 Señor spirital,
 mostrando los miraculos por en avemos que fablar:
 del agua fezist vino e de la piedra pan, 345
 resucitest a Lazaro, ca fue tu voluntad;
 a los judios te dexeste prender;
 do dizen monte Calvarie
 pusieron en cruz, por nombre en Golgota,
 dos ladrones contigo, estos de senas partes,
 el uno es en paraíso, ca el otro non entro alla; 350
 estando en la cruz virtud fezist muy grant:
 Longinos era ciego que nuncuas vio alguandre,
 diot' con la lanca en el costado, dont ixió la sangre,

U velikoj žurbi za jutrenju zvoni, 325
 u crkvu moj Cid sa svojom ženom hodi.
 Na stube dona Jimena pred oltarom pade,
 moleć Stvoritelja što najbolje znade,
 da Bog moga Cida od zla oslobodi:
 „O Gospode slavni, Oče, koji jesi na nebesi! 330
 Ti nebo i zemlju stvori, i još more treće;
 ti zvijezde i mjesec stvori, i sunce što grije;
 tijelom postade od Svete Majke nam Marije;
 javi se u Betlehemu, kako tvoja volja bješe;
 pastiri te pozdravili, došli da te hvale, 335
 tri kralja iz Arabije stigla da te slave,
 Melkior, Gašpar i Baltazar nose dare,
 zlato, tamjan i mirhu,
 kako tvoja volja bješe;
 spasio si Jonu kad u more pade,
 spasio si Daniela od lavova i hude jame, 340
 spasio u Rimu svetoga Sebastijana,
 spasio Suzanu svetu od lažnih kleveta;
 po zemlji hodio
 trideset dva ljeta,
 tvoreć čuda, Oče duhovni, da se pripovijeda:
 načini od vode vino i kruh od kamena, 345
 uskrsnu Lazara; tvoja volja bješe
 da te uhvate Žudije;
 na križ te propeše
 na brdu zvanom Kalvarija, gdjeno Golgota se reče;
 dva lupeža s tobom, s obje su ti strane,
 jedan je u raju, drugi tamo ući ne će. 350
 Viseći na križu silno načini znamenje:
 Longin slijep bijaše, ne mogaše vidjet veće,
 koplje tebi u bok zari, otud krv poteče;

corrio por el astil ayuso, las manos se ovo de untar,
 alcolas arriba, llegolas a la faz, 355
 abrio sos ojos, cato a todas partes,
 en ti crovo al ora, por end es salvo de mal;
 en el monumento resucitest [...]

e fust a los infiernos, commo fue tu voluntad,
 quebranteste las puertas e saqueste los santos padres.
 Tu eres rey de los reyes e de tod el mundo padre,
 a ti adoro e creo de toda voluntad,
 e ruego a San Peidro que me ayude a rogar
 por mio Cid el Campeador
 que Dios le curie de mal;
 !cuando oy nos partimos, en vida nos faz juntar!–
 La oracion fecha, la missa acabada la an,
 salieron de la eglesia, ya quieren cavalgar.
 El Cid a dona Ximena ivala abrazar,
 dona Ximena al Cid la mano·l' va besar,
 llorando de los ojos
 que non sabe que se far, 370
 e el a las ninas tornolas a catar:
 –A Dios vos acomiendo, fijas, e al Padre spirital.
 agora nos partimos, Dios sabe el ajuntar.–
 Llorando de los ojos que non viestes atal,
 assi·s' parten unos d'otros
 commo la una de la carne. 375
 Mio Cid con los sos vassallos penso de cavalgar.
 a todos esperando, la cabeca tornando va;
 a tan grand sabor fablo Minaya Albar Fanez:
 –Cid, .do son vuestros esfuerços?
 !en buen ora nasquiestes de madre!
 Pensemos de ir nuestra via, esto sea de vagar. 380
 Aun todos estos duelos en gozo se tornaran,

po kopljači dolje curi, da mu ruke okrvavi,
 podiže ih gore, na lice ih stavi, 355
 oči otvori, i vidi na sve strane,
 odmah u te povjerova, i tako ozdravi.
 Iz groba si uskrsnuo [...]

i sašao nad pakao, kako tvoja volje bješe,
 i paklena vrata razbi te izvede oce svete. 360
 Ti si kralj nad kraljevima, svom te svojom voljom štujem,
 cijeloga si svijeta otac, u tebe vjerujem;
 i Svetoga Petra molim da mi pomogne moliti
 za mog Cida Campeadora
 da ga Bog od zala štiti;
 mi se danas rastajemo, daj nam da se živi sastanemo!“
 Molitva je izrečena, misa im je završena;
 izlaze iz crkve oni, i već hoće uzjahati.
 Pođe Cid k dona Jimeni i želi je zagrliti;
 a dona Jimena Cidu hoće ruku poljubiti,
 iz očiju suze roni,
 ne zna što da radi. 370

A on tada povrati se djevojčice pogledati:
 „Predajem vas Bogu, kćeri, Ocu duhovnom s nebesa;
 mi ćemo se sada rastat, Bog zna kad ćemo se sastat.“
 Roneć suze iz očiju — ne vidjeste takva časa —
 jedni se od drugih dijele
 k'o nokat od mesa. 375

Moj Cid već je s vazalima spreman odjahati;
 čekajući svekolike, glavu on okreće,
 a Minaya Alvar Fanez vrlo mudro reče:
 „Cide, gdje je vaša hrabrost?
 U čas dobar rodila vas mati!
 To je puko dangubljenje, valja nama putovati. 380
 Ipak sve će ove boli veseljem postati,

Dios, que nos dio las almas consejo nos dara.—
 Al abbat don Sancho tornan de castigar
 commo sirva a dona Ximena e a las fijas que ha,
 e a todas sus dueñas que con ellas estan; 385
 bien sepa el abbat que buen galardón d'ello prenda.
 Tornado es don Sancho e fablo Albar Fanez:
 —Si vieredes yentes venir por connusco ir, abbat,
 dezildes que prendan el rastro e piensen de andar,
 ca en yermo o en poblado
 podernos han alcancar.— 390
 Soltaron las riendas, piensan de andar.
 cerca viene el plazo por el reino quitar.
 Vino mio Cid yazer a Spinaz de Can,
 grandes yentes se le acojen
 essa noch de todas partes. 395
 Otro día mañana piensan de cavalgar,
 ixiendos' va de tierra el Campeador leal;
 de siniestro Sant Estevan, una buena cipdad,
 de diestro Alilon las torres, que moros las han.
 Passo por Alcobiella, que de Castiella fin es ya;
 la calcada de Quinea ivala traspasar, 400
 sobre Navas de Palos el Duero va passar,
 a la Figueruela mio Cid iba posar;
 vansele acogiendo yentes de todas partes.

19

Y se echava mio Cid despues que fue cenado fue,
 un sueño-l' priso dulce, tan bien se adurmio; 405
 el ángel Gabriel a el vino en sueño:
 —!Cavalgad, Cid, el buen Campeador,
 ca nunca en tan buen punto cavalgo varón!
 Mientra que visquieredes bien se fara lo to.—

Bog koji nam dade duše lijeka će nam dati.“
 Opet opata don Sancha idu upozorit
 kako ima dona Jimenu i njezine kćeri dvorit,
 i njezine sve gospoje koje s njima stoje; 385
 da zna opat kako za to nagradu će dobru dobit.
 Obazre se opat Sancho, Alvar Fanez reče njemu:
 „Vidite li ljude koji žele s nama ići,
 kažite im trag da slijede, opate, da krenu,
 u pustoši il' naselju
 lasno će nas stići.“ 390
 Spremaju se za polazak, uzde opuštaju;
 uskoro se rok primiće da kraljevstvo napuštaju.
 Cid moj na noćište u Espinaz de Can pane,
 te se noći mnogo ljudi
 pridruži sa svake strane. 395
 Drugog dana jutrom jahati nastavlja, 394
 Campeador vjerni zavičaj ostavlja; 396
 dobar grad je San Esteban slijeva njima,
 Alilon je zdesna, tornjeve mu Maur ima.
 Prođe pokraj Alcubille koja već je kraj Kastilje;
 kolovoz Quineu polazi presjeći, 400
 minuv Navapalos, Dueros će prijeći,
 a kod Figueruele Cid će se odmarat;
 idu oni primajući ljude sa svih strana.

19

Sada Cid moj liježe, čim je večerao;
 san usnio sladak, drijemež ga je ophrvao. 405
 Anđeo Gabrijel u snu njemu dođe:
 „Jaši, Cide, jaši, dobri Campeadore,
 u čas bolji nikad junak pojahati ne odluči!
 Pratit će te dobro sve dokle poživiš.“

Cuando desperto el Cid, la cara se santigo, 410
sinava la cara, a Dios se acomendo.

20

Mucho era pagado del sueno que sonado ha.
Otro dia manana piensan de cavalgar,
es dia ha de plazo, sepades que non mas;
a la sierra de Miedes ellos ivan posar: 415

21

Aun era de dia, non era puesto el sol,
mando ver sus yentes mio Cid el Campeador:
sin las peonadas e omnes valientes que son,
noto trezientas lancas, que todas tienen pendones.

22

–Temprano dat cevada, !Si el Criador vos salve! 420
El qui quisiere comer; e qui no, cavalgue.
Passaremos la sierra, que fiera es e grand,
la tierra del rey Alfonso esta noch la podemos quitar;
despues, qui nos buscare fallarnos podra.–
De noch passan la sierra, vinida es la man, 425
e por la loma ayuso piensan de andar.
En medio de una montaña maravillosa e grand
fizo mio Cid posar e cevada dar.
Dioxles a todos commo querie trasnochar;
vassallos tan buenos por coracon lo an, 430
mandado de so señor todo lo han a far.
Ante que anochesca piensan de cavalgar,
por tal lo faze mio Cid que non lo ventasse nadi;
andidieron de noch, que vagar non se dan.
O dizen Castejon, el que es sobre Fenares, 435

Kad se Cid probudi, lice on prekriži,
znamenova lice, Bogu svom se preporuči. 410

20

Jako mu je ugodio san koji je snio.
Drugog dana jutrom jahati je nastavio,
zadnji dan je roka, znajte da ih nema više;
u planinu Miedes odoše na taborište. 415

21

Još je bilo dana, sunce još ne minu,
a Cid Campeador sazva na smotru družinu;
ne računajući pješake, ljude svoje najvrjednije,
trista nabroji kopaljka, a svako plamenac vije.

22

„Rano ječam dajte konjma, Stvoritelj vam dao sreće!
I tko hoće neka jede, a tko ne će neka kreće.
Prijeći ćemo tu planinu, veliku i divlju,
iz zemlje Alfonsa kralja noćas možemo izaći;
poslije toga tko nas traži, lasno će nas naći.“
Planinu su prešli noću, i stigla je zora, 425
po padini misle dolje sići odozgora.
Usred jedne šume, velike i čudne,
moj Cid htjede počinuti, da se ječam dade konjma.
Reče svima kako hoće noću putovati;
vazal dobri sve dojedan od srca prihvati, 430
jer zapovijed gospodara vršiti se mora.
Dok se nije sunočalo, pojahali prije,
jerbo Cid učini tako da ga nitko ne otkrije;
putovali noću, krzmati im dano nije.
Vele da kod Castejona, gdje Henares teče, 435

mio Cid se echo en celada con aquellos que el trae.
El que en buen ora nasco
toda la noche en celada yaze
comme los consejava Minaya Albar Fanez:

23

–!Ya Cid, en buen ora cinxiestes espada!
Vos con ciento de aquesta nuestra conpañia, 440
pues que a Castejon sacaremos a celada...
[...]

–Vos con los dozientos idvos en algará;
alla vaya Albar Albarez e Albar Salvadorez, sin falla
e Galin Garcia, una fardida lanca,
cavalleros buenos que acompanen a Minaya.
A osadas corred, que por miedo non dexedes nada, 445
Fita ayuso e por Guadalfajara,
fata Alcala lleguen las algaras,
e bien acojan todas las ganancias,
que por miedo de los moros non dexten nada;
e yo con los ciento aqui fincare en la caga,
terne yo Castejon don abremos grand enpara. 450
Si cueta vos fuere alguna al algará,
fazedme mandado muy privado a la caga;
!d’aqueste acorro fablara toda Espana!–
Nonbrados son los que iran en el algará
e los que con mio Cid ficaran en la caga. 455
Ya quiebran los albores e vinie la manana,
ixie el sol, !Dios, que feroso apuntava!
En Castejon todos se levantavan,
abren las puertas, de fuera salto davan,
por ver sus lavores e todas sus heredades. 460
Todos son exidos, las puertas abiertas an dexadas,

Cid zasjede u busiju, s onima štono ih vodi.
Svu noć leža u busiji
onaj što se sretan rodi,
a Minaya Alvar Fanez njima savjet reče:

23

„Oj Cide, u dobar čas se opasaste mačem!
Vi ostajte sa stotinom od družine naše, 440
nakon što u Castejonu u zasjedu namamimo...
[...]
„Vi pođite u poharu sa stotine dvije;
Alvar Alvarez nek tamo i Alvar Salvadorez ide,
neka i Galin Garcia, kopljanik drzovit grede, 443b
vitezovi dobri Minayu što slijede.
Jurišajte da od straha ničega ne ostavite, 445
kroz Guadalajaru, prošav podno Hite,
sve do Alcala pohara nek stigne; 446b
i da se na hrpu dobro zgrne sve što zaplijenite,
da od straha od Maura ničega ne ostavite.
A ja ovdje sa stotinom ostat ću u zalaznici,
Castejon ću zadržati, štit će nama snažan biti. 450
Ako kakva pogibao u pohari vam zaprijeti,
vrlo žurno meni javite u zalaznici;
o toj pomoći će sva Španjolska govoriti!“
Izabraše one što u poharu će ići,
i one što s mojim Cidom ostat će u zalaznici. 455
Već zarudi praskozorje i jutro je osvanulo,
izašlo je sunce, Bože, što je lijepo ogranulo!
Odmah ustadoše svi u Castejonu,
otvaraju vrata, vani su u skoku,
da obađu oranice i baštinu cijelu svoju. 460
Svi izašli i pustili otvorena vrata,

con pocas de gentes que en Castejon fincaran;
 las yentes de fuera todas son derramadas.
 El Campeador salio de la celada,
 corrie a Castejon sin falla,
 moros e moras avielos de ganancia, 465
 e esos ganados cuantos en derredor andan.
 Mio Cid don Rodrigo a la puerta adelinava,
 los que la tienen, cuando vieron la rebata,
 ovieron miedo e fue desenparada.
 Mio Cid Ruy Diaz por las puertas entrava, 470
 en mano trae desnuda el espada,
 quinze moros matava de los que alcancava;
 gano a Castejon e el oro e la plata.
 Sos cavalleros llegan con la ganancia,
 dexanla a mio Cid, todo esto non precia nada. 475
 Afevos los dozientos e tres en el algara,
 a sin dubda corren [...];
 fasta Alcala llego la sena de Minaya,
 e desi arriba tornanse con la ganancia,
 Fenares arriba e por Guadalfajara.
 Tanto traen las grandes ganancias, 480
 muchos ganados de ovejas e de vacas,
 e de ropas e de otras riquizas largas.
 Derecha viene la sena de Minaya,
 non osa ninguno dar salto a la caga.
 Con aqueste aver tornanse essa conpañã,
 felos en Castejon o el Campeador estava; 485
 el castiello dexo en so poder, el Campeador cavalga,
 saliolos recebir con esta su mesnada;
 los bracos abiertos, recibe a Minaya:
 –!Venides, Albar Fanez, una fardida lanca!
 Do yo vos enbias, bien abria tal esperanca. 490

ostade u Castejonu malo ljudi sada:
 svi se ljudi razidoše izvan grada.
 A provali iz zasjede Campeador tada,
 hita prema Castejonu, pouzdano, 464b
 Maure i Maurkinje zarobljuje mahom, 465
 i sva lutajuća naokolo stada.
 Moj Cid don Rodrigo spram vrata se puti;
 kad vidješe branitelji da su napadnuti,
 nebranjena ostaviše od golema straha.
 Moj je Cid Ruy Diaz ušao kroz vrata, 470
 s golim isukanim u desnici mačem,
 petnaest Maura ubi što dotače;
 zadobi Castejon i zlato i srebro.
 I njegovi vitezovi dolaze mu s plijenom,
 ostave ga mojem Cidu, ali ništa on ne mari. 475
 Gle onijeh dvjesta i tri kojino su u pohari
 trkom tekli, bez krzmanja [...];
 sve do Alcala dopriješe s Minayinim stijegom, 477b
 i otamo stižu vraćajuć se s plijenom,
 uzvodno duž Henaresa, preko Guadalajare.
 Toliko donose silna plijena iz pohare, 480
 mnogo stada ovaca i krava,
 i odjeće i drugoga golema bogatstva. 481b
 Gdje god stijeg Minayin uzdignut se vio,
 nitko nije zalaznicu napasti mu smio.
 S tolikim dobitkom družina se vrati,
 eto ih u Castejonu gdjeno Campeador staja; 485
 ostavivši kaštel s ljudstvom, Campeador tad pojaha,
 izađe ih dočekati, družina ga prati;
 raširenih ruku Alvaru Fanezu kliče:
 „Dodoste, Minaya, drzoviti kopljanice?
 Kamo god da vas odaslah, istomu se nadah! 490

Esso con esto sea ayuntado;
dovos la quinta, si la quisieredes, Minaya.—

24

—Mucho vos lo gradesco, Campeador contado;
d'aquesta quinta que me avedes mandado
pagarse ia d'ella Alfonso el castellano. 495

Yo vos la suelto e avello quitado.

A Dios lo prometo, a aquel que esta en alto,
fata que yo me pague sobre mio buen cavallo
lidiando con moros en el campo,
que enpleye la lanca e al espada meta mano 500

e por el cobdo ayuso la sangre destellando,
ante Ruy Diaz el lidiador contado,

non prendre de vos quanto vale un dinero malo;
pues que por mi ganaredes

quesquier que sea d'algo,
todo lo otro afelo en vuestra mano.— 505

Ratnik¹

Ratnički impuls, potreba, pa čak i nužnost sukoba u srednjovjekovnom ratničkom epu najčešće su rezultat lančane reakcije i zatvorenog kruga osvete. Menéndez Pidal tako naglašava da je privatna osveta pravo i dužnost te da uz krivce često stradavaju i s njima povezani pojedinci koji osobno nisu krivi. Koncept osobne, subjektivne krivnje koji je stupio na scenu pojavom kršćanstva, odnosno njegovim ulaskom u javni prostor početkom 4. stoljeća još uvijek je u koliziji s objektivnim poimanjem krivnje pri kojem se ne ulazi u osobne motive pojedinca već se isključivo promatra uzročnopoljsedična veza koja proizlazi iz nekog čina. Zbog toga će rimsko privatno pravo biti oživljeno početkom drugog tisućljeća, najprije u brojnim sjevernotalijanskim gradovima, a posebno u Bologni, u svom gotovo izvornom obliku jer će svi privatnopravni instituti koji su nastali u antičko doba ponovno biti vrlo korisni. Javno će pravo, s druge strane, biti u konstantnom previranju između antičkog naslijeđa, germanskog običajnog prava i kanonskoppravnog odnosno crkvenog utjecaja. Ključan proizvod ovog trvenja bit će upravo nastanak prilično složenog koncepta krivnje koji ima svoje objektivne, ali i subjektivne elemente pa se osim učinjenog zla odnosno nastale štete promatra i stanje počinitelja. U skladu sa sistematičnim i detaljnim pristupom onodobne skolastičke filozofije razvijaju se pojmovi različitog stupnja namjere i nehaja

1 Ovaj esej kao i oni koji slijede objavljeni su u prvom izdanju knjige *Poliptih o Cidu*, Zagreb: Monogram, 2019.

prilikom počinjenja nekog djela kao i prilikom propuštanja dužne činidbe. Naravno, preduvjet bilo kakvog dosuđivanja pravde je postojanje društvene svijesti o potrebi prelaska sa sustava privatne osvete koji u pravilu uzima zdravo za gotovo objektivnu odgovornost na sustav u kojem se priznaje neki oblik sudbene vlasti. Ali upravo je osveta unutarnji motor ratničkog epa, ona podgrijava situaciju do usijanja i čini radnju zanimljivom slušateljima koji nestrpljivo iščekuju daljnji razvoj i naslađuju se razmišljanjem o tome kako će pravda konačno biti zadovoljena time što će žrtva odnosno njezin predstavnik izvršiti pravdu nad počiniteljem zločina. Time dolazimo do drugog pojma kojeg Menéndez Pidal spominje u kontekstu kastiljskog ratničkog epa, a to je nasljedna mržnja. Ona je središnja tema epova *Siete infantes de Larra* i *Infante García*, a u poemi *El cerco de Zamora* širi se čak i međugeneracijski. Cid u tom smislu predstavlja značajnu iznimku jer svojim postupanjem prekida zatvoreni krug privatne pravde te inzistira na izvršenju pravde službenim putem. Premda Cid od početne podređene pozicije sve više jača i na koncu postaje toliko snažan da bi se sa svojom družinom mogao vrlo jednostavno osvetiti braći Carrión, on to ipak ne čini već nastoji poduzeti sve da se upriliči sudovanje i da kralj bude taj koji će, vršeći svoju vrhovnu sudbenu vlast, presuditi. Ova Cidova karakteristika još je jedna u nizu koja pokazuje Cidovu atipičnost u odnosu na ostale epske protagoniste kastiljskog književnog srednjovjekovlja. Dakle, osim što je brižan otac, vjeran muž, do apsurdna podložan vazal, on je još i ratnik koji apstraktnom i neizvjesnom izvršenju pravde pretpostavlja konkretnu

moćnost primjene mača. Kao dodatni element za uspostavu javne pravde javlja se primjena institucije porote koja u ovom slučaju služi osnaživanju sučevog autoriteta odnosno onomu što Menéndez Pidal naziva potvrdom namjera. Tekst ih naziva *conjuradores* jer se zaklinju zajedno s kraljem jačajući njegovu zakletvu. Nemoguće je zanemariti značenje broja od dvanaest porotnika koji odgovara biblijskom poimanju zbora ili vijeća, od dvanaest Jakovljevih sinova koji su postali začetnici budućih plemena, preko dvanaest apostola do zagonetnih dvanaest starješina iz Otkrivenja. Ovakva vrsta porote spominje se i *Siete partidas*, zakoniku Alfonsa X. Mudrog koji je nastao u drugoj polovici 13. stoljeća, dakle nekoliko desetljeća nakon nastanka najstarijeg poznatog rukopisa *Pjesme o Cidu*. Naravno da postoje i kombinacije privatne i javne pravde odnosno ono što Menéndez Pidal zove odjek privatnoga u javnom, pa se tako Garcí Fernández u djelu *La condesa traidora* smatra nedostojnim vladanja dok ne izvrši svoju privatnu osvetu. Tek nakon što je na spavanju ubio ljubavnika svoje žene i time osvetio vlastitu čast smatra da se može vratiti obavljanju državičkih poslova.

Kastiljskom ratničkom epu svojstveni su određeni germanski obrasci ponašanja kao što je individualizam pa se gospodar konzultira sa svojim ratnicima i oni sudjeluju u postupcima odlučivanja, a takva ratnička demokracija najbolje dolazi do izražaja u epu o junaku Fernánu Gonzálezu. Ovakvo postupanje vidljivo je i kod Cida koji je u neprestanoj interakciji s pripadnicima svoje družine, a nikada se ne distancira ili uzdiže iznad njih, unatoč njihovom neizmjernom poštovanju.

Ratnička je družina bila organizirana prilično neformalno, danas bismo kao paravojna formacija. To ipak ne znači da je družini nedostajalo povezanosti i stabilnosti. Njihova se čvrstina i osjećaj pripadnosti prvenstveno temeljio na feudalnom odnosu između vazala i seniora. Vazal je svoje sklopljene ruke polagao u ruke seniora izražavajući mu svoju vjernost i odanost i na tom se usmenom ugovoru između gospodara i svakog pojedinog člana gradila povezanost ratničke skupine. Odanost, uzajamna pomoć i krvna osveta u slučaju nasilne smrti bili su jamstvo da su članovi družine uz njih u životu i u smrti pa se pomoću tako isprepletenih odnosa stvaralo vezivno tkivo skupine. Često su pripadnici skupine povezani obiteljskim te rodbinskim vezama odnosno zavičajnom pripadnošću, što je slučaj i kod Cidove družine. Ipak spremnost da se preuzme rizik i izloži pogibli vlastiti život kako bi se pomoglo drugu ili osvetilo njegovu smrt zasigurno nadilazi okvire obiteljske, rodbinske ili zavičajne povezanosti. Nadalje, u kastiljski srednjovjekovni ep ušao je i germanski ritualni odnos prema vlastitom maču koji dobiva vlastito ime i postaje u izvjesnoj mjeri polupersonificirani predmet obožavanja i zanimanja, a zasigurno najpoznatiji takav primjer je Excalibur iz arturijanskog epskog ciklusa. I Cidova dva mača, Tizona i Colada, sadrže neku vrstu unutarnje energije pa tako Tizona u rukama braće Carrión nema snagu i ne služi svrsi dok je u službi Cida i njegovih pomoćnika moćna i uzrokuje strah kod protivnika. *Pseudoizidorova kronika* s kraja 10. stoljeća navodi da su Goti koristili epiku kao sredstvo opisivanja propasti svog kraljevstva u Španjolskoj, dok je sam Izidor Seviljski smatrao, što potvrđuje

i Menéndez Pidal, da bi mladež trebala vježbati glas koristeći pjesme predaka, pomoću kojih će slušatelji biti ponukani na razmišljanje o slavi. Karakteristika po kojoj se kastiljska srednjovjekovna epika razlikuje od njemačke i francuske srednjovjekovne epike je njezin, uvjetno rečeno, historicitet. U njezinim su temeljima uvijek povijesni događaji i ličnosti što naravno ne znači da na radnju neće utjecati izvanredni pa čak i nadnaravni čimbenici. Ipak, takve će epizode biti prilično ograničene, poput one s ukazanjem arkandela Gabrijela Cidu. Dakako bit će više slučajeva u kojima će Cidovi podvizi graničiti s mogućnostima običnog čovjeka ili ih čak i nadmašivati, ali svi takvi primjeri nisu ni blizu izvanrednim i čudesnim pojavama kakve nalazimo u epskim tekstovima sjevernije od Pirineja. Štoviše, Menéndez Pidal zastupa tezu da su i sami trubaduri bili očevici odnosno sudionici ratnih pohoda pozivajući se na izvore u kronici *Adelfonsi Imperatoris* iz 12. stoljeća prema kojima su se pobjednici iz bitke vraćali pjevajući ne samo *Te Deum* već i ulomke epskih pjesama. Trubaduri dakle, nisu pjevali o Cidovim podvizima kao o nekim njima dalekim i apstraktnim temama, već s vlastitom sviješću o tome što znači sudjelovanje u ratnom pohodu. Crkvene su se vlasti u srednjovjekovnoj Španjolskoj pokazale naklonjene ratničkoj epici izuzimajući od izopćenja trubadure koji su se bavili ovom tematikom za razliku od ostalih nadovezujući se tako na tvrdnju koju u svom djelu *Summa de Sacramentis* iznosi Petrus Cantor: “*Sed si cantent cum instrumentis, vel cantent de gestis rebus ad recreationem vel forte ad informationem, vicini sunt excusationi.*”

Américo Castro je primijetio kako španjolska povijest počinje upravo u najslabije nastanjenim i najmanje romaniziranim dijelovima poluotoka, odnosno u mladoj Kastilji nastrojenoj protiv Leóna pa bi onda, u skladu s takvim političkim stavom, i kastiljsku ratničku epiku trebalo promatrati kao reakciju protiv službene vizigotske tradicije koju je vjerno slijedio León. Antagonizam prema Leónu izražava i *Poema de Fernán González* koja nastaje kao odgovor na kritike tujskog biskupa Lucasa prema Kastilji i na njegov prijezirni stav prema Fernánu Gonzálezu. *Poema* nedvosmisleno izražava stav da je Kastilja najbolja među kršćanskim državicama uspostavljenima na Pirinejskom poluotoku nakon arapskih osvajanja. Jedino njome Arapi nisu u potpunosti ovladali pa bi ona, po takvom mišljenju, bila jedina prava nasljednica rano-srednjovjekovne vizigotske države, a čitava Španjolska u usporedbi s njom ne vrijedi ništa. Zanimljivo je da i redovnik i pjesnik Gonzalo de Berceo u svom djelu *Vida de San Millán de la Cogolla* zastupa isti stav po kojem je Kastilja najbolje što Španjolska ima. Valja istaknuti da riječ *España* u srednjovjekovlju, a zasiurno u 13. stoljeću, označava čitav Pirinejski poluotok odnosno da je ekvivalent latinskom nazivu *Hispania* jer će do konačnog konsolidiranja granica na Poluotoku doći tek krajem 15. stoljeća kada nastaje *Reino de España*, dakle Španjolska u teritorijalnim okvirima koji traju do danas. Kastilja svoj superiorni položaj ne zaslužuje samo time što se uspjela obraniti od islamske invazije, pa se tako u kastiljskom srednjovjekovnom imaginariju pokušava posvojiti i legendarnog Pelaya, polumitsku figuru prvog ratničkog vođe koji je malom

pobjedom u teško dostupnim planinskim područjima na samom sjeveru poluotoka označio prekretnicu u borbi između muslimana i kršćana, već je Kastilja i predvodnica u potiskivanju muslimana prema jugu. Znakovito je da se za ovaj višestoljetni vojnopolitički pothvat ne koristi izraz *liberación*, već *reconquista*, čime se zapravo želi istaknuti kontinuitet s vizigotskim gospodarima Poluotoka koji su taj prostor osvojili u ranom srednjovjekovlju. Dakle, dvije ključne ideje u tom imaginariju su borba i kontinuitet, a kontrast se dodatno pojačava isticanjem kastiljskog siromaštva, skromnosti i malenosti u spoju s hrabrošću. Ona je za Bercea *pequeño rincón* i *pobre*, ali *nunca de buenos homes vacía*. Kastiljci nisu tek obični ratnici, oni se bore za slobodu protiv nadmoćnijeg arapskog neprijatelja, a istodobno su najmanji među kršćanskim državicama. Najvažnije teme o kojima govori *Poema de Fernán González* su upravo borbe protiv muslimana i razračunavanje, bilo vojno bilo političko, s kraljevima Navarre i Leóna. Kastilja je i u lingvističkom smislu *corpus separatum* koji se oblikuje na mjestu dodira romanskog i baskijskog elementa. Brojne osobitosti kastiljskog jezika nastale iz ovog kontakta očuvale su se do danas i predstavljaju uočljive detalje po kojima se kastiljski odnosno španjolski razlikuje od ostalih romanskih jezika.

Prevladava mišljenje da je *Poemu* sastavio redovnik iz samostana *San Pedro de Arlanza*, stoga i ne čudi činjenica da se tekst vrlo često referira na vjerske teme. Sadrži čak tri velike molitve i dvije vjerske rasprave, dok se Božje ime u najrazličitijim oblicima spominje i češće nego u Cidu. S druge strane, začuđuje izostanak

marijanske pobožnosti koja je prilično prisutna u Cidu, a glavna je tema i najznačajnijih tekstova iberoromanske književnosti 13. stoljeća kao što su *Milagros de Nuestra Señora* Gonzala de Bercea i *Cantigas de Santa María* Alfonsa X. Mudrog. Podjela između kršćana i muslimana na vjernike i nevjernike, na *pueblo creyente* i *pueblo pagano*, jasno je izražena u cijelom tekstu. Već spomenuta biblijska dimenzija borbe potlačenih i slabih pravednika protiv nadmoćnih i oholih zlostavljača u određenim se trenucima dodatno zaoštava te poprima makabejske razmjere. Kao i u tekstu Prve i Druge knjige o Makabejcima malobrojnu vojsku pravednika prati *Nebo* koje ih učvršćuje i ohrabruje povremenim zvučnim porukama ili ukazanjima koje kulminiraju pojavom svetog Emilijana i svetog Jeronima na bojnopolju uz pratnju nebeske vojske. Ipak, tekst također poziva na oprez kako se bi uljuljkali u lažnu sigurnost o vlastitoj moralnoj superiornosti. Stoga se Kastiljcima preporučuje samokritičnost, odnosno svijest o vlastitoj nemoći ukoliko se odvoje od Boga. Povezanost ratnih uspjeha i neuspjeha s poniznim odnosno oholim stavom izuzetno je važna što nedvosmisleno podsjeća na starozavjetne epizode. Izraelci prilikom izlaska iz Egipta pobjeđuju nadmoćne vojske koje im se suprotstavljaju na putu prema Kanaanu upravo onda kada su jadni, slabi i nemoćni, ali poslušni Božjim naredbama. Njihova fizička spremnost i materijalna opremljenost za borbu nerijetko izaziva podsmijeh kod protivnika, a nakon dugogodišnjeg vrludanja pustinjom stižu pred utvrđene gradove od kojih je zasigurno najviše strahopoštovanja izazivao izuzetno dobro utvrđeni Jerihon. Tada se događaju nadnaravne intervencije koje

služe pokazivanju i dokazivanju Božje svemoći unatoč i usprkos ljudskoj slabosti. Ipak, cjelokupan proces zahtijeva i minimum ljudske suradnje, odnosno pristanka na takav razvoj događaja. Čovjek mora surađivati kako bi došlo do čuda. Mojsije mora držati štap poviše Crvenog mora kako bi se ono razdvojilo i kako bi se Izraelci spasili bijegom od faraonove vojske, mora držati uzdignute ruke čitav dan u borbi protiv Amalečana dok ga u trenucima nemoći pridržavaju pomoćnici. Izraelci moraju oko jerihonskih zidina obilaziti šest dana uz zvuk trublji, a zatim sedmoga dana moraju taj postupak izvesti sedam puta. Naizgled besmisleni i apsurdni postupci, koje čine poslušni Božjim zapovijedima, dovode do nevjerojatnih i čudesnih postignuća. Tekst *Poeme* eksplicitno navodi da je riječ o takvom tipu borbe: *Cuentan del rey Davit que mató a Golías; De Judas el Macabeo, fijo de Matabías.*

Kako bi se naglasio takav nesrazmjeran odnos između kršćanske i muslimanske vojske brojevi se najčešće uvećavaju pa je tako Almanzor za bitku pripremio „30000 teško oklopljenih konjanika i pješaka toliko da ih se ne može nikako izbrojiti“. I Cid se koristi oklopom kao sredstvom zastrašivanja i iskazivanja vojne nadmoći pa proširuje glasinu među arapskom vojskom da ima 8000 oklopljenih konjanika. Nasuprot neizmjernoj Almanzorovoj vojsci, Fernán González stoji sa samo 450 konjanika i 15000 pješaka. Gibanje neprijateljske vojske uzrokuje zastrašujuću buku, nebo se razdvaja, zemlja drhti, a prolazak vojnika uzrokuje likovanje među stanovnicima neprijateljskih gradova. S druge strane, zvuk kršćanske vojske je slab, ograničen na zveckanje oružjem.

Naravno da ovakve okolnosti bitke uključuju i spremnost na smrt u svakom trenutku odnosno razvijanje jednog posebnog, gotovo bismo mogli reći prijateljskog odnosa prema smrti. Od nje se ne bježi već ju se u neku ruku priželjkuje i ona je draža od moguće sramote koju će se pretrpjeti u slučaju poraza, nečasnog povlačenja odnosno bijega; *ligera cosa es la muerte de pasar, muerte de cada día muy mala es de endurar*. Sličan stav zauzima i Cervantesov Don Quijote kojem se bolji čini mrtav vojnik u borbi, nego živ u bijegu. Potreba prihvatanja smrti i pripreme za nju vrlo je važna u srednjovjekovlju, a čovjekov ovozemaljski život tek je mučno i tegobno razdoblje kušnje u kojem se pokazuje hoće li zaslužiti raj ili će na posljednjem sudu biti osuđen na vječno prokletstvo. Srednjovjekovni čovjek umire tijekom cijeloga života podnoseći razna trpljenja u vrlo surovim uvjetima, a smrt mu nerijetko dolazi kao olakšanje. Ali umiranje se ne odnosi samo na fizičke procese postupnog gubitka životne snahe, već je povezan i s novozavjetnom koncepcijom „umiranja sebi“ i „pokapanja zajedno s Kristom“. Pavlove poslanice poistovjećuju čin krštenja s umiranjem, a istočna crkvena ikonografija prikazuje novorođenog Krista zamotanog u mrtvačke povoje i položenog u lijes. Stoga ne iznenađuje da iz ove brige izrasta čitav niz djela poučnog karaktera, u kojem se pojedincu daju savjeti o pokorničkom životu i pripremi za smrt, od kojih su među najutjecajnijima ona Tome Kempenca i Alfonsa Liguorija. Ovakvi priručnici potiču osobu da se svakodnevno odriče životnih zadovoljstava i vlastite volje te da prihvati poniženje i patnju, a svi su ovi postupci obilježeni nazivom *mortificatio*, mrtvljenje.

Nasuprot vjernosti i poslušnosti nebeskim odredbama, kao i odanosti svojoj ratnoj družini nalazi se najgore nedjelo koje ratnik može počiniti, a to je izdaja, najčešće popraćeno najgorom karakteristikom koju ratnik može imati, a to je kukavičluk. Prethode im strah, umor i sklonost lažnoj miroljubivosti. To su trenuci u kojima se pojedinac nalazi u napasti da poklekne i iznevjeri svoje drugove. *Poema de Fernán González* nema milosti prema izdajniku i prijeti mu svim mogućim sredstvima osude, uključuju i ono najgore, vječno prokletstvo u paklu i to ni više ni manje već u društvu Jude Iškariotskoga. Čin izdaje Isusa Krista u srednjovjekovnom je poimanju vrhunac zla kojeg ljudska osoba može počiniti jer je riječ o izdaji Božjeg sina koji je došao na zemlju činiti dobro, spasiti i otkupiti čovječanstvo, a zauzvrat je, premda nevin, dobio smrtnu osudu popraćenu brojnim mučenjima. Juda je ključna karika u tom lancu zla, osoba preko koje se čitav proces spletki, mržnje, urote i nasilja usmjeruje i dolazi u doticaj s Kristom. Razmjere izdaje povećava činjenica da je izdajnik proveo tri godine u društvu svog dobročinitelja, kao jedan od njegovih najbližih pouzdanika. U trenutku kada Juda pristaje počiniti izdaju, na nagovor pismoznanaca i narodnih glavara u njegovu dušu ulazi đavao, a Juda postaje marioneta u njegovim rukama. Izdaja dostiže svoj vrhunac u trenutku kada Juda kao znak kojim će vojnicima dati do znanja koga trebaju uhititi odabire poljubac. Zloupotrebljavajući znak ljubavi, privrženosti i međusobnog povjerenja Juda zapečaćuje svoju sudbinu i postaje prvorazredni simbol izdaje za stoljeća koja dolaze. I Dante je u svojoj Komediji izdajnike dobročinitelja

smjestio u najgori dio posljednjeg od devet krugova Pakla gdje su duše izdajnika zakopane su ledu jer su takve bile u trenutku kada su počinile izdaju. Ipak, Brut, Kasije i Juda nisu zakopani, već ih Lucifer proždire, i to Bruta i Kasija bočnom stranom usta, kao izdajnike zemaljskog poglavara, a Judu prednjom stranom, kao izdajnika nebeskog poglavara. *Poema* u tom smislu odlazi i korak dalje smještajući izdajnike, koji na bojnom polju okreću leđa i odlaze, u kategoriju duhovnih izdajnika što i ne iznenađuje jer je u percepciji sudionika i očevidaca rekonkviste ona zapravo duhovna borba odnosno *cruzada*, križarski rat. Pjesnik onomu koji zbog straha od smrti napusti bojno polje želi da legne s Judom u paklu kada umre, *con Judas en el infierno yagua cuando muere*. Ovaj poziv na vječnu osudu izdajnika prihvaća i zbor koji odjekuje poput onoga u grčkoj tragediji i to riječima *yagua con Judas abrazado*, pojačavajući izdajnikovo prokletstvo koje sada osim lijeganja s Judom uključuje i njegov nesnosni zagrljaj. Dakle, pakleno prokletstvo izdajnika u svom najgorem obliku uključuje i fizičku nemogućnost kretanja i bijega pa kao što je kod Dantea Lucifer zaglavljen do pasa ispod zemlje dok u ustima drži Judu kojemu je tijelo vani, a glava unutra, tako se izdajniku u *Poemi* prijeti Judinim zagrljajem iz kojeg nema izlaska ni spasa.

Odanost, temelj feudalnog ustroja, je recipročna, *siempre lealtat, lealmente pagada*. Ona se vraća onome koji ju iskazuje bilo u imanentnoj bilo u transcendentnoj sferi. Stoga su druga poluotočna kraljevstva koja u neprijateljstvu s Kastiljom, kao što je to u *Poemi* slučaj s Navarrom, nepodobna i po svjetovnim, ali i po vjerskim kriterijima. Zbog svetogrđnih postupaka

navarskog kralja dolazi i do nadnaravne intervencije; čuje se glas s neba, a oltar se čudesno razdvaja. Naravno da niti protivnička strana ne ostaje ravnodušna, već koristi sva moguća sredstva ne bi li ratnike odvratila od njihova nauma. Tijekom pripreme za bitku kod Hacinasa usred noći iznad tabora kastiljske vojske pojavljuje se zastrašujuće krvoločno stvorenje zmaj, *sierpe rabiosa*, koje riga vatru te ispušta užasne krikove od kojih ratnike obuzima trepet i panika. Bojeći se da će ih zmaj žive spaliti odlaze kod Fernána Gonzáleza koji spava potpuno mirnim snom, Kako bi umirio raspa-mećene vojnike, uvjerava ih da đavao nema vlasti nad njima budući da su u Božjoj službi i objašnjava im da je zapravo samo riječ zastrašivanju koje nema učinka ako se odupru strahu. Zazivanje vlastitog imena i autoriteta ima ključnu ulogu u ovakvim prilikama pa u *Poemi* nailazimo na stih *yo soy el Conde, esforzad castellanos* dok se Cid svojim vojnicima obraća riječima *yo soy Roy Díaz, mío Cid el de Bibar*. Pod očitim utjecajem novog načina pisanja koji u 13. stoljeću sa sobom ne samo formalno, već i sadržajno donosi *mester de clerecía*, Fernán González ih zatim nadugo i naširoko uvjerava da su Arapi praznovjerni i da ih u njihovim ratničkim pohodima vode zvjezdoznanci. Ovakva se opaska glavnog junaka naizgled može učiniti poprilično neobičnom i suprotstavljenom zanimanju koje prema zvijezdama iskazuje Alfons X. Mudri. Upravo zahvaljujući suradnji židovskih i arapskih učenjaka u radu prevoditeljske škole u Toledu, okupljene pod vladarevim vodstvom, nastala je serija rukopisa poznatih pod skupnim naslovom *Libros de saber de astronomía*. Naravno, osim prirodoznanstvenih i matematičko-

logičkih prevoditeljskih i kompilatorskih pothvata u kojima je poznavanje arapskog jezika bilo presudno, pod Alfonsovim vodstvom nastaju još i povijesna kao i pravna djela. Ipak, ako se bolje promotri postupanje samog Alfonsa uočava se razlika između njegovog pragmatičnog prihvaćanja židovske i arapske pomoći za potrebe „znanstvenog“ djelovanja, i sadržaja njegovog autorskog djela, *Cantigas de Santa María* koje je sastavio na galješkom, jeziku koji je tijekom srednjovjekovlja na Pirinejskom poluotoku uživao povlašteni status među pjesnicima. Naime, *Cantigas* obiluju zgodama u kojima se Židove prikazuje nepouzdanima i prijetvornima, a o neprijateljskom stavu prema muslimanima nije potrebno posebno govoriti. Na jednak način postupaju i Gonzalo de Berceo u svom djelu *Milagros de Nuestra Señora*.

Osim što podupire svoje vojnike u njihovim unutarnjim borbama, Fernán González im iskazuje povjerenje i demokratizirajući svoju zapovjednu strukturu pa uoči već spomenute bitke kod Hacinasa imenujući vitezovima dvjestotinjak seljaka koji su imali konja. Tako za pristupanje najnižem plemstvu postaje dovoljno biti konjanik pa riječ *caballero* postaje sinonim za viteza.

Ratovanje je ne samo način života, ono je i smisao života. *Poema* zauzima radikalno antipacifistički stav u epizodi u kojoj se prepričavaju događaji povezani s padom vizigotske Hispanije u arapske ruke. I u pozadini ovog, iz perspektive književnosti nastale tijekom rekonkviste najtragičnijeg događaja u španjolskoj povijesti, nalazi se izdaja. Don Julián po povratku iz Afrike obavještava kralja Rodriga da je s njima sklopio savez koji će im jamčiti stotinu godina mirnog suživota te ga

nagovara da napravi velike lomače na kojima će spaliti oružje te da ne uzdržava konjanike, već da ih pusti da mirno žive uzdržavajući se na svojim imanjima. Metalni dijelovi oružja lako će se prekovati u oruđe potrebni za zemljoradnju, a konji će također poslužiti za poljoprivredne radove. Zbog tog trenutka nepažnje, izostanka opreza i budnosti te olakog shvaćanja dužnosti čuvanja straže *Poema* izvodi uzroke dugotrajnom višestoljetnom ratovanju koje je uslijedilo. I već tada, u najranijim tekstovima kastiljske književnosti nalazimo obrasce ponašanja kojima će se voditi španjolsko plemstvo tijekom i nakon srednjeg vijeka. Antipacifistički stav, koji *Poema* potpiruje opisom okolnosti španjolskog poraza, očitovat će se u sljedećim stoljećima upornim ratovanjem koje je trebalo moralno podupirati hraneći se, između ostaloga, i pričom o olakom popuštanju i nepažnji koja se dogodila početkom osmog stoljeća. Mentalitet pravednog i svetog rata, koji srednjovjekovni književni tekstovi ne oklijevaju nazvati *cruzada*, odnosno križarski rat, ne zaustavlja se početkom 1492., trijumfalnim ulaskom kraljevskog para u Granadu i simboličnim završetkom rekonkviste već se prenosi u Novi svijet jer upravo koncem te iste godine Španjolci stupaju na tlo Amerike. Između rekonkviste i osvajanja Novoga svijeta nema mentalne ni duhovne rupture. Ista ideja zauzimanja prostora i širenja kršćanstva jednostavno se prenijela na drugu stranu Atlantika, a španjolski imperij u šesnaestom stoljeću doživljava sebe teritorijalnim ekvivalentom katoličkog duhovnog prostora. *Carstvo u kojem sunce nikada ne zalazi*, nakon što se povezivanjem s Habsburškom dinastijom proširilo na velik dio europskog kontinenta

steklo je i ono za čim su kastiljski vladari čeznuli već nekoliko stoljeća. Naime, ono do čega je Alfons X. Mudri u drugoj polovici 13. stoljeća na sve moguće načine, ali ipak bezuspješno, pokušavao doći, ostvario je Karlo I. Bila je to kruna Svetog Rimskog Carstva i pripadajuća titula koja je predstavljala vrhunac u feudalnom poretku kršćanske Europe. Na krilima svih ovih uspjeha *Imperio Hispánico* širit će svoje posjede u Novom svijetu, s mandatom Crkve dobivenim bulom *Inter cetera* iz 1493. Ono što je bila srednjovjekova *cruzada* postat će *guerra justa*, pravedni rat kojeg se smije voditi ukoliko stanovnici Zapanih Indija ne prihvate novu vjeru i španjolsku krunu. Svijest o kontinuitetu između širenja kršćanstva istiskivanjem Arapa s Poluotoka i pokršćavanja američkih urođenika naslijeđena je iz kastiljskog srednjovjekovnog obrambenog grča pa to postaje zapravo jedna te ista borba protiv nevjernika. Osim ovog radikalnog antipacifizma kojim se ratnički duh prenosi na drugi kontinent podržavajući i ovim primjerom Le Goffovu tezu o dugotrajnom srednjovjekovlju, koje u španjolskom slučaju završava Napoleonovom okupacijom i gubitkom skoro svih preko-oceanskih posjeda, još će jedan animozitet, prisutan u opisu arapskog osvajanja Hispanije, karakterizirati španjolsko plemstvo u stoljećima koja dolaze. Bit će to prezir prema manualnom poslu, posebno zemljoradnji, ali i nezainteresiranost za druge oblike rada i poduzetništva. Taj stav *Poema de Fernán González* prikazuje na simboličnoj razini opisom fatalne odluke da se oružje prekuje u oruđe koju je kralj Rodrigo donio na temelju lažne obavijesti koju mu je dao don Julián. Ovakav će se stav plemstva zadržati još nekoliko

stoljeća po završetku rekonkviste do te mjere da će biti predmetom kritike intelektualaca sve do 20. stoljeća, usprkos uzaludnom pokušaju Karla III. u drugoj polovici 18. stoljeća, da u svom prosvjetiteljskom žaru, pokuša dekretom proglasiti da rad nije nedostojan i da ne obezvređuje obiteljsku čast, izričito navodeći da ne samo zanimanje kožara, već i ono kovača, krojača, postolara i stolara može biti prihvatljivo.

Naprotiv, za kastiljsko plemstvo, a posebno ono niže kojem pripada i Cid, ratovanje je smisao života, ali i konkretan posao. Želja za pobjedom jača je od svega i Cid je uvjeren u pomoć providnosti u pothvatima koje poduzima, ali pritom ne razdvaja idealizirani aspekt ratovanja od konkretne materijalne koristi. U njegovu djelovanju nema maniheizma koji bi se očitovao u odbacivanju ili preziru prema prihodima koje ostvaruje ratovanjem. Pobjeda i plijen, duhovno i materijalno čvrsto su i neodvojivo međusobno povezani pa Cid zahvaljuje na novostečenom imanju; *Grado a Dios que del mundo es Señor, antes fui mendigo y ahora rico soy*. Cid ratovanje vrlo ozbiljno shvaća kao svoj posao, a plijen kao zasluženu plaću kojom prehranjuje obitelj pa vodi svoju ženu i kćeri na toranj s kojeg će se moći uvjeriti kako „zarađuje“, *Mis hijas y mi mujer – verme han lidiar; harto verán por sus ojos – como se gana el pan*. Cida do osvajanja Valencije uglavnom prati oskudica pa se osim zarade od ratnog plijena mora osloniti i na lukavstvo kao u epizodi s Raquelom i Vidasom. Ipak, bojno je polje mjesto na kojem Cid iskazuje svoju „stručnost“, najbolje izraženu srednjovjekovnim latinskim neologizmom *campidoctor*, poznavatelj bojnog polja. *Cantar* u svakoj prilici daje do znanja kako su

bolji, časniji i u narodu poštovaniji *campeadores*, a ne *cortesianos* jer nasuprot uskogrudnom i korumpiranom svijetu visokog dvorskog plemstva Cid je slobodni ratnik koji ne živi od nasljedstva, već od plijena.

U knjizi *En torno al poema del Cid* Menéndez Pidal tvrdi da *Pjesma o Cidu* sadrži više pojedinosti o ratnoj taktici u odnosu na *chansons de geste*, pa tako za *Pjesmu o Rolandu* smatra da nema nikakve ideje o strategiji dok ep o kastiljskom junaku nudi cijeli niz ratnih poteza od manjih prepada, preko borbe na otvorenom polju do zasjede, a sve ovisno o tome u kakvim se materijalnim prilikama nalazio i koliko je bio snažan. Zato su ratna zbivanja prepričana dinamično, a ne svode se tek na puko nabranje bitaka. Realistični dojam dodatno pojačava navođenje velikog broja toponima pa je moguće rekonstruirati Cidovo kretanje, iako ep i prozni tekst latinske kronike nisu u potpunom suglasju. Njegovo je približavanje i konačno opsjedanje Valencije mukotrpno, a pobjede ne dolaze lako. Cid se služi gerilskim taktikama, napada iznenada i po noći, *En tierra de moros, prendiendo y ganando, durmiendo los días y las noches trasnochando*. Strpljivo čeka najvažniju bitku i primiče joj se nizom malih pobjeda osvajajući okolna sela, *en ganar aquellas villas Mío Cid tardó tres años*. Veliku važnost pridaje sigurnosti zbog čega se koristi izviđačima i doušnicima, a tajna se mora čuvati pod svaku cijenu. Iz dvorca u Alcoceru izbacuje ukupno arapsko stanovništvo jer u njih nema povjerenje dok prilikom izbjivanja iz Valencije naređuje da se ne otvaraju vrata tvrđave i da nitko iz nje ne izlazi. Pažnju posvećuje i utvrđivanju pa ako se želi dulje zadržati na nekom mjestu odabire brežuljak u ravnici

oko kojeg iskapa obrambeni jarak napunjen vodom dajući Arapima na taj način do znanja da se tamo namjerava i zadržati. Gotovo sve ove odredbe naći će se kasnije sabrane u *Siete partidas*, zakoniku Alfonsa X.

Zakonik mudrog kralja u kojem su oblikovani glavni postulati viteškog postupanja dolazi na svjetlo dana u drugoj polovici 13. stoljeća. Rekonkvista je do tada najvećim dijelom dovršena, pa je Granadski emirat od sredine 13. stoljeća do konca 15. stoljeća jedini muslimanski politički entitet na poluotoku. To nije tek puki legislativni tekst u kojem se suhoparno nabrajaju naredbe i zabrane. Moralna i doktrinarna pitanja su iznad plošnih zakonskih rješenja, a etika i stvarna pravda su važnije od slijepe primjene propisa. Alfons X. u *Siete partidas* kodificira način života i postupanja koji se oblikovao u Kastilji tijekom prethodnih stoljeća kroz iskustvo rekonkviste. Izuzetno je zaokupljen redom, unutarnjim suglasjem i metodom koju će primijeniti u izlaganju svojih razmišljanja. Svako veće tematsko poglavlje započinje opsežnim pojašnjenjem temeljnih pojmova posvećujući posebnu pažnju detaljima kojima se koristi kako bi pružio što oštriju sliku o određenom problemu. Svoju pravnu, a zapravo dobrim dijelom filozofsku i moralnu enciklopediju stvara služeći se simbolima. Iza pojedinih materijalnih predmeta stoje njihova dublja značenja pa se tako usporedbe i pouke grade korištenjem pojmova iz ratničkog oružja i opreme. Zakonik je izvrstan primjer nemogućnosti razdvajanja književnog od neknjiževnog teksta u premodernom dobu. Premda sadrži propise, pisan je kao književno djelo koje obiluje metaforama, simbolikom i alegorijom. Mač, štit, oklop, konj i potkove služe kao

jezgra za stvaranje prispodobe. Naravno, prvorazredno mjesto među simbolima zauzima mač odnosno dva mača. U svom uvodnom izlaganju objašnjava kako je vjera na prvom mjestu, ali budući da je duhovna vlast puna pobožnosti i milosrđa Bog je na zemlju postavio vremenitu vlast radi zaštite odnosno obrane vjere i to kako od otvorenih neprijatelja tako i od loših kršćana. Na taj se način tumači porijeklo vlasti koju kršćanski vladari primaju od Boga, a zahvaljujući vazalnom sustavu ta se vlast kapilarno širi prema nižim dijelovima društvene piramide. Tvrdnju da svijet počiva na tim dvama mačevima, Alfons potkrepljuje evanđeoskim ulomkom u kojem apostoli pokazuju Kristu da imaju dva mača, a on im odgovara da je to dovoljno. Kralj je tako Božji namjesnik u svjetovnim pitanjima, a papa u duhovnim. Alfons nadalje razlaže u čemu se sastoje vrline svjetovnog mača odnosno vojevanja: *Milicia quiere decir tanto como compaña de hombres duros, fuertes y escogidos para sufrir trabajos y males, laborando en pro de todos comunamente*. Riječ je dakle o podvigu koje služi zajedničkom dobru i izvodi se u sklopu družine. Članovi moraju biti vični svakom naporu i trpljenju, a moraju biti surovi i jaki. Po Alfonsu su u početku za ratnike birali jake ljude; kovače, tesare i zidare. Kao moralna protuteža tjelesnoj snazi trebao je služiti sram jer je on sprečavao ratnika da pobjegne iz bitke, a nekoliko desetljeća kasnije tu će tvrdnju poduprijeti i don Juan Manuel kojem je sram *la madre y cabeza de todas la virtudes*. Iz tog se osnovnog oblika onda razvija vitez, *hidalgo*, odnosno nečiji sin, osoba koja nije bilo tko, već je svoj društveni položaj naslijedila od predaka.

Hodočasnik

Junak u srednjovjekovnom epu ne bi bio to što jest da ga se promatra samo u njegovoj ovozemaljskoj i imanentnoj dimenziji. On je na neki način osoba u kojoj komunicira profano i sakralno, ovozemaljsko i onozemaljsko, imanentno i transcendentno. Početak drugog tisućljeća odnosno stoljeća u kojima se europska ratnička epika javlja u svojim najpoznatijim djelima; *Pjesmi o Rolandu*, *Pjesmi o Nibelunzima* i *Pjesmi o Cidu*, vrijeme je u kojem nastaju vojni redovi kao spoj dvaju najvažnijih slojeva srednjovjekovnog društva; klera i ratnika. Ovakav tip redovnika ratnika idealan je za dinamično društvo razvijenog srednjeg vijeka jer kao redovnik nema obiteljskih veza niti dužnosti ostanka na određenom mjestu. Ranosrednjovjekovni benediktinski princip *stabilitas loci* napušta se početkom drugog tisućljeća, a na scenu stupaju prosjački redovi u kojima se pripadnici reda slobodnije kreću i ne pripadaju čitav život jednom samostanu. Slaba naseljenost i raspršenost stanovništva u ranom srednjovjekovlju nametali su nužnost ostanka zavisnih seljaka na jednom mjestu i zabranu napuštanja zemljišta. Monaška mreža benediktinskih samostana koja se širi Europom tijekom ranog srednjeg vijeka stvarajući arhipelag kulture i civilizacije u oceanu kaosa pratila je ovaj obrazac. Početak drugog tisućljeća donosi promjene. Prestaje masovna histerija uzrokovana strahom od dolaska smaka svijeta za koji se očekivalo da će nastupiti koncem tisućljeća, u skladu s tekstom novozavjetnog Otkrivenja, poboljšavaju se uvjeti proizvodnje u poljoprivredi, smiruju se vanjske vojne ugroze. Ove, ali i druge

pojave koje su utjecale na promjenu općeg stava i usmjerenja početkom drugog tisućljeća, izbacuju Europu iz njezine ranosrednjovjekovne začahurenosti. Iz usamljenih svjetionika kulture koji su se formirali tijekom prethodnih stoljeća prodiru zrake svjetlosti, a klice izbijaju iz sjemenja zakopanog u blatu kaotičnog ranog srednjovjekovlja. Dolazi do širenja gradova i trgovine, povećanja stanovništva, osnivaju se prva sveučilišta, ali možda najzanimljiviji fenomen je onaj hodočašća. Europa je u gibanju i ekspanziji, izašla je iz svoje čahure i napustila obrambeni položaj ranog srednjovjekovlja. Ranosrednjovjekovna *stabilitas loci* ustupa mjesto mobilnosti razvijenog srednjeg vijeka. Odlazak u Rim onodobnom Europljaninu predstavlja odlazak s periferije u središte kršćanstva, a hodočašće u Santiago de Compostelu znači otići do ruba svijeta u zemlju koja je do prije par stoljeća bila pojam za nesigurnost zbog izloženosti arapskom prodoru i zauzimanju gotovo čitavog Pirinejskog poluotoka. Posebno mjesto u mašti srednjovjekovnog čovjeka zauzima Jeruzalem, grad koji se nalazi u središtu svake *mappe mundi* na položaju koji je simbolično spajao Europu, Aziju i Afriku. Ipak, Jeruzalem je daleko, a nalazi se i u opasnoj zoni pa hodočašće u tom smjeru predstavlja popriličan rizik. I to je trenutak u kojem na scenu stupaju vojni redovi koji u početku križarskih ratova funkcioniraju kao oružana pratnja hodočasnicima da bi se kasnije pretvorili u gospodare života i smrti na novoosvojenim područjima Levanta. Epski junak također slijedi ovaj uzor i pretvara se u neku vrstu ratnika klerika kroz čiji lik komuniciraju sakralno i profano, svećeničko i ratničko. I antički je junak komunicirao s

božanstvima koja su mu pomagala u borbi protiv neprijatelja. Zasigurno je najpoznatiji primjer Ilijade u kojoj neki bogovi pomažu grčkoj, a neki trojanskoj strani. Srednjovjekovni ratnički ep baštini dio tog pologa, ali ono što ga u ovom aspektu čini drugačijim od antičkog upravo je sakraliziranost glavnog junaka koja se možda najbolje očituje u Cidu. Rodrigo Díaz de Vivar, poznatiji kao Cid, višeslojan je lik koji sa svojim karakteristikama često odstupa od očekivanih obzaka. Karakteristika koja je najzanimljivija i najprivlačnija upravo je Cidova ljudskost. On je emotivan i afektivan, grli se i plače sa svojim prijateljima, duboko ga i osobno pogađa nepravedni izgon iz kastiljskog kraljevstva. Pristupačan je i narodu, obični se ljudi poistovjećuju s njim i rado ga prate u njegovoj neizvjesnosti, svjesni činjenice da pritom riskiraju gubitak materijalnih dobara, izopćenost i moguću smrtnu kaznu. Sklapa savezništva i s muslimanima gledajući prvenstveno na čast i poštenje osoba s kojima se susreće. Cidov svijet nije crn i bijel, zavidnici i izdajice su i na kršćanskoj strani dok se vjernost obećanju i pravednost pokazuju i na muslimanskoj strani. Cidova se intimnost i ljudskost do kraja otkrivaju u njegovim obiteljskim odnosima, u ljubavi prema ženi Jimeni i kćerima Elviri i Sol. Cid uzima kćeri u naručje i „stavlja ih na srce“; *a las sus fijas en braço las prendía, llególas al corazón, ca mucho las quería*. Zatim se obraća Jimeni duboko potresen, *llora de los ojos, tan fuertementre sospira*. Cid i Jimena u međusobnoj su komunikaciji puni poštovanja, obraćaju se jedno drugom zamjenicom *vos*, ona je za njega *doña Ximena, la mi mugier tan conplida*, a voli ju jednako kao i vlastitu dušu, *como a mi alma yo*

tanto vos quería. U trenucima rastanka prilikom Cidova izгона do kraja se otkriva njihova snažna povezanost. Cid obećava Jimeni da će se vratiti i da će joj služiti. Ali upravo izgon i rastavljanje Cida od njegove obitelji događaji su koji uzrokuju da on iz ove, za ratničku epiku neočekivane uloge brižljivog muža i oca preuzme onu očekivaniju; lutajućeg ratnika uz kojeg se okuplja društvo vjernih pratitelja. Tekst jasno pokazuje da se Cid protivi ovoj prinudnoj transformaciji. On ne želi biti lutajući ratnik daleko od obitelji, ali je na to prisiljen kraljevom odlukom koja je nastala na temelju izdaje i spletke. U tom se trenutku njemu nameće nova uloga u kojoj se implicira neka vrsta Božjeg poziva. Morat će poput apostola u evanđelju raskinuti postojeće veze, ostaviti ženu, djecu i imanje i otići u nepoznato. Zauzvrat će, ponovno u skladu s evanđeoskim tekstom dobiti druga nematerijalna i materijalna dobra u vidu velike ratničke družine koja ga promatra kao oca, a pratit će ga i ratni uspjeh s obilnim plijenom. Kroz lik Cida se na ta način odvija izmjena paradigme, od ranosrednjovjekovne *stabilitas* do *mobilitas* koja nastupa početkom drugog tisućljeća. Umjesto da bude uklopljen u postojeći feudalni poredak, čvrsto ukorijenjen na svom mjestu, Cid mora postati lutalački ratni redovnik koji prelazi granicu i odlazi u prostor nepoznatoga, u fizičkom i simboličkom smislu. U predmodernom društvu, antičkom i srednjovjekovnom, izgon je ravan smrti, a možda i gori od nje jer osoba koja umire više nije na ovom svijetu dok izgnanik i dalje živi i nosi sa sobom svoju sramotu. Dovoljno je sjetiti se tragične Ovidijeve sudbine i njegovog duševnog stanja dok je pisao svoje *Epistulae ex Ponto*. Ovu stvarnost

još bolje opisuje izraz izopćenje koje u srednjovjekovlju dobiva i nove značenjske osobine. Dakle, nije samo riječ o nemogućnosti boravka na određenom prostoru što opisuje pojam izgon, već je prvenstveno riječ o gubitku pripadnosti zajednici što je daleko strašnije. Osoba kao da više ne postoji i kao da nikad nije postojala. Pojedinaac postaje nekom vrstom živog i hodajućeg mrtvaca koji postoji, ali kojega zapravo više nema, koji kao da je umro za sve koje je poznao i koji su još donedavno bili sastavnim dijelom njegova života. Ono što slijedi je prvi korak u nepoznato, ulazak u prostor koji je fizički i simbolički onkraj društvene zajednice. Srednjovjekovna Kastilja je zemlja utvrda i dvoraca, nastala na uskom sjevernom pojasu Pirinejskog poluotoka, kao i druga kršćanska kraljevstva nakon islamskog prodora. To je opasan prostor na rubu Europe u kojem zidine znače sigurnost, a u ovom slučaju i identitet. Biti unutar zidina, u utvrdi ili barem imati mogućnost skloniti se u nju, definiralo je stanovnike Kastilje do te mjere da je dalo ime njihovoj državi. Odjek ovakvog razmišljanja prisutan je čak i u drugoj polovici 16. stoljeća kada, koristeći se alegorijom dvorca kao prostorom u kojem duša napreduje s nižih na više razine, Terezija Avilska sastavlja svoje djelo *Castillo interior*. Sav prostor južno od te ionako nesigurne i pomične granice označavao je nepoznata prostranstva u koja se nije odlazilo osim u ratne pohode koji su opet bili kolektivni pothvati u kojima se prelaskom granice pripadnost zajednici nije gubila već dodatno osnaživala. Preći granicu kao izgnanik odnosno izopćenik značilo je nešto potpuno drugo, značilo je biti sam, odbačen i poništen, biti osoba koja to više nije i čiji život ne

vrijedi ništa. Prostor nepoznatoga i drugotnoga koji se otvarao pred Cidom bio je ponor koji se, iako ne fizički, ali zasigurno simbolički mogao uspoređivati s oceanom preko kojega se u srednjovjekovlju nije plovilo. U ovom Cidovom simboličkom umiranju i prelasku iz jednog svijeta odnosno života u drugi i u njegovom pretvaranju iz oca i muža u monaha koji je lišen svjetovnih dobara prati ga njegova žena Jimena koja u obrednom smislu igra ključnu ulogu u tim trenucima. *Pjesma o Cidu* nema invokaciju na početku djela, ali zato tristotinjak stihova nakon početka nailazimo na molitvu koju Jimena izgovara padajući na koljena pred oltarom u Opatiji svetog Petra nakon izlaska iz Burgoša. Ova molitva, koja funkcionira kao neka alternativna i diskretna invokacija, zaziv je koji Jimena započinje gotovo starozavjetno odnosno u skladu sa židovskom tradicijom, uzlaznim blagoslovom usmjerenim prema Bogu da bi zatim krenula u nabranje raznih slučajeva u kojima su pravednici bili spašeni od neumoljivog zla. Jimeninom molitvom Cid je obredno otpušten iz svog dotadašnjeg života, a potvrda nužnosti Cidova odlaska i obećanje da će sve završiti dobro stiže u obliku snoviđenja u kojem ga anđeo Gabrijel otpravlja na njegov put. Cid zadobiva duševni mir, san s ukazanjem ga je okrijepio i donio mu slatkoću, u skladu s riječima psalma, pa se sljedećeg jutra budi i potiče svoje pratitelje da pređu granicu i izađu iz Alfonsova kraljevstva.

Misteriozna figura koja označava sljedeću fazu u sakralizaciji Cidovih ratničkih pohoda prikazana je u liku klerika Jerónima de Perigorda. Tekst navodi da je don Jerónimo došao „iz istočnog kraja“, *de parte de orient*, stvarajući na taj način mistično ozračje oko

njegova porijekla i identiteta. Time se stvara dojam da je riječ o nekoj vrsti nebeskog poslanika i duhovnog predvodnika koji će usmjeravati vjerski život na novoosvojenom prostoru. Ipak, u ovom slučaju treba malo zagrepsti ispod površine jer, premda se u prvom trenutku stvara ozračje nepoznatog, tekst nam dalje otkriva da je taj redovnik vrlo obrazovan, *bien entendido es de letras y mucho acordado*, ali mu također nisu nepoznate odlike ratničkog života; *de pie y de caballo mucho era areziado*. Izrazito je ratoboran, a došao je raspitujući se o Cidu i slijedeći trag njegovih podviga pa za Cida predstavlja idealnu osobu za službu biskupa Valencije čiji dolazak pripisuje djelovanju providnosti na čemu moraju biti zahvalni što pokazuje usklikom upućenom Álvaru Fáñezu: *quando Dios prestarnos quiere nos bien ge lo gradescamos*. Ali njegov naizgled slučajni dolazak ipak je dio čitavog duhovnog vala na početku drugog tisućljeća. Naime, redovnik odjeven u crno pripadnik je benediktinaca iz Clunyja čija redovnička reforma označava zaokret u crkvenom životu 11. stoljeća. Nakon rasapa koji se odvijao u razdoblju nazvanom *seculum obscurum* upravo je ova obnovljena vrsta benediktinaca, nazvana cisterciti, predstavljala najznačajniji oblik praktične realizacije tzv. gregorijanske reforme. Poticaje gregorijanske reforme prihvaćaju kraljevi na sjeveru Poluotoka pa na njihov poziv cisterciti iz Clunyja prelaze Pirineje i donose nove običaje u liturgiji i ostalim crkvenim pitanjima, ali i novi militantni zamah sa sjevera Europe prema Sredozemlju jer se ne smije smetnuti s uma da je druga polovica 11. stoljeća vrijeme u kojem dozrijeva križarska ideja, a pozivi na oružani pohod sve su glasniji. Drži se i da

je budući valencijanski biskup imao namjeru krenuti u križarski rat našto ga je papa preusmjerio i uputio preko Pirineja. Gregorijanska reforma estetski i disciplinski odvaja Zapad od Istoka. Iz sukoba oko investiture papa izlazi kao pobjednik pa dolazi do dodatne centralizacije njegove moći. Biti dio tog novog, zajedničkog modela postaje pitanje prestiža, a cisterciti kao najbolji poznavatelji implementacije tih novina postaju najpoželjniji kandidati za službe opata i biskupa, ali ih vladari žele i kao dio svoje pratnje na dvorovima. Na crkvenom saboru koji je Alfons VI. sazvaio 1080. u Burgosu odlučeno je da se mozarabički obred zamijeni rimskim. Ta odluka imala je trajne posljedice ne samo na liturgijskoj, već i na estetskoj razini jer na hispanski prostor ulazi romanika, stil koji prati gregorijansku reformu evocirajući simboliku Rima kao središta svijeta, a gregorijanski koral zamjenjuje domaće mozarabičko pjevanje. Osvajanje Toleda nekoliko godina kasnije postaje dodatni izazov jer je sada trebalo ukinuti mozarabički obred u njegovom samom središtu i prinuditi kler središnjeg dijela Poluotoka da učini isto. Cid u Valenciji ne želi dotadašnjeg domaćeg mozarabičkog biskupa, već želi klerika iz Clunyja kao što su postupili u Toledu. Dolazak don Jerónima predstavlja popriličan zaokret u odnosu prema Arapima u pa on sa sobom donosi križarski žar i fanatizam koji zamjenjuje dotadašnji kompromisni Cidov stav. To je i razumljivo jer Cidove osobne nedaće ne započinju zbog sukoba s Arapima već zbog izdaja i spletki kastiljskog visokog plemstva. Ipak, pohod na Valenciju označava središte epa odnosno trenutak u kojem se Cid mora uključiti u ovo veliko vjersko i političko gibanje prema jugu. U

Cidovom se slučaju bitka za Valenciju, smještena između dvaju tragičnih događaja, gotovo može smatrati odmorom od osobnih i obiteljskih problema. Njega ne mori strah od rata, ozljeda i smrti, ali ga duboko pogađaju kraljeva izdaja i nasilje prema njegovim kćerima. Don Jerónimo se predstavlja Cidu i družini naglašavajući da ga je u potrazi za njima vodila želja *de algún moro matar*. Njegova neustrašivost i brutalnost u obračunavanju s Arapima oduševljavaju Cida i njegove ratnike potičući ih u daljnji boj. Jerónimov dolazak predstavlja promjenu paradigme odnosno prelazak iz pograničnog životarenja pa čak ponegdje i suživota s Arapima u agresivno gibanje prema jugu. On odmah uskače u bitku, a gotovo nadnaravni ili bolje rečeno preuveličani uspjesi mu se nižu jedan za drugim; *dos moros mató con lanza y cinco con la espada*. Ovakvo ponašanje nije izolirano, već sve potječe s najviše razine. Isti Urban II. koji je pokrenuo prvi križarski rat prema Jeruzalemu pozvao je neke plemiće Hispanske Marke, zajedno s klerom i narodom s područja Tarragone da pretvore grad u „predziđe kršćanstva“ obećavajući im iste oproste kao i onima koji su se zaputili u Jeruzalem, a na poziv Alfonsa VI. stižu brojni klerici iz Francuske i Italije koji sudjeluju u bitci kod Sagrajasa. Klerikalizacija i europeizacija rekonviste u punom je jeku, a žar za borbom je toliki da će Alfons X. Mudri u tekst svojih *Siete partidas* uključiti odredbu kojom klericima zabranjuje sudjelovanje u ratu što, naravno, nije polučilo previše uspjeha.

Podanik

U trenutku izlaska iz Burgosa Cida prati tek šezdeset pješaka. Pridružiti se Cidu i pratiti ga na njegovom putu značilo je pretrpjeti istu kaznu koja je zadesila i njega, ako ne i goru. Ljudi, u strahu od kraljeve odmazde, zatvaraju pred njim svoja vrata. Tek se djevojčica od devet godina zaustavlja pred njima i prenosi mu vijest o strašnoj kraljevoj prijetnji Cidovim potencijalnim pomagačima koja, osim oduzimanja kuće i imanja, uključuje i iskapanje očiju pa se Cid na tu vijest odlučuje prenoćiti na otvorenom izvan grada. Ipak, neće proći dugo vremena dok se oko Cida okupi društvo koje ga je spremno slijediti u njegovima pothvatima. Naime, visoko plemstvo, koje Cidu radi o glavi, živi u sigurnosti feudalnih davanja koja poživaju na nasljedstvu. Za razliku od njih, niži plemići poput Cida prisiljeni su svoju sreću okušati u ratu i pljački uzduž granice. Time se Cid približava običnom narodu koji u njemu vidi svog pomoćnika i zaštitnika kao i osobu koja svoje imanje ne temelji na tuđim, već na vlastitim zaslugama. S jedne strane nalazi se izdaja, licemjerje i laž plemstva i dvora, a s druge strane dobrota i vjernost Cidovih pratitelja od kojih su najvažniji Martín Antolínez i Álvaro Fañez, uvijek pri ruci Cidu u svim pothvatima.

Tekst na više mjesta jasno ističe Cidovu nevinost i poštenje kao i činjenicu da ga nepravda koja mu se događa pogađa u dubini duše. Već na samom početku djela, u prvom stihu, Cid plače napuštajući svoju praznu kuću da bi se zatim, u prvoj kratkoj izjavi obratio Bogu, zahvaljujući mu i žaleći se kako su mu neprijatelji uzvratili zlo za dobro. Lako je moguće

uočiti kako je Cidu blizak lik starozavjetnog kralja Davida pa su i na više mjesta njegove izjave vrlo slične onima koje se pripisuju Davidovim psalmima. Pred čovjekom stoje dva puta, dobra i zla, istine i laži, jedan vodi u spasenje, a drugi u propast, a svaki pojedinac ima priliku izabrati i odlučiti se koji će od ta dva puta slijediti. Grijesi koji se navode u psalmima najčešće su nezahvalnost prema dobročinitelju, izdaja prijatelja, nepoštivanje zadane riječi, laž, spletki i podvale. U skladu s riječima psalma, blažen je onaj čovjek koji ne slijedi putove grešnika, ne sluša njihove savjete i ne sudjeluje u njihovim zborovanjima i vijećanjima. Upravo takva potajna vijećanja i dogovori sklopljeni podmuklo i u tajnosti usmjereni su protiv pravednika kojeg nasilno žele iskorijeniti iz svoje sredine. Napadi često dolaze od vrlo bliskih osoba i dojučerašnjih pouzdanika koji bi trebali iskazivati zahvalnost dobročiniteljima, a uzvraćaju potpuno suprotno. Nakon prijatelja koji su se prometnuli u neprijatelje ključna figura u daljnjoj eskalaciji nasilja koje poprima institucionaliziranu dimenziju pojavljuje se u liku kralja. On osobnim animozitetima zavidnika daje legitimitet tako da rasprava koja bi trebala ostati na ograničenoj razini odjednom postaje javna stvar. Nakon što je pravednik, kao i u brojnim drugim biblijskim primjerima, osuđen bez pravog i pravednog postupka, pretvara se u lovinu. On postaje neprijateljem kralja, naroda i države i, prema tome, osoba koju se može ukloniti bez ikakvog straha od kazne, čak štoviše i uz nagradu od strane državne vlasti. Kralj se, u cijelom ovom nizu zbivanja zapravo pokazuje kao slabić, kao osoba bez čvrstog karaktera i stava koju je moguće pogurnuti u

jednom smjeru da se poput lavine sruči na pojedinca koju određena društvena skupina mrzi. Kralj Šaul progona Davida iz zavisti, unatoč Davidovoj nevinosti kao i njegovim zaslugama u obrani kraljevstva od neprijatelja. Potpuno se isto događa i Cidu do te mjere da oni građani Burgosa koji suosjećaju s nepravdom koja se događa Cidu kažu: *Dios, qué buen vasallo, si oviesse bien señore!* David i Cid su vjerni vazali koji su uvijek iskazivali poslušnost gospodaru. Iz toga proizlazi i njihova moralna superiornost u odnosu na kralja, ali čak i unatoč tome oni se nikada ne izdižu iznad gospodara, ne potiču pobunu ili nasilje prema njemu prepuštajući da se pravda izvrši bez njihovog djelovanja. Cid i nakon prelaska granice nastavlja slati kralju Alfonsu propisani dio plijena priznavajući njegovu vrhovnu vlast i poručujući mu na taj način da se i dalje smatra njegovim vazalom, da su optužbe protiv njega nepravedne i neutemeljene i da će jednom doći dan kada će istina izaći na vidjelo, a pravda biti zadovoljena. David je postupao jednako. Prilikom Šaulovih progona dva je puta imao prilike uhvatiti kralja nespremno za borbu i oduzeti mu život, ali to nije učinio. Ovakva Davidova vjernost i izbjegavanje osvete, čak i u trenucima kada mu je život bio ugrožen i kada bi se takvim činom mogao osloboditi daljnjeg progona i opasnosti, uzrokuje kod Šaula povremene epizode kajanja pri čemu on na određeno vrijeme odustaje od daljnjeg proganjanja Davida.

Zanimljivo je primijetiti i to da Šaula na nasilje prema Davidu potiču zlodusi dok je kod Alfonsa riječ o zlim ljudima, ali ako se ta pojava promatra na duhovnoj razini može se zaključiti da proizlazi iz istog

izvora. I biblijski tekst kao i *Pjesma o Cidu* nailaze na problem lošeg vladara čije je djelovanje potrebno shvatiti i objasniti, a po potrebi i amortizirati budućí da izaziva sablazan kod dobronamjernih podanika. Po najjednostavnijem rješenju, riječ je o vladaru koji nije u stanju donositi odluke hladnokrvno i na temelju vlastite prosudbe, već je kolebljiv i zavisi od trenutnog raspoloženja uzrokovanog vanjskim djelovanjem. U takvom slučaju nema krivca jer je vladar privremeno onesposobljen donositi odluke, Šaul čak i povremeno opsjednut, pa sve ono što je počinio u takvom stanju ne može mu se uzeti za zlo jer nije bio pri punoj svijesti niti je vladao slobodnom voljom. Krivnje nema niti kod podanika koji su se oglušili na zapovijedi koje je vladar donosio u takvom stanju jer su one nevaljane odnosno ništetne. Ali ako se kralja shvati kao osobu koja je svojevolumno odlučila činiti zlo i prepustiti se srdžbi, zavisti i želji za osvetom onda to uzrokuje popriličnu glavobolju srednjovjekovnim misliocima na teoretskoj razini, a još više podanicima koji su morali pronaći rješenje za izlazak iz ove zavrzlane. U svakom će slučaju to značiti dovođenje kraljevog autoriteta u pitanje, a slijedom takvog razmišljanja moglo bi se otvoriti prostor za preispitivanje ovlasti koje monarhija ima u ovozemaljskoj sferi što bi se, u srednjovjekovnom društvu u kojem je sve ovozemaljsko povezano s onozemaljskim, moglo odraziti i na poimanje uloge koju vladar ima kao onaj koji vlada milošću Božjom i koji je odraz Božjeg autoriteta na zemlji. Kako bi se razriješilo ovo teško pitanje poslušnosti zakonitom premda nepravednom vladaru, ali i očuvalo netaknutom ideju i instituciju monarhije

pribejgava se različitim rješenjima. U najgorim slučajevima kralja je potrebno svrgnuti, a ako on napada živote podanika oni imaju pravo uzvratiti, a u nužnoj obrani pojedinačnog života, ali i društvene zajednice, čak i ubiti tiranina. Toma Akvinski i Ivan od Salisburyja dozvoljavaju ovakav pristup, ali smatraju i da se u blažim slučajevima nepravde ne smije koristiti tako radikalna rješenja, već nepravdu treba strpljivo podnositi pa tako posljednji razlikuje lik vladara kao Božji odraz i njegovu pogrešivu osobnu volju. David koji ne želi oduzeti život Šaulu koji ga proganja, kao i prognani Cid koji i dalje šalje kralju propisani danak, idu i korak dalje ne opirući se nepravdi čak i u slučaju ugroženosti vlastitog života. David više puta ističe kako ne želi podići ruku na Gospodnjeg pomazanika i kako će prepustiti Bogu dosuđivanje pravde, a Cid postupa po istom modelu.

Otac

Osim paralelizma koji postoji između lika nevaljalog i nezahvalnog vladara te vjernog i uzornog podanika postoji koji još jedna, doduše nešto slabija, poveznica između *Pjesme o Cidu* i starozavjetnog Davida. Naime, nasuprot zloći, podmuklosti, prijevari i laži, koje su se očitovale u odnosu kralja prema glavnom junaku, dobrotu, vjernost, odanost, požrtvornost i mnoge druge vrline otkrivaju nam se u odnosu glavnog junaka i njegova najboljeg prijatelja i pratitelja. U biblijskom tekstu to su David i Jonatan, a u *Pjesmi o Cidu* to su Cid i Álvar Fañez, poznat pod nadimkom Minaya. Čini se da su Cid i Álvar Fañez rodbinski povezani, makar tekst oscilira nazivajući Fañeza ponekad nećakom, a ponekad rođakom. Ipak, moguće je da je riječ o srednjovjekovnom načinu oslovljavanja u vazalnim odnosima u kojima vladari i plemići često nazivaju jedni druge rodbinskim i obiteljskim nazivima ovisno o stupnju međusobne povezanosti ili razini na kojoj se netko nalazi pa tako oni na višoj razini nazivaju podanike sinovima, a oni njih očevima, dok plemići na istoj razini nazivaju jedni druge braćom ili ako su udaljeniji rođacima. Naravno da ovaj sustav nazivanja nije uvijek i isključivo simboličan budući da su kraljevske dinastije i plemićke obitelji međusobno rodbinski povezane tako da ih se, uvjetno rečeno, i može smatrati jednim velikim paneuropskim plemenom. U tom bi se slučaju oslovljavanje Álvara Fañeza kao nećaka moglo shvatiti kao odnos prema bliskoj, premda blago podređenoj osobi. Zaista, Álvar Fañez Cidu predstavlja više od običnog ratnika u njegovoj pratnji, može se

reći da je najvažniji u krugu njegovih najbližih pratitelja koji su također povremeno oslovljeni kao nećaci; Álvar Álvarez, Félez Muñoz, Pero Vermúez kao i Martín Antolínez. Álvar Fañez je Cidova desna ruka i pouzdanik koji s njim dijeli sve nedaće koje ga prate na putovanjima kao i osoba s kojom vodi povjerljive razgovore. Njegova je uloga u tom pogledu ključna jer je Cid u okolnostima izgnanstva lišen prijateljstva, ljubavi i intimnosti svoje žene Jimene pa mu je potrebna osoba kojoj bi se povjerio kako bi nastao dijalog iz kojeg će slušatelji odnosno čitatelji doznati što se skriva u dubini Cidove duše, napose u trenucima tuge i osamljenosti. Ovakvom ulogom u djelu on se značajno približava značenju koje biblijski tekst pridaje Davidovom odnosu s Jonatanom, posebno tijekom Davidova izgnanstva. Prijatelj glavnog junaka uzima u oba slučaja ulogu posrednika pred kraljem odnosno osobe koja jamči za integritet prijatelja koji se nalazi u vladarevoj nemilosti. Jonatan u više prilika opravdava Davida pred Šaulom nastojeći preokrenuti njegovu srdžbu i zlovolju u spokoj i naklonost dok istovremeno obavještava Davida o opasnostima koje prijete tako da ga čak i tajnim znakovima upozorava na predstojeću životnu ugrozu. Cid, unatoč bliskosti, privrženosti i povezanosti sa svojim najužim krugom pratitelja, ipak ne postiže takvu razinu prijateljstva pri kojoj bi se oba pojedinca našla na istoj razini. Njegovi su najbliži suradnici uvijek u blago podređenom položaju te promatraju Cida više kao očinsku nego kao prijateljsku figuru. Odanost i ljubav primjećuju se i na nižoj razini, kod ratnika koji se nalaze izvan Cidovog najužeg kruga. On je u njihovim očima daleko više od običnog

vojskovođe koji polazi na vojni pohod zbog vlastitih probitaka, bogatog plijena ili službe nekom vladaru. I u ovom slučaju Cid postaje *pater familias*, rodonačelnik agnatske obitelji ili plemena koje ne nastaje krvnim srodstvom već posvojenjem od strane oca. U surovim i okrutnim okolnostima oni nalaze zaštitu, skrb i utočište u Cidovu okrilju kako na materijalnoj tako i na idejnoj i duhovnoj razini. Bilo da je riječ o Cidovim najbližim prijateljima čija je vjernost nepokolebljiva i koji bi ga pratili u svakoj nevolji i pogibelji koja ga je zadesila, bilo da se radi o njemu nepoznatim osobama koje su se njegovoj ratničkoj družini priključile iz drugih razloga kao što su političko nezadovoljstvo ili neimaština, Cidovi ratnici promatraju svog predvodnika kao moralni uzor i zaštitnika u nevolji. Kao što Cid postaje otac ove novostvorene obitelji koja je nastala iz nužde i potrebe, tako i pripadnici družine na neki način postaju braća koja su se zatekla zajedno vlastitim odabirom ili silom prilika. Paralelizam sa starozavjetnim likom Davida u ovom je slučaju neizbježan. Nje ga također vladarevo odbacivanje i izgon čini vođom nezadovoljnika koji mu se sve više pridružuju. U tim prilikama tekst ne pribjegava okolišanju već Davidove sljedbenike naziva klateži, skitnicama i probisvijetima što je zapravo na korak od toga da ih nazove hajducima ili čak razbojnicima i pljačkašima. I Cid i David predvode izuzetno šaroliko društvo koje sadrži pripadnike gotovo svih slojeva, od nižeg plemstva do siromaha i beskućnika. Ipak, njihov cilj nije svrgavanje kralja i postojećeg društvenopolitičkog poretka već prvenstveno puko preživljavanje i opstanak. Osim manjine koja svog vođu slijedi iz idealizma ili vjernosti, riskirajući i

gubeći društveni položaj i imetak, najveći dio sljedbenika može se okarakterizirati kao odmetnike ili hajduke koji slijede svog harambašu. Ovaj najveći dio družine, koji dolazi iz nižih i najnižih društvenih slojeva, sastoji se od nezadovoljnika koji materijalno nemaju što izgubiti. Jedino što imaju je vlastiti život koji im u okolnostima pograničnog nasilja i unutarnjepolitičke nestabilnosti previše i ne vrijedi tako da se bez većeg oklijevanja usuđuju staviti ga na kocku. Njihove metode ratovanja mogu se, suvremenim rječnikom, opisati kao gerilske. Svjesni vlastite malobrojnosti i loše opremljenosti u usporedbi s vladarevom vojskom ili vojskama stranih država, izbjegavaju izravne sukobe i nastoje opstati skrivajući se ili upuštajući se u manje napade ograničenog karaktera.

Kodifikacija vrline

Predmoderno doba obiluje književnim tekstovima koji imaju za cilj prikazati uzore u traženju i postizanju vrline. Antički filozofi iznose razne načine kojima čovjek može ovladati samim sobom i postići savršenstvo, dok pisci srednjovjekovlja, renesanse i baroka, nasljeđujući svoje antičke uzore, kao omiljeno sredstvo iznošenja nauka o vrlinama koriste tekstove za poduku mladih prijestolonasljednika, budućih vladara. S jedne strane nailazimo na filozofska djela poput renesansnog traktata *Reloj de príncipes*, dok se s druge strane u književnosti daju primjeri ispravnog i neispravnog postupanja, poročnog i neporočnog života kao što se može vidjeti iz preobrazbe koju doživljava kraljević Segismundo u baroknom kazališnom djelu *La vida es sueño*. Na donekle sličan način uspon i vrhunac srednjovjekovne skolastičke filozofije koincidiraju s afirmacijom ratničkog epa. Početkom drugog tisućljeća izgrađuje se tako, putem skolastičke filozofije, složen misaoni sustav koji nastoji proniknuti u tajne onostranosti dok istodobno sveobuhvatno odgovara na mnogobrojna ovozemaljska pitanja. Upravo je univerzalnost i sveobuhvatnost najznačajnija odlika ovog istodobno novog i starog filozofskog sustava. Stari, fragmentirani kršćanski svijet prvog tisućljeća u kojem su supostojale različite tradicije i u kojem su vjerske podskupine njegovale vlastite osobitosti na prostoru zapadne Europe pokazuje sve značajniju tendenciju prema vjerskoj centralizaciji. Na simboličkoj razini zasigurno je najvažniji uspon papinstva koje pokazuje sve veće zanimanje za političkim nadzorom ostalih vladara. Romanika kao jedinstveni

stil gradnje zamjenjuje partikularne i lokalne stilove dok rimski obred potiskuje i ograničava lokalne obrede što vidimo na primjeru zamjene mozarabičkog i ambrozijanskog obreda rimskim, na hispanskom i italском prostoru, kao i preferiranja latinskog jezika nauštrb slavenskog na istočnoeuropskom prostoru. Skolastička filozofija za izgradnju svoje misaone aparature poseže za antičkim uzorima, ali ne izravno već posredstvom arapskih filozofa, a dvije glavne točke ulaska arapske filozofije u zapadnoeuropski prostor i skolastičku filozofiju upravo su zone sukoba kršćanskog i islamskog svijeta, naime Pirinejski poluotok te Sicilija s južnom Italijom. Hijerarhizirana trodioba, koju Platon primjenjuje u viziji idealnog društvenog uređenja kao i shvaćanju transcendentalne i imanentne stvarnosti, našla je svoje mjesto i u razmišljanjima o ljudskoj duši. Tako biljke imaju hranidbenu dušu koja im omogućuje da se hrane i reproduciraju, životinje imaju osjetilnu dušu pomoću koje osjećaju i miču se dok ljudi imaju razumnu dušu zahvaljujući kojoj razmišljaju i žive u društvu. Ali i ljudska, racionalna duša također je podložna hijerarhiziranoj trodiobi, u ovom slučaju na um, volju i strasti. U pravilnom poretku stvari um bi trebao vladati voljom, a volja strastima. Platon je ovakav poređak i raspodjelu ljudske duše usporedio s konjskom zapregom pri čemu je um kočijaš, volja uzde u njegovim rukama dok su dva upregnuta konja dvije vrste strasti. Jedne se strasti odnose na požudne nagone, a druge na obrambene nagone. Platon je „požudnog“ konja smatrao neplemenitim, a „obrambenog“ plemenitim. Ako kočijaš pravilno koristi uzde usmjerava kočiju kamo želi, ali ako pusti uzde iz ruku tada će konji podivljati

i odvesti kočiju u neželjenom smjeru. Na isti način, kada je riječ o čovjeku, može doći do toga da požuda za tjelesnim užicima, bogatstvom, moći s jedne strane ili ljutnja, osveta ili strah s druge strane ovladaju osobom do te mjere da ih više nije u stanju obuzdavati već one vladaju umom koji poput kočije iz primjera nekontrolirano slijedi svoje strasti. Čovjek se tako od gospodara pretvara u slugu. Toma Akvinski na sličan način ukazuje na činjenicu da čovjek ima sposobnost reći ne svojim strastima i da nije uvjetovan nagonima kao životinja, već da je sposoban za odricanjem od dobra čije bi mu se stjecanje na prvi pogled učinilo samorazumljivim. Cid se pokazuje pravim primjerom osobe koja ispunjava navedene kriterije, čak i u uvjetima kada se nalazi pod pritiskom i kada bi se od njega moglo očekivati srdžbu, bijes, ljutnju, želju za osvetom, ali i potrebu za zadovoljavanjem osnovnih životnih potreba koje pripadaju prvoj skupini strasti. Dakle, Cid ostavlja sigurnost doma unutar kojega može zadovoljiti svoje osnovne životne potrebe i, radi viših ideala kao što su istina i pravda, prihvaća izgnanstvo. Umjesto da se neiskreno povija pred kraljem i velikašima priznajući lažne optužbe protiv sebe, moleći za milost ili tome slično kako bi sačuvao svoju društvenu poziciju, on napušta vlastiti dom i pretvara se u neku vrstu redovnika, pripadnika prosjačkih ili ratničkih redova prihvaćajući život u oskudici, nesigurnosti, ali i celibatu. Cid tijekom čitavog razdoblja razdvojenosti živi u potpunoj spolnoj uzdržljivosti i ostaje vjeran svojoj ženi Jimeni. Kod njega nema niti najmanje naznake da bi nešto u tom smislu moglo biti drugačije. Što se tiče uzda koje su u drugoj ruci, a kojima čovjek upravlja strastima

namijenjenima za napad i obranu, Cid također pokazuje umjerenost i samokontrolu. Na podmuklost, prijetvornost i izdaju koju je doživio ne reagira impulzivno, već prihvaća svoje izgnanstvo i umjesto srdžbe pokazuje blagost i smirenost. Ovu Cidovu vrlinu ne smije se ni u kojem slučaju uzeti za primjer kukavičluka ili inertnosti, nego kao pokazatelj sposobnosti glavnog junaka da zatomi prvotni poriv za srdžbom i nagon za osvetom. On prihvaća trenutnu nepravdu vjerujući da će pravda biti zadovoljena, a na taj način pokazuje da postoji razlika između pravde i osvete. Pravda će se konačno, u svom kaznenoprocесnom obliku, očitovati na samom kraju kada će velikaši okupljeni na saboru pod kraljevim predsjedanjem odnijeti presudu u Cidovu korist. Bez obzira na sve mane kralja kao osobe, sustav će biti učinkovit, a kralj će morati postupiti u skladu sa svojom službom i izvršiti pravdu. Umjerenost, suzdržanost i pouzdanje koje pokazuje Cid iskazuju se, dakle, i u pogledu odricanja od tjelesnih zadovoljstava kao i u odnosu na obuzdavanje srditosti. S obzirom na ove karakteristike pokazuje se udaljenost i različitost srednjovjekovnog kastiljskog ratničkog epа u odnosu na neke druge srednjovjekovne epske tekstove poput onih iz bretonskog ciklusa, a pogotovo u odnosu na najpoznatiji antički ep, Ilijadu. Događaj kojim se otvara pripovijedanje u Ilijadi i pokreće vrtlog daljnjih zbivanja prikladno je zbijen u prvoj riječi spjeva *μῆνιν*, akuzativu od *μῆνις*, srdžba. Ahilejevu srdžbu koja je Ahejcima zadala tisuću jada izaziva Agamemnon oduzimajući mu priležnicu Briseidu pa se tako Ahilej, glavni junak epа, pokazuje kao osoba koja se nije u stanju suzdržati te zbog oduzetog spolnog zadovoljstva reagira naglo

i srdito. Ahilej je, zbog svoje važnosti u epu, možda i neopravdano pod dodatnim svjetlom pažnje, ali valja primijetiti i da ostali značajni likovi također puštaju uzde iz ruku i dozvoljavaju da ih vode strasti. Pozadina događaja iz Ilijade otkriva nam Agamemnona kao još poročniju osobu koja uz dvije već spomenute mane vidljive kod Ahileja gaji još i dodatne. Licemjerman je, zlorad i zavidan pa kad mu, iako oženjenom, oduzmu ljubavnicu, naumi isto priuštiti i Ahileju kako bi i ovaj jednako patio. Naravno da se ne smije zaboraviti niti da je nekontrolirana strast prema ženama i u samom povodu trojanskog rata. Bogovi se, u slučaju Ilijade, ne pokazuju imunima na ljudske mane, već često i prednjače u njima pa se tako dublje opravdanje traži u tzv. Parisovom sudu kojim je između Here, Atene i Afrodite odabrao posljednju kao najljepšu boginju što je izazvalo gnjev i zavist prvih dviju.

Neoskolastičar Taylor Marshall navodi da prema Tomi Akvinskom ljudska duša ima jedanaest strasti koje su poredane u parovima. U prvoj skupini, u kojoj se nalaze nagoni za zadovoljstvom, nalaze se ljubav i mržnja, privlačnost i odbojnost i radost i tuga, a u drugoj skupini, u kojoj su obrambeni mehanizmi, nalaze se nada i očaj, strah i odvažnost i gnjev koji nema suprotan par. Po njemu, strasti nemaju etičku kategoriju, one same po sebi nisu dobre ni loše već su to u odnosu na narav objekta prema kojem su usmjerene. Ljubav prema dobru je dobra dok je ljubav prema zlu zla. U suprotnom slučaju; mržnja prema dobru je zla, a mržnja prema zlu dobra. Ako se osoba ne posjeduje spomenuti objekt, na scenu stupa sljedeći par, privlačnost i odbojnost. Ponovo će privlačnost prema

dobru biti dobra, a privlačnost prema zlu zla, dok će odbojnost prema dobru biti zla, a odbojnost prema zlu dobra. Konačno, ako je cilj postignut, u pojedincu će zavladati radost, a u suprotnom slučaju tuga. Ali i u ovom se slučaju neće izbjeći etička komponenta u odnosu na objekt pa će radost i tuga zbog postignutog ili nepostignutog cilja odnosno objekta ovisiti o naravi toga cilja ili objekta. Kod strasti koje služe u svrhu obrane nada i očaj javljaju se također zbog postignutog ili nepostignutog objekta. Ovisno o naravi objekta strasti će biti usmjerene ispravo ili neispravno. Pred zlom koje se približava osoba će reagirati sa strahom ili s odvažnošću. Ovisno o okolnostima strah može biti opravdan i razuman te može rezultirati mudrim i pravovremenim uzmicanjem dok se s druge strane može raditi o neopravdanom i pogrešnom strahu koji će dovesti o kukavičluka i bijega. Odvažnost se obično smatra dobrom i ona će to biti u pravim okolnostima, ali u slučaju loše procjene može se raditi o ishitrenom zalijetanju koje dovodi do loših posljedica. Posljednja strast, gnjev, nema svoju suprotnost, jer u slučaju postignutog dobra ne mogu se javiti obrambeni mehanizmi i duša se nalazi u stanju spokoja, ali u suprotnom slučaju, prisutnost zla izazvat će gnjev. Iako se to možda ne čini tako u prvom trenutku, gnjev nije nužno loš jer ako je usmjeren prema nečemu što je loše bit će dobar. Borba sa strastima iziskuje od osobe napor i neprekidno nastojanje pa su stoici odabrali naizgled jednostavno rješenje i proglasili sve strasti zlima smatrajući da ih je potrebno iskorijeniti. Osoba bi trebala postati indiferentna i potisnuti, a po mogućnosti i dokinuti u sebi ljubav, mržnju, privlačnost, odbojnost,

radost, tugu, nadu, očaj, strah, odvažnost i gnjev. Na suprotnom su se polu nalazili epikurejci koji su zagovarali slobodno i nekontrolirano prepuštanje strastima. Aristotel, a sljedeći njegov primjer i Toma Akvinski, smatra da strasti nisu dobre niti zle same po sebi već će biti moralne ili nemoralne ovisno o tome nalaze li se pod nadzorom i upravljanjem razuma i volje. Tek je u ovom trenutku moguće uključiti etičku komponentu pa se učestalo ispravno postupanje naziva vrlinom, a učestalo pogrešno postupanje manom. Prema Tomi, svaki od spomenutih dijelova u hijerarhiji duše ima svoju odgovarajuću vrlinu pa razumu odgovara razboritost, volji pravda, a strastima umjerenost i jakost. Ove četiri najvažnije vrline prisutne su u Platonovim spisima, navode se u starozavjetnim tekstovima, ističe ih Ciceron, a konačno kodificira Augustinov učitelj Ambrozije iz Milana dajući im naziv kardinalne prema latinskom nazivu za os ili glavni pravac. Vrline i mane nisu par koji se nalazi u suprotnosti, tvoreći dihotomiju, kako bi se to u prvi mah moglo učiniti. Vrlina se zapravo nalazi na zlatnoj sredini između dviju krajnosti pa bi se zapravo najtočnije moglo reći da su svakoj vrlini suprotstavljene dvije mane. Ispravno se postupanje, prema tome, sastoji u neprekidnom balansiranju između dviju krajnosti kao i u stalnom procjenjivanju gdje se ta sredina nalazi.

Sve ono što se o stožernim vrlinama kroz filozofiju promišlja na apstraktnoj razini nalazimo ostvareno u književnosti kroz Cidov lik. On je zasigurno osoba u kojoj razum upravlja voljom, a volja strastima. Razum koji je u trodiobi duše na hijerarhijskom vrhu, a kojem odgovara vrlina razboritosti, kod Cida čvrsto drži uzde

u rukama, kao u Platonovoj usporedbi. On svoje odluke donosi hladne glave, dobro važući što će u kojem trenutku učiniti. To nipošto ne znači da je Cid hladan i bezosjećajan. On plače na rastanku sa svojom ženom i kćerima, grli se s prijateljima. Njegova razboritost leži upravo u pronalaženju sredine između hladnokrvne proračunatosti i erupcije emotivnosti. Volji, koja bi trebala biti podložna razumu, odgovara vrlina pravde, a pravda po skolastičkom viđenju znači dati svakome ono što mu pripada odnosno ono što zaslužuje. I dok razum koristi apstraktne koncepte i donosi odluke u sferi idealnoga, volja je već na nižoj razini i u području konkretnoga. Pravda se u događajima iz Pjesme o Cidu pojavljuje kao prilično rastezljiv pojam pa se tako nerazboritom i nepravednom kralju nastoji dati ono što mu pripada odnosno iskazati mu poštovanje pa čak i poslati danak kada to prilike dopuštaju dok se, s druge strane glavni junak ne libi poslati svoje najbliže suradnike židovskim novčarima Raquelu i Vidasu kojima kao zalog umjesto zlatnika u škrinji ostavljaju pijesak, upravo stoga što su lihvari prema kojima onda ne treba primjenjivati pravila poštenog poslovanja. Kada je riječ o samom Cidu, kao objektu pravednog odnosno nepravednog postupanja potrebno je istaknuti da Cid i u trenucima kada se to čini besmisleno i neostvarivo vjeruje u pobjedu pravde nad nepravdom. Upravo zbog te vjere i trpi sve nepravde koje mu se nanose, od kojih je najznačajniji izgon kojim počinje tekst. Zasigurno najznačajnije uprizorenje pravde u tekstu je skupština koju na kraju saziva kralj i na kojoj su osuđeni nasilni i kukavički plemići iz obitelji Carrión koji su se nasilnički ponijeli prema Cidovim

kćerima ostavivši ih pretučene usred šume. Takav sudski postupak u funkciji pravde na samom kraju teksta ritualnog je karaktera i služi uspostavi povjerenja u sustav koji je kralj narušio svojim nepravедnim djelovanjem, ali i nečinjenjem. Konačno, kada je riječ o samim strastima koje poput konja pokreću Platonovu zamišljenu kočiju, može se ustvrditi da ih Cid čvrsto drži pod nadzorom. Premda nije birao takvo stanje, Cid se našao u ulozi lutajućeg ratnika redovnika. Odricanje od bliskosti s Jimenom ili oskudica koja ga prati na njegovim lutanjima nipošto nisu ono što je on htio jer bi to onda bila priča o Cidu monahu, isposniku ili pustinjaku. Ipak, ono što Cida u ovom pogledu čini krepосnim je činjenica da je krajnje neugodne i bolne događaje dočekao spreman. Prema Tomi Akvinskom vrline se ne stječu preko noći već dugotrajnom vježbom koja izgrađuje karakter iz čega je moguće jasno zaključiti da je Cid osoba koja se i ranije na ovaj ili onaj način vježbala u ograničavanju tjelesnih užitaka odnosno u umjerenosti. Na koncu jakost, koja kao vrlina odgovara strastima koje su u funkciji obrambenih mehanizama, pokazuje se u borbenoj odvažnosti, ali i u apsolutnom izbjegavanju sukoba s kraljem u odnosu na čije nepravедne postupke uvijek pokazuje suzdržanost i strpljivost. Jakost kod Cida postiže svoj vrhunac nakon nasilja nad njegovim kćerima kada umjesto brzoplete osvete odlučuje čekati teže dohvatljivu pravdu pred kraljevim sudištem. Iz spomenutih je primjera vidljivo kako su sve četiri stožerne vrline međusobno povezane jer Cidovo ispravno djelovanje u jednom slučaju rezultira dobrim ishodom što i služi kao motivacija za djelovanje glavnog junaka. Vrline

tako postaju poput nekih postaja na putanji cikličnog oblika. Premda je cijela situacija nastala nepravednim djelovanjem vanjskog uzročnika, svojim prvim ispravnim odgovorom na zlo i nepravdu Cid kao da tu energiju kanalizira u svoju korist. Nakon što se kotač jednom zavrtio, iako s lošom nakanom, sve se postupno preokreće na dobro u cikličnom odnosu vrлина koje podupiru i jačaju jedna drugu. Razboritost upućuje Cida da prihvati nepravedni izgon, a da bi takvu odluku mogao donijeti pomaže mu jakost koja mu ne dozvoljava da reagira srdito ili osvetnički. Umjerenost, koja u sebi mora sadržavati strpljivost pomaže čekati konačno razrješenje i uspostavu pravde o čemu govori i izgubljeni ep *Siete infantes de Larra*, čiji je sadržaj rekonstruirao Ramón Menéndez Pidal zahvaljujući ulomcima prozних kronika, u sceni u kojoj Gonzalo Gustioz promatra lica sedmorice svojih ubijenih sinova. Dok čisti njihova lica od krvi i prašine koji ih pokrivaju otkrivaju mu se sjećanja na vrline koje su krasile svakoga ponaosob; vjernost, pravda, istina i vjernost zadanoj riječi, srčanost, prijateljstvo, jednostavnost i velikodušnost, sklonost dobrom društvu. Menéndez Pidal uspoređuje vrline i stvara usporedni popis vrлина prisutnih u različitim srednjovjekovnim djelima. Tako Alfons X. Mudri u svom pravnom kompendiju pod naslovom *Siete partidas*, pored spomenutih nabraja i brojne druge vrline ratnika kao što su odmjerenost, poniznost, tankoćutnost, ljubaznost, hrabrost, odvažnost, pobožnost, radost, razumijevanje, mudrost i urednost. Alfonsov nećak don Juan Manuel razradit će ove teme nekoliko desetljeća kasnije u dijaloškom djelu *Libro del cavallero et del escudero*.

Je li moguće uspoređivati *Pjesmu o Cidu* sa *Smrću Smail-age Čengića*?

Pjesma o Cidu svojim je postankom i sadržajem smještena u samo središte španjolske rekonkviste. Događaji koji su u njoj opisani pripadaju koncu 11. stoljeća, ep je živio i razvijao se u usmenim oblicima tijekom sljedećih stotinu godina da bi se pojavio u najstarijem poznatom rukopisu početkom 13. stoljeća. Dakle, riječ je o stoljećima koja se uobičajeno nazivaju razvijenim srednjim vijekom. Ratnička epika će tijekom sljedećih stoljeća na europskom Zapadu postupno zamirati. Izumiranje ratničke epike usporit će renesansna i barokna epika premda djela pisaca kao što su Ludovico Ariosto, Torquato Tasso, Alonso de Ercilla ili Ivan Gundulić predstavljaju značajan odmak od usmenog i anonimnog srednjovjekovnog epa. Nakon baroka ratničko epsko pjesništvo na Zapadu će nestati. Ipak ono će opstati na područjima jugoistočne Europe, a prenositi će se i dalje usmenim putem, upravo onako kako je nastajala i razvijala se i *Pjesma o Cidu*. Opstanak i dugotrajnost usmene epike u jugoistočnoj Europi privući će i najvećeg istraživača srednjovjekovne španjolske epike, Ramóna Menéndeza Pidalu koji će pokušati proniknuti u vještine memorizacije i reprodukcije velike količine stihova koje sadržavaju ratnički epovi, budući da u prvoj polovici 20. stoljeća u Španjolskoj više nije bilo živućih epskih kazivača. Je li moguće uspoređivati srednjovjekovnu ratničku epiku Pirinejskog poluotoka koja se najjasnije iskristalizirala u *Pjesmi o Cidu* s

2 Objavljeno u časopisu Vijenac 798, 10.10.2024.

ratničkom epikom 19. stoljeća u jugoistočnoj Europi koja se ocrtava u ratničkom epu *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića? Hoće li, k tome, biti moguće vidjeti i kontinuitet odnosno neku vrstu unutarnje, možda na prvi pogled i nevidljive povezanosti? Ako se želi pozitivno odgovoriti na ova dva pitanja, kao i na ona koja će iz njih nužno proizaći, potrebno je proširiti svoje vidike i promatrati fenomen srednjovjekovlja izvan granica koje nam se uobičajeno nameću. U uvodnom poglavlju svoje knjige *Srednjovjekovni imaginarij* naslovljenom *Za dugotrajni srednji vijek* Jacques Le Goff pokazuje kako periodizacijski okviri na koje smo naviknuti nisu u potpunosti prikladni i kako brojne značajke srednjovjekovlja pokazuju popriličnu otpornost i dugotrajnost, a ključna je njegova tvrdnja da „osnovne strukture što opstoje u europskom društvu od 4. do 19. st. dopuštaju poimanje koherentnosti tih petnaest stoljeća.“

Upravo ovaj primjer različitog trajanja fenomena ratničke epike na različitom prostoru zorno pokazuje kako je nezahvalno nametati jedan periodizacijski okvir koji bi onda trebao pristajati svima. Stoga bi umjesto o srednjem vijeku i zasebnom novom vijeku, koji je po Le Goffovom prijedlogu dekonstruiran i dokinut, možda bilo bolje govoriti o predmodernom i modernom dobu, a kao kriterije za njihovo razlikovanje navesti uspostavljanje niza institucija, naglu industrijalizaciju i porast broja stanovnika te pojavu sveprisutne države koja regulira sve više i više životnih aspekata pojedinca od obveznog općeg vojnog roka, obveznog općeg školstva, javnog zdravstva ili jezične politike koja nameće jedan službeni jezik rušeći pred

sobom sve partikularizme. Prema tome, ideja masovne unifikacije određenih obrazaca postupanja na čitavom teritoriju neke državne tvorevine bila bi osnovno obilježje moderniteta dok bi nasuprot tome stajala premoderna odnosno srednjovjekovna partikulariziranost u kojoj se isprepliću i supostoje različiti društveni i kulturni obrasci čija se osobitost poštuje u skladu s načelom supsidijarnosti.

Pojava ratničke epike na određenom prostoru i u određenom vremenu nije slučajna, već je posljedica društvenih, političkih, vojnih, ali i vjerskih prilika. Ona je odraz dugotrajnog življenja stanovništva u ratnom stanju pri čemu rat postaje svakodnevica, stvarnost u kojoj se pojedinac rađa, živi i umire. Višestoljetno ratno stanje briše sjećanje na prethodno doba i nameće se kao najvažnija paradigma života. Svakako, nasilja i ratova bilo je u cijeloj Europi tijekom svih ovih stoljeća, ali ono što Pirinejski poluotok, ali i jugoistočnu Europu čini različitim u odnosu na ostatak Europe je upravo sukob dviju civilizacija, islamske i kršćanske. U drugim dijelovima Europe, u kojima je također bilo sukoba dužeg ili kraćeg trajanja i različitog intenziteta, ratovi su se vodili zbog različitih motiva. Neki su bili izuzetno brutalni i prouzrokovali duboke podjele kao što su vjerski ratovi između katolika i protestanata koji su stari kontinent podijelili u dva izrazito suprotstavljena tabora. Ipak su svi ti sukobi, pa i ovaj unutarkršćanski koji je ostavio brojne razlike u društvenom i kulturnom funkcioniranju katoličkog i protestantskog dijela Europe, bili po svom trajanju i važnosti znatno manjeg dosega u odnosu na sraz spomenutih dviju civilizacija. Tijekom prvih stotinu godina svog širenja, u 7. stoljeću,

novostvorena islamska država zauzela je ogromne prostore Levanta i sjeverne Afrike. Istočno Rimsko Carstvo, iako znatno oslabljeno, uspjelo je zaustaviti daljnji prodor osvajača na područje Male Azije, ali na drugom kraju Sredozemlja imali su daleko više uspjeha. Nesložna kraljevstva Pirinejskog poluotoka, iznutra oslabljena vjerskim sukobom katolika i arijevacu bila su lak plijen osvajačima koji su u samo nekoliko godina početkom 8. stoljeća osvojili Poluotok i prodrli u Francusku da bi ih zaustavio tek Charles Martel u bitci kod Toursa dvadesetak godina kasnije. Nakon prvog skromnog Pelayovog vojnog uspjeha u izoliranim brdskim područjima počinje mučni i dugotrajni proces oslobađanja od islamske vlasti koji će biti konačno dovršen tek krajem 15. stoljeća, iste godine kada je otkriven i Novi Svijet. I dok je Španjolska konačno odahnula nakon 8. stoljeća ratovanja na Poluotoku i snažno zakoračila u kolonizaciju američkih prostranstava, novo veliko žarište sukoba otvara se na prostoru istočnog Sredozemlja i jugoistočne Europe. Staro, umiruće Istočno Rimsko Carstvo koje je tijekom svih tih stoljeća predstavljalo branu protiv islamskih osvajanja u 14. je stoljeću poprilično nagriženo turskim prodorima, a konačni udarac i završni čavao u lijesu tisućljetnog Carstva označio je pad Carigrada sredinom 15. stoljeća. Premda će val islamskih osvajanja koji je pogodio jugoistočnu Europu biti nekoliko stoljeća kraći, faze tog osvajanja bit će približno jednake. U prvoj fazi osvajanje je započelo brzim prodorom, Turci su već koncem 14. stoljeća zašli duboko u unutrašnjost jugoistočne Europe, ostavivši iza sebe bizantske ostatke na obalama Bospora. Kraj 15. i početak 16. stoljeća označavaju vrhunac njihove

moći i teritorijalnog osvajanja, nakon čega slijedi razdoblje dugotrajnog osipanja i propadanja koje će biti dovršeno tek početkom 20. stoljeća kada je umiruće Osmansko Carstvo izbačeno iz Europe osim malenog, ali za pravoslavne narode simbolički iznimno značajnog prostora nekadašnjeg Carigrada, a sada Istanbula. Dakle, Pirinejski poluotok i jugoistočna Europa dijele ovu zajedničku karakteristiku; oba su prostora dijelovi Europe koji su se zadržali pod višestoljetnom islamskom vlašću koja je započela naglim prodorom. U prvom slučaju nagli je prodor zaustavila Franačka država svojom ranosrednjovjekovnom feudalnom vojskom dok je u drugom slučaju to učinila Habsburška Monarhija uz čestu suradnju drugih europskih država. Zatim je uslijedilo razdoblje dugotrajnog opadanja muslimanske moći koje nije bilo popraćenom brзом i energičnom akcijom s kršćanske strane s ciljem povrata izgubljenog teritorija. Rekonkvista u Španjolskoj potrajala je stoljećima, a Habsburškoj Monarhiji, odnosno kasnijoj Austro-Ugarskoj monarhiji trebalo je dvjesto godina da od pobjede nad Turcima kod Beča krajem 16. stoljeća dođe do značajnijih pomaka prema jugoistoku. Tijekom svih tih dugih stoljeća kršćanski su narodi na oba ova prostora živjeli pod islamskom vlašću. Težak položaj potlačenog stanovništva vodi u stanje straha, nemoći i neuspjeha, a ideja otpora rađa se polako i nesigurno. Odmazda za svaku pobunu je nemilosrdna pa otpor mogu pružiti samo oni koji su vođeni izuzetnom odlučnošću i hrabrošću ili oni koji su ugnjetavani preko svake mjere što u njima stvara poriv za borbom i osjećaj da nemaju što izgubiti. Bilo kako bilo borba u kojoj će sudjelovati široke narodne

mase mora iza sebe imati simboličku nadgradnju, zajednički ideal koji će u svijesti ljudi pothranjivati nadu u pobjedu i oslobođenje od tlačitelja. Bez priče koja dopire do ušiju slušatelja, bez kolektivnog imaginarija u kojem su istina i pravda, a onda i Božja pomoć na strani slabijega, a protiv nepravednog tlačitelja, nije moguće potaknuti ljude na otpor. Epsko pjesništvo izuzetno je moćno kohezivno sredstvo predmodernog doba koje može potaknuti stvaranje mentaliteta borbe i otpora. Živopisno pripovijedanje, bogato slikama borbe i junaštva, potiče slušatelje na pažnju i stvara u njima doživljaj ushićenja. Dok pripovjedač, bio to zapadnoeuropski trubadur ili guslar s europskog jugoistoka, izlaže publici svoju naraciju, u njihovoj se mašti izmjenjuju prizori koji pobuđuju želju za poistovjećivanjem s junakom koji ne preže ni pred čim i po cijenu vlastitog života brani ideale čitave zajednice. Ideja žrtvovanja pojedinca prisutna je u epskoj književnosti od najstarijih vremena, bilo da je riječ o starim civilizacijama Istoka, bilo da se radi o grčkom i rimskom epu. Ipak, u kontekstu srednjovjekovlja, u podlozi pripovijedanja o spremnosti na žrtvu u borbi uvijek je prisutan i judeokršćanski kontekst borbe i pobjede slaboga nad jačim uz Božju pomoć. Upravo biblijska književnost u mnogobrojnim primjerima ističe junaštvo malobrojnih i slabih nasuprost oholosti i drskosti mnogobrojnih i jakih. Starozavjetnih primjera je puno, od izlaska Izraelaca iz Egipta pri čemu se odvija uništenje moćne faraonove vojske dok se dojučerašnji siromašni i bijedni robovi pod Božjom zaštitom na čudesan način oslobađaju od svojih tlačitelja. Prilikom ulaska u obećanu zemlju pred izabranim narodom Bog

ruši moćne jerihonske zidine, a Izraelci pobjeđuju snažne i brojne domorodačke narode. Od naroda kao kolektivnog junaka polako se, kroz likove sudaca, a napose Gideona, dolazi i do individualiziranih primjera u kojima se pokazuje snaga slaboga nasuprot samovolji jakih. Ipak, vrhunac u ovom starozavjetnom nizu predstavlja lik mladog Davida u dvoboju s filistejskim divom Golijatom. David simbolizira poniznost i nevinnost, ali i potpuno predanje te izvanrednu gorljivost u borbi za obranu Božjeg imena i izrelskog naroda. Dok prekaljeni ratnici pa i sam kralj Šaul bijedno šute pred uvredama filistejskog izazivača, David je spreman ući u borbu, naoružan praćkom i kamenom, nakon što je prethodno svukao preveliki borbeni oklop izazvavši podsmijeh okupljenih. Nasuprot njemu nalazi se oholi i samoživi izazivač Golijat koji predstavlja tiranina koji se pouzda u vlastitu fizičku snagu i trenutnu moć kako bi zatirao i gazio sve koji mu se nađu na putu. Vođe kršćanskog otpora muslimanskoj vlasti zacijelo se moglo uspoređivati s Davidom i njegovom odlučnošću i revnošću. U primijenjenoj biblijskoj simbolici španjolsko srednjovjekovlje ide i korak dalje pa Beatus iz Liébane u drugoj polovici 8. stoljeća u svojim *Komenatarima na Apokalipsu* bez imalo uvijanja uspoređuje Kalifat s Babilonom iz Otkrivenja. Začetnik oružanog otpora, Pelayo, bio bi prema tome neka vrsta Davida koji svojim početnim djelovanjem stvara val gibanja koji će se širiti dalje.

Bibliografija

- Baños, Fernando (1994). Plegarias de héroes y de santos. Más datos sobre la oración narrativa, *Hispanic Review*, 62, 205-215.
- Biblija. *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. URL: <https://biblija.ks.hr/> (27.10.2024.)
- Cacho, Juan Manuel, (1987). El espacio en el Cantar de Mio Cid, *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, 55, 23-42.
- Deyermond, Alan (1973). Structural and stylistic patterns in the Cantar de Mio Cid. U: *Medieval studies in honour of Robert White Linker* (str. 55-71). Madrid: Castalia.
- Deyermond, Alan (1987). *El Cantar de mio Cid y la épica medieval española*. Madrid: Sirmio.
- Deyermond, Alan; Hook, David (1979). Doors and cloaks: Two image-patterns in the Cantar de Mio Cid. *Modern Language Notes*, 94, 366-377.
- Ferro, Jorge (1999). *El Concepto De Mesura: Una Cuestión De Analogía*. Buenos Aires: Facultad de Filosofía y Letras, Pontificia Universidad Católica Argentina, 1999.
- Gerli, E. Michael (1980). The Ordo Commendationis Animae and the Cid Poet. *Modern Language Notes*, 95, 436-451.
- Gimeno, Joaquín (1957). Sobre la oración narrativa medieval: estructura, origen, supervivencia, *Anales de la Universidad de Murcia*, XVI, 113-125.
- Goldberg, Harriet (1983). The Dream Report as a Literary Device in Medieval Hispanic Literature, *Hispania*, 66(1), 21-31.
- González, Aurelio (2007). Los sentimientos del Cid. *Olivar*, 8(10), 107-118.
- Hook, David, 1979. The opening laisse of the Poema de Mio Cid, *Revue de Littérature Comparée*, 3, 490-501.
- Melito of Sardis (2001). *On Pascha*, New York: St. Vladimir's Seminary Press.
- Montaner, Alberto (2007). Tal es la su auze: El héroe afortunado del Cantar de Mio Cid. *Olivar*, 8(10), 89-106.
- Montaner, Alberto; Rico Francisco (2011). *Cantar de Mio Cid*, Barcelona: Galaxia Gutenberg-Círculo de Lectores.

- Powell, Brian (1983). *Epic and Chronicle: the Poema de Mio Cid and the Crónica de Veinte Reyes*. London: Modern Humanities Research Association.
- Redfield, Robert (1986). La resurrección y la ascensión de Jesucristo en el Poema de mio Cid, *La Corónica*, 15, 77-91.
- Russell, Peter (1978). La oración de Doña Jimena (Poema de mio Cid, vv. 325-367). U: *Temas de "La Celestina" y otros estudios. Del "Cid" al "Quijote"* (str. 113-158). Barcelona: Ariel.
- Webber, Ruth (1995). Jimena's Prayer in the Cantar de mio Cid and the French Epic Prayer. U: Mishael Caspi (ur.), *Oral Tradition and Hispanic Literature: essays in honor of Samuel G. Armistead* (str. 619-647). New York-London: Garland.
- West-Burdette, Beverly (1987). Gesture, concrete imagery and spatial configuration in the Cantar de Mio Cid, *La Corónica*, 16, 1, 55-66.
- Zaderenko, Irene (1998). *Problemas de autoría, de estructura y de fuentes en el "Poema de mio Cid"*, Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares.
- Zaderenko, Irene. Plegarias y fórmulas devotas en el Poema de Mio Cid. *Olivar* 8(10) (2007): 219-242.

Iz recenzije

Monografija predstavlja kvalitetan doprinos općekulturnoj priručničkoj literaturi koja je nužna za upoznavanje susjednih kultura i njihove povijesti. Popunjava prazninu u našoj kulturnoj produkciji.

Nenad Ivić

Poliptih o Cidu autorska je studija posvećena ključnom tekstu ne samo španjolske već i europske srednjovjekovne književnosti. Monografiju posvećenu tom epu autor Stijepo Stjepović, koncipirao je kao „poliptih“, odnosno, višedijelni tekst koji multidisciplinarno otvara različite aspekte epa, prvenstveno književnopovijesnu i kulturalnu stranu.

Važno je naglasiti kako autor Pjesmu o Cidu kontekstualizira u cjelini europske književnosti, kao i s poredbenog aspekta mjesta ratničke epike u hrvatskoj povijesti književnosti, budući upravo ratnička epika pokazuje snagu „dugoga trajanja“ – da se poslužimo terminom medijevista J. Le Goffa kojim je označeno dugo trajanje srednjega vijeka, izvan uobičajenih podjela na književnopovijesne epohe.

Andrea Zlatar Violić